

Cilt 1 | Sayı 2 | Aralık 2023

E-ISSN: 2980-2849

E K L E K T İ K

İstanbul
GEDİK
Üniversitesi

EKLEKTİK

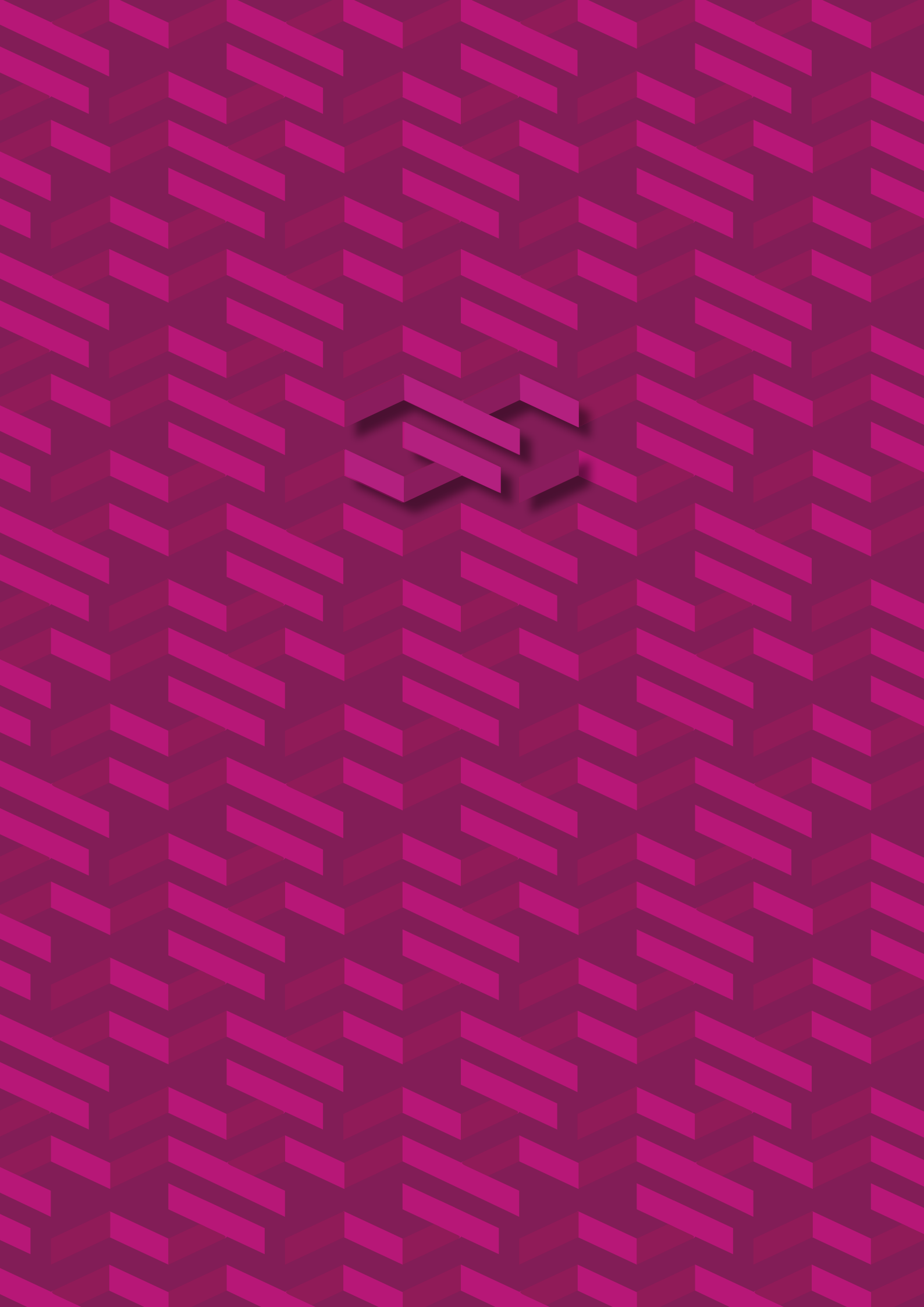
Sosyal Bilimler Dergisi
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ

CİLT 1 - SAYI 2 - YIL 2023

İstanbul
GEDİK
Üniversitesi

İstanbul Gedik Üniversitesi
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

EKLEKTİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Aralık 2023, Cilt 1, Sayı 2

Yılda iki kez yayımlanır.

Çift-kör hakemli akademik dergidir.

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce

İmtiyaz Sahibi / Publisher: Prof. Dr. Ahmet Kesik, İstanbul Gedik Üniversitesi Rektörü

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor: Gülperen Kordel

Editör / Editor: Prof. Dr. Şakir Dinçşahin

Editör Yardımcıları / Assistant Editors: Öğr. Gör. Sibel Karabel

Yayın Koordinatörü / Editorial Coordinator: Şafak Çelik

Grafik Tasarım / Graphic Design: Tuğrul Çelik, Öğr. Gör. Sonad Tanyel

Web Sayfası / Website: Onur Yılmaz, Mert Can Karakaya

İLETİŞİM

ADRES: Cumhuriyet Mahallesi İlkbahar Sokak No: 1 Yakacık 34876
Kartal / İstanbul

WEB: eklektik.gedik.edu.tr

E-POSTA: eklektik@gedik.edu.tr

TELEFON: 444 5 438

Alan Editörleri / Field Editors:**Eğitim Bilimleri****Prof. Dr. Gürhan Can**

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Hukuk**Dr. Öğr. Üyesi Melike Belkis Aydın**

İstanbul Gedik Üniversitesi

İktisat-İşletme**Dr. Öğr. Üyesi Ümit Bozoklu**

İstanbul Gedik Üniversitesi

Medya ve İletişim**Doç. Dr. Deniz Akçay Balcı**

İstanbul Gedik Üniversitesi

Psikoloji**Dr. Öğr. Üyesi Barkan Eskiili**

İstanbul Gedik Üniversitesi

Siyaset Bilimi**Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Özcan**

İstanbul Gedik Üniversitesi

Sosyoloji**Doç. Dr. Ahu Özmen**

İstanbul Kent Üniversitesi

Tarih**Doç. Dr. Yalçın Çakmak**

Munzur Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler**Dr. Öğr. Üyesi Selim Sezer**

İstanbul Gedik Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board**Prof. Dr. Gülsevil Alpagut**

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Tolga Arıca

Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Ödül Celep

Işık Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Erkan

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Alper Güvel

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Tekin

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Filiz Katman

İstanbul Aydın Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board:**Prof. Dr. Kerim Atamer**

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz Çağla

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Erol Demir

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Senem Aydın Düzgit

Sabancı Üniversitesi

Prof. Dr. Meral Elçi

Gebze Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Ergur

Galatasaray Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet İçduygu

Koç Üniversitesi

Prof. Dr. M. H. İlias

Mahatma Gandhi University

Prof. Dr. Ahu Tuba Karabulut

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Alev Katrinli

Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Demet Lüküslü

Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Cemil Oktay

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Akif Okur

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Çınar Özen

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Serdar Pirtini

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Alkan Soyak

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Özlem Tür

Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Türkeş

Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Beliz Ülgen

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. İlker Aytürk

Bilkent Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Coşkun

Boğaziçi Üniversitesi

Doç. Dr. Andrea Ionescu

Evora Üniversitesi

Doç. Dr. Umut Uzer

İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Nikos Christofis

Shaanxi Normal University

Dr. Stephen R. Goodwin

Oglethorpe University

Dr. Tomasz Stepniowski

The John Paul II Catholic University of Lublin

Dil Editörü (Türkçe) / Turkish Language Editor:**Şafak Çelik**

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dil Editörü (İngilizce) / English Language Editor:**Öğr. Gör. Antonina Nemtinova**

İstanbul Gedik Üniversitesi

EKLEKTİK CİLT 1 SAYI 2 HAKEMLER

- Prof. Dr. Yüksel Bayraktar, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Adem Esen, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan Kardeş, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Öztürk, Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Toraman, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk Ünsal, Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Aker Aktan, Doğu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İrem Anlı, FSM Vakıf Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ece Ezer, Mudanya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayça Ferda Kansu, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Onlar, İstanbul Arel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Habibe Özdal, İstanbul Okan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Indira Puhudkaradze, Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz Türk Kıvanç, Atlas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemil Yıldızcan, Galatasaray Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Funda Eda Tonga, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

HAKKIMIZDA

Eklektik dergisi, İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi tarafından 2023 yılında yayımlanmaya başlanan bilimsel, açık erişimli, çift-kör hakemli bir ulusal akademik dergidir.

Sosyal bilimlerin siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, hukuk, tarih, antropoloji, iktisat, işletme, yönetim/bilişim sistemleri, sosyoloji, psikoloji, pazarlama, medya, eğitim bilimleri disiplinlerinde ve ilgili alt alanlardaki çalışmalara yer vermektedir.

Eklektik dergisi, Committee on Publication Ethics (COPE)'in editör ve yazarlar için belirlediği uluslararası standartları dikkate almaktadır. Belirlenmiş şartlara uymak kaydıyla, bilimsel araştırma makalesi ve teorik makalelerin yanı sıra; araştırma notları, akademik çeviri, inceleme/derleme makaleleri, istatistiksel analizler, olay incelemeleri ve kitap değerlendirmelerini kabul etmektedir.

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Dergi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık), çevrim içi yayımlanmaktadır. Belirtilen düzenli sayıların dışında haber verilmek suretiyle "Özel Sayı"lar da düzenlenmektedir.

Eklektik dergisinde yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar, derginin web sayfası üzerinden değerlendirmeye alınır. Gönderim tarihinden itibaren en geç 16 haftada yazara nihai sonuç bildirilir.

AMAÇ VE KAPSAM

Eklektik dergisi sosyal bilimlerin; siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk, tarih, ekonomi, işletme, psikoloji, antropoloji, sosyoloji, uluslararası ticaret, finans, kamu yönetimi, pazarlama, medya, eğitim bilimleri ve ilgili alt dallarında çalışmalara yer vermektedir.

Bu alanlarda bilimsel birikime katkı sağlamak ve disiplinler arası çalışmayı teşvik etmek amacıyla özgün, analitik, teorik araştırma ve değerlendirmeleri yayımlar.

Editörden

Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi'nin ikinci sayısı ile karşınızdayız.

Bu sayıda da yazarlarımızı, hakemlerimizi, yazı kurulumuzu yüksek nitelikli bir derginin gayreti içinde sonuna kadar zorladık. Umuyorum ki bu çabalarımız dergimizin kısa sürede ULAKBİM, TR Dizin değerlendirmelerinden geçmesini sağlasın ve bir sonraki aşamada da uluslararası alan indeksleri için uğraşmaya devam edelim.

Bu doğrultuda emek veren, çaba sarf eden yazarlarımıza, hakemlerimize, yazı kurullarımıza ne kadar teşekkür etsem az olur. Üretken, akademik, araştırma dolu bir yeni yıl diliyorum.

Prof. Dr. Şakir Dinçşahin

Eklektik Dergisi Editörü

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALESİ • İKTİSAT

Adli Yargıda Hüküm Çevrimleri: İşsizlik Oranının Türkiye'deki
26 Düzey 2 Bölgesinde Hükümlü Sayılarına Etkisi Üzerine Panel Data Analizi
Enver Alper GÜVEL 251

İNCELEME MAKALESİ • İŞLETME

Muhasebede Yapay Zekânın Etkisi
Mehmet ERKAN, Osman YILMAZCAN 267

ARAŞTIRMA MAKALESİ • PSİKOLOJİ

Mükemmeliyetçilik ile Sosyal Kaygı ve Kaçınma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi
Barkan ESKİİLİ 287

İNCELEME MAKALESİ • PSİKOLOJİ

Yetişkin Bireylerde Sınır ve Narsisistik Kişilik Özellikleri ile
Romantik İlişki Doyumu Hakkında Bir Literatür İncelemesi
Haydeh FARAJI, Ayşegül ÇELİK ÜNLÜ 301

İNCELEME MAKALESİ • PSİKOLOJİ

Duygusal Zekânın İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi
Esra Nur ÖZTÜRK, Çağatay KARŞIDAĞ 331

İNCELEME MAKALESİ • SİYASET BİLİMİ

Mark Neocleous'un Kamusal Alana Reddiyesi:
Devlet-Güvenlik-Özgürlük Üçgeninde Kamusal (Olmayan) Alan
Tuğrul ÇELİK 357

İNCELEME MAKALESİ • ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Rusya'da Bürokrasi: Tarihsel Geçmişi ve Günümüzdeki Durumu
Mehmet Akif ÖZER, Bakhtiar ORTAQ 383

İKTİSAT

**Adli Yargıda Hüküm Çevrimleri:
İşsizlik Oranının Türkiye’deki 26 Düzey 2 Bölgesinde Hükümlü Sayılarına
Etkisi Üzerine Panel Data Analizi**

**Civil Judicial Sentencing Cycles:
Panel Data Analysis on the Effect of Unemployment Rate
on the Number of Convicts in 26 NUTS-2 Regions in Türkiye**

Prof. Dr. Enver Alper Güvel

Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Uluslararası Ticaret ve Finansman (İngilizce) Bölümü

alper.guvel@gedik.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0437-0343

Gönderim Tarihi: 30.11.2023

Kabul Tarihi: 25.12.2023

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2023

Nasıl Atıf Yapılır:

Güvel, Enver Alper. “Adli Yargıda Hüküm Çevrimleri: İşsizlik Oranının Türkiye’deki 26 Düzey 2 Bölgesinde Hükümlü Sayılarına Etkisi Üzerine Panel Data Analizi”. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 2 (Aralık 2023): 251-266.

Adli Yargıda Hüküm Çevrimleri: İşsizlik Oranının Türkiye’deki 26 Düzey 2 Bölgesinde Hükümlü Sayılarına Etkisi Üzerine Panel Data Analizi

Prof. Dr. Enver Alper Güvel¹

Öz

Çalışmada 26 Düzey 2 Bölgesinin 2011-2020 dönemine ait çeşitli işsizlik verileri ile “Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar” nedeniyle hapis cezası alan hükümlü sayısı (CRGK) arasındaki ilişki Rassal Etki Modeli kullanılarak Panel Data yöntemiyle analiz edilmiştir. Breusch Pagan LM ve Haussman Testleri sonuçlarına bağlı olarak analizlerde Rassal Etki Modeli (REM) kullanılmıştır. Ayrıca White Testi ile değişen varyans, Woolridge Testi ile otokorelasyon ve Pesaran CD Testi ile yatay kesit bağımlılığı analiz sonuçlarına bağlı olarak tüm analizler *Dirençli Standart Hatalarla* tekrar edilmiştir. Bulgular, Düzey 2 bölgelerinde tüm işsizlik değişkenleri ile ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar nedeniyle verilen hapis cezası hükümleri arasında %95 güven aralığında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar, “ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar” için hapis cezalarının mahkemeler tarafından işgücü piyasalarını düzenlemeye yönelik bir ekonomi politikası aracı gibi kullanıldığını göstermekte; CRGK ölçeğinde adli yargı kararlarının ekonomik çevrimlerden etkilendiği anlamına gelecek şekilde *Adli Yargıda Hüküm Çevrimleri*’ne işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Suç, Ceza, İşgücü, Adli, Hüküm, Çevrim

Jel kodları: K14, K42, K49

¹ Prof. Dr. Enver Alper Güvel, İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman (İngilizce) Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: alper.guvel@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0437-0343.

Civil Judicial Sentencing Cycles: Panel Data Analysis on the Effect of Unemployment Rate on the Number of Convicts in 26 NUTS-2 Regions in Türkiye

Abstract

In the study, using various unemployment data of 26 NUTS-2 Regions for the period 2011-2020 and the number of convicts sentenced to prison due to “crimes related with firearms and knives” (CRGK), the effect of unemployment on the number of convicts sentenced to prison is analyzed by Random Effect Model (REM) due to the results of Breusch Pagan LM and Hausman Tests. All analyzes were repeated with Robust Standard Errors, depending on the results of heteroskedasticity with the White Test, autocorrelation with the Woolridge Test, and cross-section dependence with the Pesaran CD Test. According to the evidences; criminal justice decisions and prison sentences given for CRGK in 26 NUTS-2 Regions display a significant and positive relationship at 95% confidence interval with all unemployment variables used in the study. The evidences imply that the prison sentences for CRGK are used by the courts as an economic policy tool to regulate the labor markets. And also points to a *Civil Judicial Sentencing Cycle* in which judicial decisions are significantly effected by unemployment in civil jurisdiction.

Keywords: *Crime, Punishment, Labour, Judicial, Sentences, Cycles*

Jel Codes: *K14, K42, K49*

I. İşsizlik ve Hapis Cezası İlişkisinin Teorik Boyutu

Mahkemelerce verilen hükümlerin, cezaların ve cezaların ağırlığının hukuksal nedenlere ve gerekçelere dayanması esastır. Ancak, uygulamada bunun ne kadar gerçekleştiği tartışmaya açıktır. Hükümün, cezaların ve ceza ağırlığının ırk, cinsiyet, sosyal sınıf ve istihdam durumu gibi suçluya özgü hukuk dışı faktörlerden de etkilendiğini ortaya koyan çok sayıda çalışma mevcuttur.² Literatürde, ekonomik koşulların ve özellikle de işsizliğin mahkemelerce çeşitli suçlara verilen cezaların sayısı ve ağırlığı

2 Nobiling Tracy, Spohn Cassia ve DeLone Miriam, “A Tale of Two Counties: Unemployment and Sentence Severity”, *Justice Quarterly* 15, sy.3 (1998): 459-485.

üzerinde saptırıcı etkisi olduğu yönünde çok sayıda çalışma mevcuttur.³

Rusche ve Kirchheimer, kitlesel işsizlikle karakterize edilen Büyük Bunalım'ın etkilerinin sürdüğü ve II. Dünya Savaşı'nın eşliğindeki bir dünyada, “kitleler ne kadar fakirleşirse onları suçtan caydırmak için cezalar da o kadar sert olur” iddiasında bulunmaktadır.⁴ Quinney ise cezai adalet sisteminin “fazla nüfusu kontrol etmenin modern yolu olduğu”nu iddia etmektedir.⁵ Box ve Hale de polislerin ve yargıçların işsizleri bir tehdit ve potansiyel şüpheli olarak gördüklerini, özellikle de “artık nüfus” (surplus population) tabir edilen siyahlar ve göçmenler gibi marjinalleşmiş kesimlerde işsizliğin suça neden olduğuna inandıklarını; bu inancın da bu kesimlere karşı negatif ayrımcılık yapılarak cezalandırma uygulamalarının sertleşmesine, hapis cezalarının daha yüksek düzeylerde kullanılmasına yol açtığını öne sürmektedir.⁶ Spitzer'e göre “işsiz suçlular”, resmi olarak sosyal kontrol altına alınması gereken bir “sosyal çöp (junk)” ve “sosyal dinamit”tir.⁷ Irwin'e göre ise işsiz suçlular, kontrol altına alınması gereken bir “ayaktakımı”dır.⁸ Spitzer ve Irwin'e göre bu “sosyal çöpün, sosyal dinamitin, ayaktakımının” kontrol altına alınmasının yollarından biri de bunları hapishanelere tıkmaktır.⁹ Irwin'e göre bu nedenle ABD hapishaneleri “gerçek kanundışı”larla ve gizli-saklı kapı arkasında suç işleyen şöhretlilerle değil sistemin

3 James Inverarity ve Grattet Ryken, “Institutional Responses to Unemployment: A Comparison of U.S. Trends”, *Contemporary Crises* 13, (1989): 351-370; Raymond Michalowski ve A. Pearson Michael “Punishment and Social Structure at the State Level: A Cross-sectional Comparison of 1970 and 1980”, *Journal of Research in Crime and Delinquency* 27, sy.1 (1990): 52-78; Martha A. Myers, “Economic Inequality and Discrimination in Sentencing”, *Social Forces* 65, sy.3 (1987): 746-766; Theodore G Chiricos ve D. Bales William, “Unemployment and punishment: An Empirical Assessment”, *Criminology* 29, sy.4 (1991): 701-724.

4 Georg Rusche ve Otto Kirchheimer, *Punishment and Social Structure* (New York: Columbia University Press, 1939), 18.

5 Richard Quinney, *Class, State, and Crime: On the Theory and Practice of Criminal Justice* (New York: D. McKay Company, 1977), 131.

6 Steven Box, “Does Recession Lead to More Imprisonment?”, *Recession, Crime, and Punishment* (London: MacMillan, 1987): 162-193; Spitzer, “Toward a Marxian Theory of Deviance.”.

7 Steven Spitzer, “Toward a Marxian Theory of Deviance”, *Social Problems* 22, sy.5 (1975): 638-651.

8 John Irwin, *The Jail: Managing the Underclass in American Society* (Berkeley: University of California Press, 1987).

9 Steven Spitzer, “Toward a Marxian Theory of Deviance”; Irwin, *The Jail*.

hassasiyetlerine karşı suç işleyen işsiz güçsüz “şöhretsizlerle” doludur.¹⁰

Bu çerçevede; hapis cezası özellikle işsizlik dönemlerinde işgücü piyasasını düzenlemeye yönelik bir ekonomi politikası aracı olarak da kullanılabilir. Özellikle de ekonomide işsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde hakimlerin işsiz ve genç suçlular üzerindeki sosyal kontrol kurma ve kontrolü artırma yönelimiyle hem daha kolay hapis cezası verecekleri hem de ceza sürelerini daha uzun tutacakları öngörülebilir. Bu argüman, çok sayıda empirik çalışma ile de doğrulanmıştır:

Tracy vd., 1993 yılı Chicago ve Kansas City verilerini kullanarak cinayet suçlularının istihdam durumu ile hükmedilen hapis cezalarının ciddiyeti (hapis cezası hükmedilmesi olasılığı ve hapis süresinin uzunluğu) arasındaki karmaşık ilişkiyle ilgili bir dizi hipotezi sınamıştır.¹¹ İşsizlik ile cezalar arasındaki ilişkiyle ilgili bu hipotezler şunlardır:

Hipotez 1: İşsizlik, hapis cezası hükmü ve cezanın uzunluğu üzerinde doğrudan etkilidir.

Hipotez 2: Suçlunun beyaz olması durumunda işsizlik hüküm üzerinde etkili değildir.

Hipotez 3: Suçlunun genç erkek ve genç hispanik erkek olması durumunda hapis cezası olasılığı artacaktır.

Hipotez 4: Suçlunun erkek, genç erkek ve siyah erkek olması durumunda hapis cezası süresi artacaktır. Çalışmadaki bulgular tüm hipotezleri doğrulamış; işsizlik ve hapis cezaları ile cezanın ağırlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Chiricos ve Bales de işsizlik ile ceza ağırlığı arasındaki ilişkiyi doğrulayan bir çalışma yapmıştır.¹²

II. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı:

Türkiye’de de işsizlik ile yargısal kararlar (cezalar ve cezaların ağırlığı) arasındaki ilişkiyi açıklayan bir çalışma yoktur. Bu çalışmanın amacı, Düzey 2 bölgelerinde-

10 Irwin, *The Jail*.

11 Tracy, Cassia ve Miriam, “A Tale of Two Counties”.

12 Eric A Stewart, Brian D. Johnson, Patricia Y. Warren, Jordyn L. Rosario ve Cresean Hughes, “Retracted: The Social Context of Criminal Threat, Victim Race, and Punitive Black and Latino Sentiment”, *Social Problems* 66, sy.3 (2021): 194-221.

ki işsizlik oranlarının, Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar (CRGK) nedeniyle mahkemelerce hapse mahkûm edilen hükümlü sayıları üzerindeki etkisini analiz etmektedir.

III. Çalışmada Kullanılan Veri Seti:

Türk Ceza Kanunu'na göre davaya bakma yetkisinin esas olarak suçun işlendiği yer mahkemesinde olması nedeniyle suçun işlendiği yere göre hükümlü sayıları dikkate alınmıştır. Ekonomik veriler TÜİK'ten (<https://cip.tuik.gov.tr/>), hükümlü verileri ise Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünden temin edilmiştir.

Tablo 1: Analizlerde Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER:
CRGK	U-TOTAL15+ U-MALE15+ U-FEMALE15+ U-TOTAL15-24 U-MALE15-24 U-FEMALE15-24

Burada; bağımlı değişken olan **CRGK**, suçun işlendiği yere göre “Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar (Crimes related with firearms and knives)” nedeniyle hapis cezası alan hükümlü sayısıdır. Bağımsız değişkenler olan **U-TOTAL15+**, Yaş gruplarına göre toplam işsizlik oranı [15 yaş ve üzeri-%]; **U-MALE15+**, Yaş gruplarına göre toplam erkek işsizlik oranı [15 yaş ve üzeri-%]; **U-FEMALE15+**, Yaş gruplarına göre toplam kadın işsizlik oranı [15 yaş ve üzeri-%]; **U-TOTAL15-24**, Yaş gruplarına göre toplam genç işsizlik oranı [15-24 yaş-%]; **U-MALE15-24**, , Yaş gruplarına göre genç erkek işsizlik oranı [15-24 yaş-%]; **U-FEMALE15-24**, Yaş gruplarına göre genç kadın işsizlik oranı [15-24 yaş-%]”dır.

IV. Yöntem ve Hipotezler

Analizlerde kullanılan verilerde hiçbir dönem için bir eksiklik yoktur. Bu çerçevede dengeli bir panel veri seti söz konusudur. Veri setinde yatay kesit sayısı (N=26), zaman periyodu sayısından (T=10) daha fazla olduğundan dolayı, veri seti kısa paneldir (N>T). Bu özelliğe bağlı olarak analizlerde Mikroekonometrik Statik Panel Veri Ana-

liz Yöntemlerinin kullanılması uygundur.¹³ Bu yöntemler; “Havuzlandırılmış EKK (POLS), Sabit Etki Modeli (FE) ve Rassel Etki Modeli (RE)”dir. Eberhardt’ın (2011) işaret ettiği gibi bu Statik Panel Veri Analiz Yöntemlerinden “Havuzlandırılmış EKK (POLS)” doğrudan, “Sabit Etki Modeli (FE) ve Rassel Etki Modeli (RE) de “gözlenemeyen heterojenliği” denklemden çıkararak varsayımsal olarak “homojenliği” sağlamaktadır. Statik Panel Veri Analiz Yöntemlerinin kullanılmasıyla analizleri daha basit tutmak suretiyle, çok farklı Düzey 2 bölgelerinden gelen panel verilerinin farklı yöntemlerle toplanmasından kaynaklanabilecek “veri karmaşıklığı”nın saptırıcı etkileri de dengelenebilecektir. Belirtilen Statik Panel Veri Analiz Yöntemi’nde, “T=10” ve “N>T” olması nedeniyle birim kök analizi yapılmasına gerek görülmemektedir.

Mikroekonometrik/Statik Panel Veri Analiz Modelleri

POLS	$Y_{it} = \alpha + \beta_k X_{it} + \varepsilon_{it}$	(Model-1)
FE	$Y_{it} = (\alpha_i + u_{it}) + \beta_k X_{it} + \varepsilon_{it}$	(Model-2)
RE	$Y_{it} = \alpha + \beta_k X_{it} + (u_{it} + \varepsilon_{it})$	(Model-3)

Burada; Y_{it} , Sağlık Statüsü ölçütleri; α , sabit; X_{it} , sağlık harcaması ölçütleri; β , eğim katsayısı; k , açıklayıcı değişken sayısı; ε_{it} , birime özgü (idiosyncratic) hata terimi; u_{it} , gözlenemeyen heterojenlik; $u_{it} + \varepsilon_{it}$, bileşik (compound) hata terimidir. Bu çerçevede; analizlerde Tablo 2’de belirtilen regresyon denklemleri kullanılmıştır:

Tablo 2: Analizlerde Kullanılan Regresyon Denklemleri

Bağımlı Değişken	AÇIKLAYICI (DIŞSAL) DEĞİŞKENLER					
	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6
CRGK	U-TOTAL15+	U-MALE15+	U-FEMALE15+	U-TOTAL15-24	U-MALE15-24	U-FEMALE15-24

13 Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data* (New York: Wiley & Sons, 1995); Jeffrey Wooldridge, *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data* (Cambridge: MIT Press, 2010); Oscar Torres Reyna, *Panel Data Analysis Fixed and Random Effects Using Stata* (Princeton: Princeton University Press, 2007); Adrian Colin Cameron ve Pravin K. Trivedi, *Microeconometrics Using Stata* (Texas: Stata Press, 2009); José Zofio Prieto, Inmaculada Álvarez ve Javier Barbero “A Panel Data Toolbox for MATLAB”, *Journal of Statistical Software* 76, sy.6 (2017): 1-28.

Tüm modellerde; farklı işsizlik oranı göstergeleri olan TOTAL15+, U-MALE15+, U-FEMALE15+, U-TOTAL15-24, U-MALE15-24, U-FEMALE15-24'ün “Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar (Crimes related with firearms and knives)” nedeniyle ceza alarak hapse girmiş hükümlü sayısının göstergesi olan CRGK değişkenine etkileri analiz edilmektedir. Böylece neredeyse tüm boyutlarıyla “işsizliğin” “hükümlü sayısına ve dolayısıyla da adli yargı kararlarına” etkisi analiz edilecektir. Bir diğer ifade ile ekonomik kaynaklı bir “adli yargı çevrimi” olup olmadığı test edilecektir. Bu çerçevede; Tablo 1’de görülen tüm denklemlerde bağımsız değişkenler (X_{it}) için elde edilecek eğim katsayıları (β_k) için Sıfır Hipotezi (H_0) ve Araştırma Hipotezi (H_1) şöylece ifade edilebilecektir:

$$H_0: \beta=0$$

$$H_1: \beta \neq 0$$

Tüm analizlerde eğim katsayılarının (β) işaretlerinin “pozitif” çıkacağı öngörülmele birlikte anlamlı ve negatif çıkması da adli yargı kararlarının işsizlik olgusuyla ilintili olabileceğine işaret etmesi açısından önemlidir.

V. Empirik Bulgular

1. En Uygun Modelin Belirlenmesi

İlk aşamada; GRETL programı kullanılarak Havuzlandırılmış OLS Modeli [PM(OLS)] ile Sabit Etki Modeli (FEM) ve Rassal Etki Modeli (REM) arasından hangisinin panel veri setine en uygun model olduğunu belirleyebilmek için sırasıyla Breusch Pagan Testi (BPLM) uygulanmıştır.¹⁴ BPLM’de “*H₀: PM(OLS) istikrarlıdır, H₁: PM(OLS) istikrarlı değildir (FEM-REM daha iyidir)*” şeklindedir. BPLM testi sonuçları, “panel cross” kriterine göre belirlenmiştir. İkinci aşamada ise Sabit Etki (FE) ve Rassal Etki (RE) Modelleri arasından hangisinin panel veri setine en uygun model olduğunu belirlemek için Hausman Testi (HST) (Hausman, 1978) uygulanmıştır.¹⁵ Hausman Testi’nde “*H₀: REM uygundur, H₁: FEM uygundur*” şeklindedir. Her bağımlı de-

14 Trevor S. Breusch, ve R. Pagan Adrian, “The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies* 47, sy.1 (1980): 239-253.

15 Jerry A. Hausman, “Specification Tests in Econometrics”, *Econometrica: Journal of The Econometric Society* 46, sy.6 (1978): 1251-1271.

ğişken ve bağımsız değişken kümesi için bu testlerin değerleri ve “p-değerleri” ile uygun model seçimi Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3: Bağımlı Değişkenler İçin En Uygun Model Seçimi Testleri

Breusch Pagan Testi (Ki Kare) (BPLM) ve Haussman Testi (Ki Kare) (HST) Sonuçları R: Red, K: Kabul, RE: Rassal Etki Model, FE: Sabit Etki Modeli							
DENKLEM NO	TEST	DENGELİ PANEL VERİ SETİ N=26, T=10 (2011-2020)		SONUÇ (Ho Hipotezi)	KARŞILAŞTIRILAN MODELLER	UYGUN MODEL	EN UYGUN MODEL
		Test değeri	p değeri				
1	BPLM	279,7770	0.000***	R	PM(OLS) vs. FEM/ REM	FEM/ REM	
	HST	1,50962	0,219197	R	FEM vs. REM		REM
2	BPLM	282,513	2,12819e-63***	R	PM(OLS) vs. FEM/ REM	FEM/ REM	
	HST	3,57876	0,0585229	R	FEM vs. REM		REM
3	BPLM	286,502	2,87582e-64***		PM(OLS) vs. FEM/ REM	FEM/ REM	
	HST	0,211536	0,645566		FEM vs. REM		REM
4	BPLM	285,859	3,97059e-64		PM(OLS) vs. FEM/ REM	FEM/ REM	
	HST	1,99116	0,158219		FEM vs. REM		REM
5	BPLM	284,94	6,29527e-64***		PM(OLS) vs. FEM/ REM	FEM/ REM	
	HST	0,753291	0,686159		FEM vs. REM		REM
6	BPLM	286,502	2,87582e-64***		PM(OLS) vs. FEM/ REM	FEM/ REM	
	HST	0,211536	0,645566		FEM vs. REM		REM

(***%1, **%5, *%10)

Tablo 3’te görüldüğü gibi, BPLM testi sonuçlarına göre FEM ve REM modelleri PM (OLS)’den daha uygun olup; Haussman Modeli sonuçlarına göre de en uygun modelin REM olduğu kararlaştırılmıştır. Buna istinaden tüm analizler REM kullanılarak

yapılmıştır.

2. Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılığı Analizleri

Analizlerimiz aşamasında; panel verimizde “ $N>T$ ” olması nedeniyle her regresyon analizi sonucunda elde edilen hata terimlerinin “değişken varyanslılık (heteroskedasticity), otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı” kısaca “HAC Testleri” yapılmıştır. Otokorelasyon için Wooldridge Testi (W) ve “yatay kesit bağımlılığı” için Pesaran CD testi (CD) sonuçları, Tablo 3’te belirtilmiştir. $N>T$ olduğu durumlarda yatay kesit bağımlılığı için CD testini geliştirmiştir. “*Ho: Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur, H1: Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.*” Yine Ewievs kullanılarak elde edilen bulgulara göre Pesaran CD Testi (CD) sonucunu gösteren son sütundaki “R”, H_0 ’ın reddedildiği (R) ($p<0,05$) ve yatay kesit bağımlılığı olduğu anlamına gelmektedir.¹⁶ Yapılan karşılaştırmada Ewievs ve GRETL’den elde edilen Pesaran CD sonuçlarının aynı olduğu görülmüştür. Ewievs’da Panel Data analizlerinde otokorelasyon analizi için kullanılacak bir istatistik olmadığından dolayı, GRETL programı üzerinde Woolridge tarafından geliştirilen Woolridge Testinde (W) kullanılmıştır.¹⁷ Woolridge Testinde (W), “*H0: Otokorelasyon Yoktur, H1: Otokorelasyon Vardır*” şeklindedir. Elde edilen bulgulara göre, Woolridge Testi (W) sonucunu gösteren son sütundaki “R”, H_0 ’ın reddedildiği (R) ($p<0,05$) ve otokorelasyon olduğu anlamına gelmektedir. Değişken varyanslılık (heteroscedasticity) testi ise GRETL’de ve *PM(OLS)* için White Testi (WT) kullanılarak yapılmıştır. White Testi’nde “*H0: Değişen varyans yoktur (Homoscedasticity), H1: Değişen Varyans vardır (Heteroscedasticity)*” şeklindedir. Buna göre ($p<0,05$) olması durumunda H_0 reddedilecek, değişen varyans olduğu kabul edilecektir. Bu analizlerden elde edilen sonuçlar Tablo 4’te görülmektedir.

16 M. Hashem Pesaran, *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels* (University of Cambridge Working Paper, August 2004).

17 Wooldridge, *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*.

Tablo 4: Eşvaryanslılık, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılığı (HAC) Test Sonuçları

Durbin Watson (DW) Testi (Otokorelasyon), Pesaran CD Testi (z istatistiği) (Yatay Kesit Bağımlılığı) R: Red, K: Kabul				
DENKLEM	TEST	DENGELİ PANEL VERİ SETİ N=26, T=10 (2011-2020)		SONUÇLAR (Sırah) (Ho Hipotezi)
		Test değeri	p değeri	
1	WT	9,548373	0,008445	R
	W	F(1, 25) = 25,2525	3,49201e-05	R
	CD	41,04482	0.0000	R
2	WT	9,42121	0,008999	R
	W	F(1, 25) = 25,2525	3,49201e-05	R
	CD	43,807469	0.0000	R
3	WT	8,787840	0,012352	R
	W	F(1, 25) = 31,486	7,73624e-06	R
	CD	33,532240	1,63e-246	R
4	WT	5,360472	0,068547	K
	W	F(1, 25) = 36,7204	2,48259e-06	R
	CD	37,144268	5,43e-302	R

5	WT	4,829403	0,089394	K
	W	$F(1, 25) = 31,9391$	$6,98153e-06$	R
	CD	42,232879	0.0000	R
6	WT	4,154597	0,125268	K
	W	$F(1, 25) = 31,486$	$7,73624e-06$	R
	CD	33,532240	$1,63e-246$	R

3. Model Uyumunun ve Eğim Katsayılarının Tahmini

“Değişken varyanslı, otokorelasyonlu, yatay kesit bağımlı” kısaca “HAC” çıkan analizler, GRETL (2020) programı önerileri doğrultusunda, *Dirençli Standart Hatalarla* tekrar edilmiştir. Tüm bu analizlerden elde edilen “katsayılar” ile FEM için “t-istatistikleri” ve REM için de “z-istatistikleri”, FEM Modeli için F-İstatistiği ve REM Modeli için Ki-Kare değeri olarak hesaplanan *Ortak (Joint) Test* sonuçları “p-değerleri” Tablo 5’te özetlenmiştir.

Tablo 5: Panel Veri Seti Regresyon Analizi Sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	DENKLEM	AÇIKLAYICI DEĞİŞKENLER	PANEL VERİ SETİ N=26, T=10 (2011-2020) REGRESYON SONUÇLARI		
			Katsayı(β)	p değerleri	ORTAK (Joint) TEST p DEĞERİ F ist (FE), Ki-Kare ist. (RE)
CRGK	1	SABİT	48,0862	0,1428	0,0051437
		U-TOTAL15+	14,2648	0,0051 ***	
	2	SABİT	70,3684	0,0087 ***	0,00472448
		U-MALE15+	13,1797	0,0047 ***	
	3	SABİT	33,8444	0,0637 *	8,15928e-06
		U-FEMALE15+	7,13627	8,16e-06 ***	
	4	SABİT	9,04359	0,7717	0,000607246
		U-TOTAL15-24	9,63423	0,0006 ***	
	5	SABİT	61,3154	0,0363 **	0,00522742
		U-MALE15-24	7,67844	0,0052 ***	
	6	SABİT	33,8444	0,0637 *	8,15928e-06
		U-FEMALE15-24	7,13627	8,16e-06 ***	

(**%1, **%5, *%10)

Tablo 5’te görülen sonuçlara göre “ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar (CRGK) nedeniyle verilen adli yargı kararları ve hapis cezası hükümleri çalışmada açıklayıcı değişken olarak kullanılan tüm işsizlik değişkenleri ile %95 güven aralığında anlamlı ve pozitif bir ilişki sergilemektedir. Buna göre, çalışmadaki bağımlı değişken için hapis cezalarının mahkemeler tarafından işgücü piyasalarını düzenlemeye yönelik bir ekonomi politikası aracı gibi kullanıldığı belirtilebilecektir.

Sonuç

Çalışmada 26 Düzey 2 Bölgesinin 2011-2020 dönemi verileri kullanılarak “U-TOTAL15+, U-MALE15+, U-FEMALE15+, U-TOTAL15-24, Yaş gruplarına göre toplam genç işsizlik oranı [15-24 yaş-%]; U-MALE15-24, U-FEMALE15-24 değişkenlerinin “Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar (Crimes related with firearms and knives)” nedeniyle hapis cezası alan hükümlü sayısı (CRGK) üzerindeki etkisi Breusch Pagan LM ve Hausman Testleri sonuçlarına bağlı olarak Rassal Etki Modeli (REM) kullanılmak suretiyle Panel Data yöntemiyle analiz edilmiştir. Ayrıca White Tesi ile değişen varyans, Woolridge Testi ile otokorelasyon ve Pesaran CD Testi ile yatay kesit bağımlılığı analiz sonuçlarına bağlı olarak tüm analizler “Dirençli Standart Hatalarla” tekrar edilmiştir. Elde edilen bulgular; Düzey 2 bölgelerinde ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar nedeniyle verilen hapis cezası hükümleri ile çalışmada açıklayıcı değişken olarak kullanılan tüm işsizlik değişkenleri ile %95 güven aralığında anlamlı ve pozitif bir ilişki sergilediğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, çalışmadaki bağımlı değişkenle sınırlı olmak üzere hapis cezalarının mahkemeler tarafından işgücü piyasalarını düzenlemeye yönelik bir ekonomi politikası aracı gibi kullanıldığına; adli yargı kararlarının ekonomik çevrimlerden etkilendiğine ve adli yargıda “Yargısal Hüküm Çevrimleri”ne işaret etmektedir. Bu alanda diğer suç türleri için hükmedilen hapis cezaları ile işsizlik ve diğer ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkinin analiz edilmesi bu yöndeki bilgi birikimine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Baltagi, Badi H. *Econometric Analysis of Panel Data*. New York: Wiley & Sons:1995.

Box, Steven. “Does Recession Lead to More Imprisonment?”. *Recession, Crime, and Punishment*. London: MacMillan, 1987.

Breusch, Trevor S. ve Adrian R. Pagan. “The Lagrange Multiplier Test and its App-

lications to Model Specification in Econometrics”. *The Review of Economic Studies* 47, sy.1 (1980): 239-253.

Cameron, Adrian Colin ve Trivedi Pravin K. *Microeconometrics Using Stata*. Texas: Stata Press, 2009.

Chiricos, Theodore G. ve William D. Bales. “Unemployment and Punishment: An Empirical Assessment”. *Criminology* 29, sy.4 (1991): 701-724.

Hausman, Jerry A. “Specification Tests in Econometrics”. *Econometrica: Journal of The Econometric Society* 46, sy.6 (1978): 1251-1271.

Inverarity, James ve Grattet Ryken. “Institutional Responses to Unemployment: A Comparison of U.S. Trends”. *Contemporary Crises* 13, (1989): 351-370.

Irwin, John. *The Jail: Managing the Underclass in American Society*. Berkeley: University of California Press, 1987.

Michalowski, Raymond ve Michael A. Pearson. “Punishment and Social Structure at the State Level: A Cross-sectional Comparison of 1970 and 1980”. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 27, sy.1 (1990): 52-78.

Myers, Martha A. “Economic Inequality and Discrimination in Sentencing”. *Social Forces* 65, sy.3 (1987): 746-766ç

Pesaran, M. Hashem. *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. University of Cambridge Working Paper, August 2004.

Quinney, Richard. *Class, State, and Crime: On the Theory and Practice of Criminal Justice*. New York: D. McKay Company, 1977.

Reyna, Oscar Torres. *Panel Data Analysis Fixed and Random Effects Using Stata*. Princeton: Princeton University Press, 2007.

Rusche, Georg ve Otto Kirchheimer. *Punishment and Social Structure*. New York: Columbia University Press, 1939.

Spitzer, Steven. “Toward a Marxian Theory of Deviance”. *Social Problems* 22, sy.5 (1975): 638-651.

Stewart, Eric A. ve Brian D. Johnson, Patricia Y. Warren, Jordyn L. Rosario, Cresean Hughes. “Retracted: The Social Context of Criminal Threat, Victim Race, and Punitive Black and Latino Sentiment”. *Social Problems* 66, sy.3 (2021): 194-221.

Tracy, Nobiling ve Spohn Cassia, DeLone Miriam. “A Tale of Two Counties: Unemployment and Sentence Severity”. *Justice Quarterly* 15, sy.3 (1998): 459-485.

Wooldridge, Jeffrey. *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge: MIT Press, 2010.

Zofio Prieto, José ve Inmaculada Álvarez, Javier Barbero. “A Panel Data Toolbox for MATLAB”. *Journal of Statistical Software* 76, sy.6 (2017): 1-28.

İŞLETME

Muhasebede Yapay Zekânın Etkisi

Impact of Artificial Intelligence in Accounting

Mehmet Erkan

Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü
mehmet.erkana@gedik.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7647-4534

Osman Yılmazcan

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi Mali Hukuk Ana Bilim Dalı
osman.yilmazcan@gedik.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0079-7334

Gönderim Tarihi: 09.11.2023

Kabul Tarihi: 15.12.2023

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2023

Nasıl Atıf Yapılır:

Erkan, Mehmet ve Yılmazcan, Osman. "Muhasebede Yapay Zekânın Etkisi". *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 2 (Aralık 2023): 267-286.

Muhasebede Yapay Zekânın Etkisi

Mehmet Erkan¹
Osman Yılmazcan²

Öz

Son yıllarda yapay zekâ çeşitli sektörlerde kayda değer ilerleme sağladı; muhasebe ve finans sektörü de buna dâhil. Muhasebeciler, verimliliği, doğruluğu ve veri yönetimini iyileştirmek için yapay zekâ teknolojilerini günlük operasyonlarında giderek daha fazla kullanır hâle geldi. Yapay zekâ, geleneksel finansal muhasebenin yönetim muhasebesine dönüşmesinde devrim yaratmaktadır. Araştırmalara göre yapay zekâ kullanımı, muhasebe işlerinde gelecekte daha da yaygınlaşarak yüksek kullanım düzeyine ulaşacak ve muhasebe sektörü, yapay zekâ uygulamalarından en çok etkilenen mesleklerden biri olacaktır.

Kuşkusuz muhasebeciler, özellikle bilgisayar aracılığıyla öğrenme, tanımlama ve akıl yürütme gibi görevlerde yapay zekâ içindeki alt kümelerin çeşitli yeteneklerinden yararlanmaktadır. Bu yetenekler, satın alma siparişleri de dâhil olmak üzere büyük veri kümelerinin ve belgelerin kaydedilmesine yardımcı oldukları gibi veri toplama ve işlem kaydetme gibi rutin görevlerde de çalışanların yükünü azaltmaktadır. Böylece yapay zekâ ve onun alt kümeleri sayesinde muhasebecilerin her gün karşılaştığı sıkıcı ve tekrarlanan görevler otomatik hâle gelmektedir. Yapay zekâ muhasebede daha stratejik bir rol üstlendikçe muhasebeciler, günlük işlerinin yanı sıra daha fazla katma değerli ve yaratıcı görevlerle işletmelere katkıda bulunacaktır. Bu durum muhasebecilerin sorumluluklarını artırmakta ve kendi alanlarında daha stratejik bir rol oynama konusunda önemli bir fırsat sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Muhasebe, Denetim, Yapay Zekâ*

1 Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, mehmet.erkana@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7647-4534.

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi Mali Hukuk Ana Bilim Dalı, osman.yilmazcan@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0079-7334.

Impact of Artificial Intelligence in Accounting

Abstract

Artificial Intelligence (AI) has made significant progress in recent years across various industries, and the accounting and finance industry is no exception. Financial advisors increasingly incorporate artificial intelligence technologies into their daily operations to improve efficiency, accuracy, and data management. Artificial intelligence has the potential to revolutionize and transform traditional financial accounting into management accounting. Research predicts that artificial intelligence use in the accounting industry will likely become widespread and reach high usage in the future and that the accounting industry will be one of the professions most affected by artificial intelligence applications.

Undoubtedly, accountants will benefit from various capabilities of subsets within artificial intelligence, especially in tasks such as learning, identification, and reasoning through computers. These capabilities have the potential to replace humans in routine tasks such as data collection and transaction recording by helping to record large data sets and documents, including purchase orders. Artificial intelligence and its subsets can automate the daily tedious and repetitive tasks that accountants face. As artificial intelligence takes on a more strategic role in accounting, it will contribute more value-added and creative tasks alongside the day-to-day work of accountants. This presents a significant opportunity for accountants to increase their responsibility and play a more strategic role in their field.

Keywords: *Accounting, Auditing, Artificial Intelligence*

Giriş

Yapay zekâ, insan zekâsı ile yapılan görevleri yapabilen akıllı makinelerin ve bilgisayar programlarının geliştirilmesini ifade eder.³ Burada tartışılan görevler, elde edilen verileri doğru olarak yorumlayıp gelecekle ilgili belirlenen hedeflere ulaşmak için bu öğrenmeden yararlanma yeteneğini gösterir. Yapay zekânın ana bileşenlerinden biri, bilgisayarların açık-

3 Fonttamara Lima, Giuliano Carlo Rainatto, Norberto de Almeida Andrade ve Fernando Rodrigues da Silva, "Exponential Organizations and Digital transformation: Two Sides of The Same Coin", *International Journal for Innovation Education and Research* 7, sy. 10 (Ekim 2019): 385-404, erişim 18 Ağustos 2023, <https://doi.org/10.31686/ijer.vol7.iss10.1787>.

ça programlanmadan verilerden öğrenmesine ve performanslarını zaman içinde iyileştirmesine olanak tanıyan makine öğrenimidir.

Muhasebede yapay zekâ fikri yeni değil ancak son zamanlarda muhasebe literatüründe ivme kazanmış ve muhasebe uygulamalarında ise kullanımı hızla artmaktadır. Yapay zekâyâ olan ilginin artması, hesaplamanın sağladığı teknolojik olgunlaşmadan kaynaklanmaktadır.⁴

Defter tutma ve raporlama sisteminden, işlemlerin kaydedilmesi ve mutabakatının sağlanması ve bunların raporlanması için muhasebede yapay zekânın kullanılması büyük bir devrimdir. Muhasebe uygulamalarında çok sayıda yapay zekânın kullanılması bu alanda devrim yaratarak finansal süreçleri basitleştirir ve aynı zamanda iyileştirir. Bu teknolojilerle muhasebe fonksiyonları daha da geliştirilerek finansal raporlama ve uyumun ötesinde algoritmalar ve veri yapıları, Python, R gibi kod dilleri, istatistiksel analiz sistemi kullanılarak yanlış beyanların ve düzensizliklerin tespit edilmesine, muhasebe tahminlerinin iyileştirilmesine olanak sağlanmıştır. Teknolojik gelişmeler, günlük basit muhasebe görevlerinin otomatikleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu görevler arasında veri girişi, mutabakat otomasyonu, fatura işleme, gider sınıflandırması ve fatura eşleştirme gibi günlük işler yer alır. Yapay zekâ ile RegTech gibi modelleri geliştirerek muhasebe alanında önemli ilerlemeler kaydedilmektedir. Bu gelişmeler, yapay zekânın likidite tahminleri oluşturmaya, dolandırıcılık tespitine yardımcı olmasına ve hatta blockchain teknolojisinin uygulanması yoluyla tahviller ve tahvil emisyonları için çevrim içi açık artırmaları desteklemesine olanak tanımaktadır. Ayrıca yapay zekâ, muhasebe kayıtlarındaki kasıtlı veya kasıtsız hataların tespitini ve dava risklerini de tahmin edebilmektedir. Muhasebe hatalarıyla ilgili yanlış beyanları düzeltmek için yönetimden gelen yeni beyanları analiz eder ve kasıtsız hataları düzeltir.⁵

Genel olarak yapay zekâ, çeşitli süreçleri optimize edip otomatikleştirerek bilgi sistemlerini istihbarat sistemlerine dönüştürmek için hayati bir araç görevi görmektedir. Bilgi sistemleri yapay zekâdan yararlanarak önemli bilgiler üretmek için verileri yakalar, saklar, analiz eder ve değerlendirir. Yapay zekânın zekâ sistemleri aynı zaman-

4 Andrea Sestino ve Andrea De Mauro, “Leveraging Artificial Intelligence in Business: Implications, Applications and Methods”, *Technology Analysis and Strategic Management* 34, sy.1 (2022):16-29, DOI:10.1080/09537325.2021.1883583.

5 Hassan Damerji Anwar Salimi, “Mediating Effect of Use Perceptions on Technology Readiness and Adoption of Artificial Intelligence in Accounting”, *Accounting Education, Taylor & Francis Journals* 30, sy.2 (2021): 107-130, doi: 10.1080/09639284.2021.1872035.

da insanlara benzer şekilde öğrenme, akıl yürütme, uyum sağlama, tespit etme, tahmin etme ve görevleri gerçekleştirme kodludur. Bu nedenle yapay zekâ sistemlerinin bilgi sistemlerinden daha akıllı olduğu bir gerçektir.

Yapay zekâ, veri girişi ve mutabakat süreçlerini otomatikleştirmek, muhasebecilerin tespit etmekte zorlanabileceği insan hatası olasılığını azaltmak ve finansal kayıtların doğruluğunu iyileştirmek için de kullanılmaktadır. Aynı zamanda finansal verilerin analizinde yapay zekânın kullanılması, muhasebecilerin bilgiye dayalı mali kararlar almasına ve olası hileli faaliyetleri tespit etmesine yardımcı olmaktadır. Yapay zekâdaki bu gelişmeler yapay zekânın, muhasebenin yapıma şeklini değiştirme potansiyeline de sahip olduğunu göstermektedir.⁶

Muhasebe alanındaki uygulaması nedeniyle yapay zekâ teknolojisinin muhasebe alanında kullanım kapsamı ve muhasebe sektörünün geleceğine etkisi konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.⁷ Bu da muhasebe akademisyenlerinin yapay zekânın geleceğindeki rolünün daha iyi anlaşılması ihtiyacını ifade etmektedir.

2. Finansal Muhasebede Yapay Zekânın Önemi

Yapay zekânın geleneksel muhasebe uygulamaları üzerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Yapay zekânın entegrasyonu ile geleneksel finansal muhasebe uygulamaları, yönetim muhasebesine dönüştürülür.⁸ Mali muhasebeden yönetim muhasebesine geçiş, yapay zekânın mali süreçleri otomatikleştirme ve düzene koyma yeteneğinden kaynaklanıyor ve muhasebecilerin stratejik vaka incelemelerine daha fazla odaklanmasına olanak tanıyor. Böylece muhasebede tekrarlayan görevler yerine analitikte başarılı yapay zekâ uygulama-

6 Elena M. Evstafyeva, Irina A. Kislaya ve Iulia Kruçanova, “Advanced Accounting Perspectives in the Light of Leading Economic Digitalisation Processes” (Proceedings of the 4th International Conference on Social, Business, and Academic Leadership, 2019), <https://scite.ai/reports/10.2991/icsbal-19.2019.26>.

7 AACSB, “AACSB International Accounting Accreditation Standard A7: Information Technology Skills and Knowledge for Accounting Graduates: An Interpretation”, AACSB International Accounting Accreditation Committee, Eylül 2014, https://www.aacsb.edu/-/media/publications/bized-archives/2014/bized-sepoc2014_issuu_final.pdf?rev=aae792ae5f2d44b884ac3e2e32906a6c&hash=F03335FD7D346FCFD9414515FD100730.

8 Rui Liu, Yuqin Wang ve Jing Zou, “Research on the Transformation From Financial Accounting To Management Accounting Based On Drools Rule Engine”, *Computational Intelligence and Neuroscience* (2022): 1-8, <https://doi.org/10.1155/2022/9445776>.

ları yer almaktadır.⁹

Son yıllarda yapay zekânın ortaya çıkışının insani görevleri geçersiz kılabileceğine dair endişeler var. Ancak yapay zekânın bilgi işleme yeteneği insan yeteneklerinin yerini almıyor aksine onları tamamlıyor. İnsan zekâsı ile yapay zekâ arasındaki ilişki, doğası gereği iç içe geçmiştir. Muhasebecilerin ve makinelerin işlevleri arasındaki uyum, muhasebecilerin yapay zekâ çağına nasıl uyum sağlayabilecekleri ve gelişebilecekleri konusunda fikir veriyor. Muhasebeciler, operasyonlarını yeniden yapılandırmak için yapay zekâ tabanlı teknolojileri kullanarak, ilk kayıt tutmadan nihai raporlamaya kadar süreçlerin her yönünü elden geçirebilmektedir.¹⁰

Muhasebenin çeşitli alanlarında yapay zekâdan yararlanılmasıyla umut verici sonuçlar alınmıştır. Yapay zekânın başarılı olduğu alanlardan biri de finansal verilerin analizidir. Yapay zekâ, büyük hacimli finansal verileri hızlı ve doğru bir şekilde analiz ederek meslek mensuplarının gerçeğe uygun bilgiler edinmesine ve bilinçli kararlar almasına olanak tanımaktadır.¹¹

3. Yapay Zekâ ile Muhasebedeki Değişim

Yapay zekâ, ortaya çıktığından beri muhasebecilerin çalışma biçiminde devrim yaratıyor ve finansal raporlamanın gerçeğe uygunluğunu ve etkinliğini artırıyor. Liu ve diğerleri¹², yapay zekâ teknolojilerinin yükselişinin muhasebe sektöründe önemli değişiklikleri beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Yapay zekânın entegrasyonu muhasebe de dâhil olmak üzere çeşitli sektörlerde devrime neden olmuştur. Yapay zekânın farklı sektörlerde kaydettiği ilerleme, muhasebe alanında da hissedilmiştir. Muhasebede yapay zekânın kullanılması sektörde bir dönüşüme yol açarak muhasebecilerin işlerine yaklaşımında devrim yaratmış ve finansal raporlamanın genel ve-

9 Valcemiro Nossa, “The impact and Trend in Graduate Accounting Education in Brazil”, *Revista Catarinense Da Ciência Contábil* 21 (2022): 1-16, <https://doi.org/10.16930/2237-7662202232562>.

10 Mark Maurer, “PwC to spend \$12 billion on hiring, expanding expertise in AI, cyber security”, *The Wall Street Journal CFO Magazine*, 15 Haziran 2021. www.wsj.com:https://www.wsj.com/articles/pwc-to-spend-12-billion-on-hiring-expanding-expertise-in-ai-cybersecurity.

11 José Luis Ruiz-Gerçek, Juan Uribe-Toril ve J. Antonio Torres, “Artificial Intelligence in Business and Economics Research: Trends and Future”, *Journal of Business Economics and Management* 22, sy.1 (2020): 98-117, <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.13641>.

12 Rui et al., “Research”, 1-8.

rimliliğini ve doğruluğunu da artırmıştır.

Yapay zekâ muhasebede rutin görevlerin otomasyonu, finansal veri analizi doğruluğunun artırılması ve çeşitli süreçlerin basitleştirilmesi gibi çeşitli alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmesi muhasebecilerin çalışma yöntemini tamamen değiştirerek ve finansal raporlamanın doğruluğunu ve verimliliğini artırarak sektörde hızlı ve radikal bir devrimi beraberinde getirmiştir.¹³

Sürekli değişen dünyamızda, gerçek finansal bilgilerin ve etkin muhasebe yöntemlerinin öneminin anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Finansal raporlamanın kesinliğini artırmak için bilişim kuruluşları, muhasebe prosedürlerini basitleştirme yönünde sürekli bir arayış içindeler. Yapay zekâ, muhasebe içerisindeki çeşitli prosedür ve görevleri dönüştürme olanağına sahiptir. Bu, insan zekâsını simüle etmek ve genellikle insan katılımını gerektiren görevleri yürütmek için bilgisayar sistemleri ve algoritmalar kullanılarak gerçekleştirilir.

AI'nin muhasebede kullanılması, zamandan tasarruf etmek ve insan hatası riskini azaltmakla kalmamakta aynı zamanda muhasebecilerin uygulamanın daha karmaşık ve stratejik yönlerine odaklanmasına da olanak tanımaktadır. Yapay zekâ, büyük miktarlarda finansal veriyi analiz ederek normalde fark edilmeyecek hataları, anormallikleri ve eğilimleri belirleyebilmektedir. Bu, meslek mensuplarının daha gerçekçi kararlar almasına ve işletmeyle ilgili karar verecek taraflara doğru bilgiler sunmasına olanak tanımaktadır.

Aynı zamanda muhasebeciler ve denetçiler, yapay zekâdan yararlanarak mali tabloları incelemek ve denetimleri gerçekleştirmek için gereken zamanı ve çabayı önemli ölçüde azaltmaktadır.

Diğer taraftan mali müşavirlerin hâlihazırda bilgi sağlayıcılar olmanın yanı sıra iş geliştiriciler rolünü üstlendiklerini ve dolayısıyla yapay zekânın benimsenmesine çok ihtiyaç duyulduğunu belirtmekte fayda var. Meslek mensupları bekle ve gör yaklaşımını benimsemek yerine yapay zekâ teknolojisini benimsemeli, mevcut güçlü yönlerinden yararlanmalı ve işyerinde yapay zekâ ortamını uygulamaya yönelik stratejiler geliştirmelidir.

13 Xuechen Hou, "Design and application of intelligent financial accounting model based on knowledge graph", *Mobile Information Systems* (2022): 1-9, <https://doi.org/10.1155/2022/8353937>.

Muhasebe ve finans sektörü yapay zekâdan yararlanmak için iyi bir konumdadır.¹⁴

4. Yapay Zekânın Muhasebeye Katkısı

Günümüz teknolojisi ilerlemeye devam ettiği sürece, çeşitli sektörlerde yapay zekânın bir kısım insan emeğinin yerini alması daha yaygın hâle gelecektir. Bu değişimlerin etkilerini en çok hisseden mesleklerden biri de diğer mesleklerle birlikte muhasebedir. Bu dönüşüm, işin yapılma şeklini ve işyerinde insanın rolünü yeniden şekillendirmektedir. Muhasebe, ağırlıklı olarak verileri işlemeye, kaydetmeye, analiz etmeye ve raporlamaya dayanan bir iştir ve bu da onu yapay zekânın yardımcı olması için ideal bir alan hâline getirir. Yakın gelecekte tüm manuel muhasebe işlemleri yapay zekâ tarafından gerçekleştirilecektir. Yapay zekâ; mali müşavir, yeminli mali müşavir, bağımsız denetçi gibi muhasebe ve finans uzmanlarının mesleklerine ve kariyerlerine daha fazla zaman ayırmalarına olanak tanımaktadır. Bu da stratejik planlama ve karar alma süreçlerindeki uzmanlıklarının değerini ve etkinliğini artırmakta aynı zamanda danışmanlık rollerini daha önemli hâle getirmektedir.¹⁵ Mali müşavirler görevleri gereği işletmelerde finansal yönetim ve finansal karar almada hayati bir rol oynamaktadır. Bu nedenle yapay zekâ, muhasebecilerin yeteneklerini geliştiren ve daha üst düzey görevlere odaklanmalarını sağlayan değerli bir araçtır. Mali müşavirler artık yapay zekânın gücünden yararlanarak büyük miktardaki finansal verileri kısa sürede işleyip analiz ederek müşavirlik görevlerini yapar hâle gelmektedirler.

Muhasebede yapay zekâ kullanımı arttıkça finansal muhasebe, yönetim muhasebesine doğru evrilmektedir. Bu değişim, muhasebecilerin yalnızca geçmiş finansal verileri takip etmelerine değil aynı zamanda yapay zekâ algoritmaları kullanarak gelecekteki finansal eğilimleri tahmin etmelerine de olanak sağlayacaktır.

Yapay zekânın muhasebeye entegrasyonu ile birlikte işletmeler, finansal işlemlerdeki hileli faaliyetleri veya hataları ustalıkla gözlemleyebilir ve tespit edebilir hâle gelmiştir. Yapay zekâ, makine öğrenimi algoritmaları aracılığıyla finansal verilerdeki olası riskleri, tutarsızlıkları ve olası sapmaları tespit etmektedir. Bu, muhasebecilerin riskleri proaktif bir şekilde

14 John Kommunuri, “Artificial Intelligence and the Changing Landscape of Accounting: A Viewpoint”, *Pacific Accounting Review* 34, sy. 4 (2022): 585-594, erişim: 25 Eylül 2023, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/PAR-06-2021-0107/full/pdf?title=artificial-intelligence-and-the-changing-landscape-of-accounting-a-viewpoint>.

15 Yingying Zhang, Feng Xiong, Yi Xie, Fujin Xuan ve Hayfeng Gu, *The Impact of Artificial Intelligence and Blockchain on the Accounting Profession* (2020), erişim: 12 Temmuz 2023, <https://scite.ai/reports/10.1109/access.2020.3000505>.

ele almasına ve risklerin azalmasına olanak tanıdığı için bir kuruluşun genel kontrol ortamını geliştirmektedir. Aynı zamanda yapay zekânın muhasebede uygulanması veri depolama ve veri alma süreçlerini de önemli ölçüde geliştirmiştir.

Yapay zekânın muhasebede uygulanmasının, öncelikle veri toplama ve analizde getirdiği devrim niteliğindeki değişiklikler sayesinde oldukça avantajlı olduğu kanıtlanmıştır.¹⁶

Yapay zekâ algoritmaları kullanılarak banka ekstreleri, makbuz ve faturalar gibi veriler çok sayıda yerden elde edilip ve otomatik olarak sınıflandırılıp kaydedilebilmektedir.

Yapay zekânın muhasebede kullanılması işletmelerdeki iç kontrol ve risk yönetiminin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Finansal verileri sürekli takip eden yapay zekâ algoritmaları sayesinde olası riskler gerçek zamanlı olarak tespit edilebilmektedir. Örneğin harcama düzenlerinde olağandışı dalgalanmalar veya tutarsız nakit akışı varsa yapay zekâ, muhasebecileri veya yönetimi anında uyarmaktadır. Ayrıca yapay zekânın uygulanması, analizlerin daha kapsamlı ve derinlemesine yapılmasını sağlamaktadır.

Muhasebeciler, yeni mevzuat ve düzenlemeler ile kendi alanlarındaki ihtiyaç duydukları yeni talepleri, yapay zekâ alanındaki teknolojik gelişmeler çerçevesinde mesleki bilgilerini geliştirerek, mesleki değişim ve dönüşümlere uyum sağlayarak işlerini daha iyi yapma olanaklarını genişletmektedirler. Yapay zekânın sağlayacağı bu olanaklar, muhasebe sektörü için bir tehdit oluşturmamakta aksine çok büyük fırsatlar sunmaktadır.

5. Muhasebede Yapay Zekânın Kullanımı

Muhasebecilerin görevlerini sağlıklı ve yüksek performanslı bir şekilde eksiksiz, hatasız, hızlı ve düşük maliyetle yerine getirebilmelerini sağlamak için dijital teknoloji ve yapay zekâ kullanmaya olan talep hızla artmaktadır.

Mali bilgi ve belgelerin kayıtlarının doğru bir şekilde ve sistematik olarak tutulması muhasebenin en temel görevidir. Belgelerin kayıtları doğru yapılmadan diğer muhasebe fonksiyonlarının bir anlamı olmadığı gibi her işlem kaydının belgeye dayalı olması da önemlidir.

Yapay zekâ, kayıt sürecinde insan hatasını en aza indirerek ve son derece yüksek bilgi işlem gücüyle kayıtların çok hızlı ve doğru olmasını sağlar. Muhasebede yapay zekâ kullanılarak

16 Hou, "Design", 1-9.

tek düzen hesap planına ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uygun kayıt yapılmaktadır. Yapay zekâ, kaydedilecek mali bilgi ve belgelerin dijital olarak hazırlanmasını/sayısallaştırılmasını hızlandırır, otomatik olarak ilgili hesaplara kaydeder, mesai saatleri dışında kayıt girişlerine, büyük hacimli hatasız kayıt girişlerine, gelen bilgi ve belgelerin sürekli olarak işlenmesine olanak sağlar. İş hayatındaki tüm paydaşlar giderek küreselleşiyor ve aralarındaki bilgi paylaşımı 7/24 hizmete ihtiyaç duyuyor, bu nedenle paydaşlardaki herhangi bir mali bilginin eş zamanlı olarak bir işletmenin muhasebe kayıtlarına geçmesi için yapay zekâdan yararlanma gereksinimi de hızla artıyor.

Tüm gider belgelerinin ve gider emirlerinin taranıp işlenmesi, muhasebe kayıt belgeleriyle eşleştirilmesi, belgelerdeki verilerin tarihe göre otomatik olarak kaydedilmesi, belgelerin hatasız okunması gibi muhasebe verileri ve kayıt girişlerinde büyük verimlilik sağlar. Yapay zekâ tüm verilerin kayda alınmasında akıllı optik karakter tanıma (OCR) kullanır. OCR teknolojisi ile tüm giderler, hesap kodlarına göre otomatik olarak işlenerek mali bilgilere hızla ulaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Ülkemizde e-dönüşüm alanında kapsamlı yasa ve düzenlemelerin yürürlüğe girmesiyle birlikte, muhasebe süreçlerinin dijital dönüşümü başarıyla yaygınlaşmaktadır. Bu önemli dijitalleşme sürecinde, gelir veya gider belgelerinin ve içerdikleri bilgilerin otomatik olarak muhasebeleştirilmesinin yanı sıra yapay zekâ teknolojisinin yakın zamanda bunları bankacılık, finansal kiralama, finans, sigorta ve ticaret gibi diğer sektörlerin ihtiyaçlarına göre analiz etmeye ve yorumlamaya başlaması beklenmektedir.

Muhasebenin temel işlevleri olan raporlama, analiz ve denetim süreçleri, yapay zekânın uygulanması için kritik alanlar olarak belirlenmiştir. Yapay zekânın muhasebe ve finans süreçlerine entegrasyonu küresel ölçekte şimdiden gerçekleşmeye başlamıştır. Verilerin yorumlanması ve dolandırıcılığın önlenmesi de yapay zekâ kullanılarak sağlanabilecek olup, bu uygulamaların yakın zamanda muhasebe ve finans sektöründe de yaygınlaşması beklenmektedir.

Muhasebe mesleğinin en önemli sorumluluklarından biri, mali tabloların uluslararası muhasebe standartlarına veya tek düzen hesap planına uygun olmasını sağlamaktır. Çok sayıda büyük ölçekli bağımsız denetim firması, denetim hizmetlerinin yürütülmesinde ve raporlama prosedürlerinde yapay zekânın kullanılmasını savunmakta ve bunu desteklemek için yapay zekâ uygulamalarına önemli yatırımlar yapmaktadırlar.

Yapay zekânın muhasebe süreçlerine entegrasyonu, yeni mevzuata uyumunun sağlanması, vergi beyannamelerinin verilmesi, defter beyan sisteminin entegrasyonu, vergi denetimleri-

nin yapılması, mali suçların soruşturulması gibi çeşitli prosedürlerde daha fazla verimlilik ve etkinlik elde edilmesini sağlayacaktır.¹⁷

6. Yapay Zekânın Muhasebede Sunduğu Avantajlar

Yapay zekâ teknolojisi henüz başlangıç aşamasındadır ancak muhasebe alanında şimdiden önemli bir etki yaratmıştır. Yapay zekânın bu alandaki potansiyel uygulamaları çok geniş ve çeşitlidir. Yapay zekâ destekli araçların kullanımıyla muhasebe profesyonelleri artık tekrarlanan görevler üzerinde daha tutarlı ve hassas kontrol elde edebilmekte, bu da daha fazla netlik ve verimlilik sağlamaktadır.¹⁸

Türkiye’de ve vergi oranlarının yüksek olduğu diğer ülkelerde yapay zekâ kullanımıyla daha fazla vergi geliri elde edilebilecektir. Bağımsız denetim açısından yapay zekânın kullanılmasıyla denetim işi kolaylaşacak ve ülkemizde muhasebe eğitimi veren kurumların ders içeriklerini güncellemesine olanak sağlayacaktır.¹⁹ Yapay zekânın muhasebedeki faydalarını şu şekilde ifade edebiliriz:

Verimliliği Artırır

Yapay zekânın muhasebede kullanılması tekrarlanan görevleri otomatikleştirerek finansal süreçlerin hızını da artırmaktadır. Geleneksel olarak yapılması saatler hatta günler süren işlemler yapay zekânın kullanılmasıyla çok kısa sürede tamamlanabilecektir. Bu da muhasebe departmanının genel verimliliğini artırır ve meslek mensuplarına daha stratejik ve analitik konulara odaklanma fırsatı sağlayarak gerçek zamanlı finansal verilere dayalı olarak katma değer yaratan faaliyetlere odaklanmasına olanak tanır. Bu avantaj, verimliliği artırmakla kalmaz aynı zamanda mali müşavirlerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri ge-

17 “Accounting and Artificial Intelligence”, 10 Ekim 2023, <https://ovinot.com/blog/muhasebe-ve-yapay-zekâ/>.

18 Joe Hyams, “AI in Accounting: The Benefits & Challenges”, Trullion, (blog), 12 Haziran 2023, <https://trullion.com/blog/ai-accounting-benefits-challenges/>.

19 Anıl Gacar, “Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye’ye Yönelik Fırsat ve Tehditler”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2019): 389–394, erişim: 1 Temmuz 2023, <https://dergipark.org.tr/en/pub/bsbd/issue/51031/650750>.

rektiren işlere daha fazla zaman ve kaynak ayırmasına olanak tanır.²⁰

Finansal Bilgilere Olan Güveni Artırır

Yapay zekânın muhasebede kullanılması finansal verilerin doğruluğunu artırır. Yapay zekâ teknolojisi, büyük miktarda veriyi doğru bir şekilde analiz ederek insan hatası ve hatalı finansal raporlama olasılığını azaltır. Denetçilerin, ödeme işlemi testi ve maddi doğruluk testi sırasında destekleyici kanıt sağlamak üzere destekleyici verilerin çıkarılması gibi çeşitli zaman alıcı görevleri tamamen otomatikleştirmesine olanak tanır.

Finansal Verileri Analiz Eder ve Raporlar

Yapay zekâ, karmaşık finansal verileri işleyerek analizlerini gerçekleştirebilir. Mali müşavirlerin gözden kaçırabileceği anormallikleri, hataları veya eğilimleri belirleyerek hata ve dolandırıcılık faaliyetlerinin tespit edilmesine ve önlenmesine olanak tanır. AI, karar verme için değerli içgörüler sağlayabilir ve kuruluşların iyileştirme alanlarını veya potansiyel riskleri belirlemesine yardımcı olabilir.²¹

Tahmin ve Tahmine Dayalı Analitik Süreçlerde Etkinlik Sağlar

Yapay zekânın muhasebe alanında başlattığı ilk önemli dönüşüm büyük veriyle ilgilidir. Temelde bu, farklı veri tabanlarının buluttaki bir merkeze taşınması ve küresel, yüksek hızlı internete günün her saati sınırsız erişim sağlanması anlamına gelir. Meslek mensuplarının, önceden müşterilerin ve bilgi teknolojisi departmanlarının sorumluluğunda olduğuna inanılan finansal verilerin belirli konularından ve bu verileri alma sürecinden haberdar olması zorunludur.²²

20 Abasat Mirzaei1, Mahsa Hacızade ve Hooraa Hacızade, “Studying the effect of artificial intelligence on improvement of various quality criteria in relation to audit work in Iran”, *International Journal of Health Sciences*, (2022): 12623-12635, erişim: 30 Ağustos 2023, <https://scite.ai/reports/studying-the-effect-of-artificial-b2dMXK3p>.

21 Vladimir Shiboldenkov ve Katherine Nesterova, “The Smart Technologies Application for the Product life-cycle Management in Modern Manufacturing Systems”, *MATEC Web of Conferences* v. 311 (2020): <https://scite.ai/reports/10.1051/matecconf/202031102020>, https://www.matec-conferences.org/articles/matecconf/pdf/2020/07/matecconf_cr2020_02020.pdf.

22 Jim Eicher, “The future of AI in accounting: Part 1 – What is AI?”, *Becker (blog)*, 10 Kasım 2021, <https://www.becker.com/blog/the-future-of-ai-in-accounting-part-1>.

Yapay zekâ, geçmiş dönemlerde oluşan bu verileri analiz eder ve gelecekteki finansal eğilimleri tahmin ederek gelecek için tahmine dayalı analitiği kolaylaştırıp meslek mensuplarının etkili bir plan yapmalarına ve stratejiler geliştirmelerine olanak tanır.²³

Temel düzeyde, tahmine dayalı analizler, gelecekteki sonuçları öngörür; örneğin, satışları tahmin etmek ve talep planlamasını daha doğru şekilde bildirmek, bu tür analizlerin değer katmasını sağlamaktadır. İşlemlerin zamanında karar verebilme ve finansmanı proaktif olarak yönetebilme becerisi, pazardaki herhangi bir dalgalanmaya veya işletmelerin ihtiyaçlarındaki değişikliklere yanıt verme hızını artırır.

Maliyet Tasarrufu Sağlar

Yapay zekâ teknolojisini kullanarak, satışları, masrafları, sözleşmeleri ve karar vermeye yardımcı olabilecek diğer ilgili bilgileri belirlemeye yardımcı olabilecek anahtar kelimeler ve kalıplar için karmaşık elektronik belgeleri taramak mümkündür. Ayrıca yapay zekâ araçları, işlem kayıtlarındaki usulsüzlükleri tespit ederek, sonraki yıllarda muhasebe işlemlerinin azalmasına neden olabilmektedir. Örneğin, dijitalleştirilmiş faturalar oluşturulabiliyor ve müşteriler, hesap mutabakatlarını ve kontrollerini gerçekleştirmek için optik karakter tanıma (OCR) teknolojisini kullanabiliyor. Yapay zekâ kullanımı aynı zamanda şifre korumalı veri erişimine ve denetim izleri aracılığıyla işlem izlemeye de olanak tanımaktadır. Yapay zekâ, tekrarlanan ve sıradan görevleri otomatikleştirerek, veri hacimlerini artırmaya devam etse bile işletmelerdeki operasyonel maliyetleri önemli ölçüde azaltabilir. Bu da ek el emeği ihtiyacını en aza indirir ve muhasebe fonksiyonlarında hata ve yeniden çalışma olasılığını azaltır.

Uyumluluk ve Risk Yönetimi

Uyumluluk ve risk yönetiminin geliştirilmesi herhangi bir kuruluşun başarısı için zorunludur. Muhasebe standartları, vergi düzenlemeleri ve finansal raporlama gereklilikleri, sürekli değişimle işaretlenmiştir. Yapay zekâ, otomatik uyumluluk kontrolleri uygulayarak hataların, tutarsızlıkların ve ortaya çıkabilecek potansiyel tehlikelerin belirlenmesine yardımcı olabilir. Sonuçta uyumsuzluk olasılığını azaltabilir ve işletmeler için finansal ve itibar risklerini azaltabilir. Ek olarak yapay zekâ, çok uzak olmayan bir gelecekte şirketler arası mutabakat çalışmalarının yanı sıra varlık ve yükümlülüklerin değerlemesini ve ilgili rapor-

23 Tiago Cunha1, Helena Martins, Amélia Carvalho ve Cecilia Carmo, “Not Practicing What You Preach: How Is Accounting Higher Education Preparing the Future of Accounting”, *Education Sciences* 12, sy.7, (2022): 432, <https://doi.org/10.3390/educsci12070432>, <https://scite.ai/reports/10.3390/educsci12070432>.

ların hazırlanmasını kolaylaştırmaya hazırlanıyor. Yapay zekânın muhasebe uygulamalarına dâhil edilmesinin avantajları açıktır; geleneksel muhasebe yöntemlerinde devrim yaratma, üretkenliği artırma ve gelişmiş finansal yönetim ve karar alma için önemli içgörüler üretme potansiyeline sahiptir.²⁴

7. Muhasebede Yapay Zekâ Kullanımının Zorlukları

Yapay zekâyı muhasebede kullanmanın mutlak faydaları olduğu kadar yapay zekâ destekli çözümler uygulandığında da karşılaşılabilecek muhtemel zorluklar olacaktır. Bu zorluklar;

Mevcut Sistemlerle Entegrasyon

Yapay zekâyı meslek mensuplarının hâlen kullanmakta oldukları yazılım programlarına ve iş akışlarına entegre etmek bir sorun olabilir. Kullanılan mevcut sistemlerin yazılımları, yapay zekâ teknolojileriyle entegre edilmede uyumlu olmayabilir; bu durum, yapay zekâ sistemleri ile mevcut yazılım arasında uyumluluk, veri senkronizasyonu ve sorunsuz iş birliği sağlamak için ciddi bir çabayı gerektirebilir. Kurumsal kaynak planlamasının diğer çözümlerle sorunsuz bir şekilde entegre olan bir çözüme sahip olmanın bu kadar kritik olmasının nedeni budur.²⁵

Yapay Zekâ Teknolojilerindeki Değişim Hızına Uyabilmek

Yapay zekâ, muhasebede tekrarlanan rutin görevlerin üstesinden kolayca gelebilirken, rutin olmayan görevlerin ve muhakeme ve eleştirel düşünme gerektiren yeni durumların üstesinden yalnızca kademeli olarak gelebilir. Bu yeni teknolojiler artan verimlilik, şeffaflık ve kalite getirirken, muhasebecilerin becerilerini, süreçlerini, rekabet avantajlarını ve pazar yapısını değiştirmesi nedeniyle yeni zorluklarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Yapay zekâ araçlarına ilişkin deneyim hızla artmasına rağmen muhasebeciler hâlâ yapay zekâ teknolojilerini öğrenme ve uygulama konusunda önemli engellerle karşı karşıyadırlar.²⁶

24 Kommunuri, “Artificial intelligence”, 585-594.

25 Joe Hyams, “AI in Accounting”.

26 Rossen Petkov, “Artificial Intelligence (AI) and the Accounting Function—A Revisit and a New Perspective for Developing Framework”, *Journal of Emerging Technologies in Accounting* 17, sy.1 (2020): 99-105, <https://doi.org/10.2308/jeta-52648>.

Muhasebe teknolojisinin uygulanmasında önemli ilerlemeler kaydedilmesine ve birçok girişimde bulunulmasına rağmen Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) yönetiminin muhasebe teknolojisini geliştirme konusunda ve kurum kültürünün değişimi karşısındaki isteksizliği nedeniyle uygulamanın oldukça sınırlı olduğu veya henüz tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir.

Yapay zekâ son derece yararlı olmasına ve likidite planlaması ve dolandırıcılık tespiti gibi son derece karmaşık görevleri üstlenebilmesine rağmen bazen muhasebecilerin yapay zekâyı anlaması ve yorumlaması zordur. Makineler konuşabiliyor ve görüntüleri algılayabiliyor ancak çoğu zaman insanların ne söylediğini anlayamıyorlar.²⁷

Yapay Zekâyâ Karşı Direnç ve İşten Atılma Korkusu

Yapay zekânın muhasebeye dâhil edilmesi, makine tabanlı kararlara güvenme konusunda şüphe duyan mali müşavirlerde direnç yaratabilir. Muhasebe firmalarında çalışan ve işten çıkarılmaktan korkan birçok muhasebeci, yapay zekânın işlerini yapması konusunda kesinlikle endişe duyacaktır. Ancak muhasebede yapay zekâ kullanımının amacının muhasebecileri işsiz bırakmak değil becerilerini geliştirmek ve iş süreçlerini kolaylaştırmak olduğu da bir gerçektir. Yapay zekâ, tekrarlanan görevleri otomatikleştirerek muhasebecilerin daha karmaşık stratejik analizlere odaklanmasına olanak tanıyabilir.

Veri Güvenliği ve Gizlilik Endişeleri

Yapay zekânın muhasebede kullanımında veri güvenliği ve mahremiyeti oldukça önemli olmaktadır. İşletme açısından hassas finansal verileri yetkisiz erişime, sızıntıya ve siber tehditlere karşı korumak ciddi bir zorluktur. Meslek mensuplarının, hassas finansal verileri korumak ve veri koruma düzenlemelerine uymak için uygun önlemlerin alındığından emin olması gerekmektedir.

Etik Konular

Yapay zekânın muhasebede kullanılmasının etik sonuçlarının dikkate alınması gerekir. Yapay zekâ, muhasebe süreçlerinin verimliliğini ve doğruluğunu önemli ölçüde artırabilse de

27 Benjamin P. Commerford, Sean A. Dennis, Jennifer R. Joe, Jenny W. Ulla, “Man Versus Machine: Complex Estimates and Auditor Reliance on Artificial Intelligence”, *Journal of Accounting Research* 60, SY.1 (2022): 1-41, doi:10.1111/1475-679X.12407.

potansiyel etik sorunları ele almak da önemlidir. Yapay zekânın muhasebede etik kullanımını sağlamak, potansiyel önyargı, adalet ve şeffaflığın dikkatli bir şekilde değerlendirilmesini gerektirir. Kararların adil, eşitlikçi ve sorumlu olmasını sağlamak için kuruluşlar, kredi onayları, kredi puanlaması ve kaynak tahsisi gibi paydaşları etkileyebilecek yapay zekâ odaklı kararları uygulayabilir.

Yapay zekânın kullanımlarındaki teknik elemanın yeterli sayıda olmaması nedeniyle yazılımcılar, muhasebe ve denetim firmalarının bu tekniklere olan güvenini büyük ölçüde sınırlayabilir. Bu zorlukların üstesinden gelmek için, yapay zekânın muhasebe uygulamalarında etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için teknoloji çözümlerini, etik kuralları ve var olan eğitim ve geliştirme programlarını birleştiren bütünsel bir yaklaşım gereklidir.

Sonuç ve Öneriler

Muhasebede yapay zekâ, yakında muhasebecilerin günlük, haftalık veya periyodik olarak gerçekleştirdiği rutin ve tekrarlayan faaliyetlerin çoğunu otomatikleştirecek ve muhasebecilerin hızlı bir şekilde karar vermelerine, bilinçli içgörüler oluşturmalarına ve büyük miktarlarda verileri kolaylıkla incelemelerine olanak tanıyacaktır.

Yapay zekânın hızlı gelişimi ve uygulanması, muhasebe işlemlerini hâlihazırda hızla değiştirirken yakın gelecekte de muhasebe sektörünü etkilemeye devam edecektir. Muhasebecilerin bu tempoya ayak uydurmaları için beceri ve yeteneklerini geliştirmeleri gerekmektedir. Muhasebecilerin müşterilere danışmanlık hizmetleri sağlamak için geleneksel muhasebe hizmetleri yerine yapay zekâ bilgisini ve yapay zekâ destekli araçları kullanması gerekecektir.

Bir muhasebecinin güvenilir danışman olabilmesi için iki önemli konuda kendisini geliştirmesine gereksinimi vardır: Öncelikle yapay zekânın finansal verilerin çıkarılma, analiz edilme ve raporlanma şeklini nasıl değiştirdiğini anlamaları gerekmektedir. İkinci olaraksa müşterilerle uzun vadeli, güvenilir ilişkiler kurabilmek ve onlara karmaşık finansal kararlar konusunda tavsiyelerde bulunabilmek için de yapay zekâ bağlamında belirli bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Kuşkusuz muhasebe mesleğinde yapay zekânın yeri ve önemi ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalarla ve yapay zekâ alanında elde edilecek yeni gelişmelerle konu çok daha farklı boyutlara gelecektir. Muhasebede yapay zekâ uygulamaları sürekli gelişmeye devam eden uygulamalar olduğu ve bu gelişmeler ışığında konunun güncelliği-

ni devam edeceği de yadsınamaz bir gerçektir.

Yazarların Katkı Oranı

SIRA	AD SOYAD	ORCID	MAKALEYE KATKISI
1	Mehmet Erkan	0000-0001-7647-4534	1-2-3-4-5
2	Osman Yılmazcan	0000-0002-0079-7334	1-4
*Katkı bölümüne ilgili açıklamanın karşılığına gelen rakam(lar)ı yazınız.			
1- Çalışmanın tasarlanması 2- Verilerin toplanması. 3- Verilerin analizi ve yorumu 4- Yazının yazılması 5- Kritik revizyon			

Kaynakça

“Accounting and Artificial Intelligence”. 10 Ekim 2023. <https://ovinot.com/blog/muhasebe-ve-yapay-zekâ/>.

AACSB. “AACSB International Accounting Accreditation Standard A7: Information Technology Skills and Knowledge for Accounting Graduates: An Interpretation”. AACSB International Accounting Accreditation Committee, September 2014. Erişim:12. Eylül 2023. https://www.aacsb.edu/-/media/publications/bized-archives/2014/bized-sepoc2014_issuu_final.pdf?rev=aae792ae5f2d44b884ac3e2e32906a6c&hash=F03335FD7D346FCFD9414515FD100730.

Commerford, Benjamin P., Sean A. Dennis, Jennifer R. Joe, Jenny W. Ulla. “Man Versus Machine: Complex Estimates and Auditor Reliance on Artificial Intelligence”. *Journal of Accounting Research* 60, sy.1 (2022): 1-41. doi:10.1111/1475-679X.12407.

Cunha Tiago., Martins, Helena Carvalho Amélia ve Cecilia Carmo. “Not Practicing What You Preach: How Is Accounting Higher Education Preparing the Future of Accounting”. *Education Sciences* 12, sy.7 (2022): 432. <https://doi.org/10.3390/educsci12070432>.

Damerji, Hasan ve Enver Salimi. “Mediating effect of user perceptions on technology readiness and adoption of artificial intelligence in accounting”. *Accounting Education, Taylor & Francis Journals* 30, sy. 2 (2021): 107-130. doi: 10.1080/09639284.2021.1872035.

Eicher, Jim. “The future of AI in accounting: Part 1 – What is AI?”, Becker (blog). 10 Kasım 2021. <https://www.becker.com/blog/the-future-of-ai-in-accounting-part-1>.

Evstafyeva, Elena M., Irina A. Kislaya ve Iulia Kruçanova. “Advanced Accounting Perspectives in the Light of Leading Economic Digitalisation Processes”. *Proceedings of the 4th International Conference on Social, Business, and Academic Leadership*, 2019. <https://doi.org/10.2991/icsbal-19.2019.26>.

Gacar, Anıl. “Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye’ye Yönelik Fırsat ve Tehditler”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2019): 389–394. Erişim: 1 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bsbd/issue/51031/650750>.

Hyams, Joe. “AI in Accounting: The Benefits & Challenges”, Trullion (blog). 12 Haziran 2023. <https://trullion.com/blog/ai-accounting-benefits-challenges/>.

Kommunuri, John. “Artificial Intelligence and the Changing Landscape of Accounting: A Viewpoint”. *Pacific Accounting Review* 34, sy. 4 (2022): 585-594. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/PAR-06-2021-0107/full/pdf?title=artificial-intelligence-and-the-changing-landscape-of-accounting-a-viewpoint>.

Lima, Fonttamara., Giuliano Carlo Rainatto, Andrade, Norberto de Almeida., Fernando Rodrigues da. Silva. “Exponential Organizations and Digital Transformation: Two Sides of the Same Coin”. *International Journal for Innovation Education and Research* 7 (2019): 385-404. Erişim 18 Ağustos 2023. <https://doi.org/10.31686/ijier.vol7.iss10.1787>.

Liu, Rui., Wang, Yuqin ve Zou, Jing. “Research on the Transformation from Financial Accounting to Management Accounting Based on Drools Rule Engine”. *Computational Intelligence and Neuroscience* (2022): 1-8. Erişim 10 Ağustos 2023. <https://doi.org/10.1155/2022/9445776>.

Maurer, Mark. “PwC to spend \$12 billion on hiring, expanding expertise in AI, cyber security”. *The Wall Street Journal CFO Magazine*, 15 Haziran 2021. Erişim 10

Haziran 2023. [www.wsj.com:https://www.wsj.com/articles/pwc-to-spend-12-billion-on-hiring-expanding-expertise-in-ai-cybersecurity](https://www.wsj.com/articles/pwc-to-spend-12-billion-on-hiring-expanding-expertise-in-ai-cybersecurity).

Mirzaei1, Abasat, Mahsa Hacızade ve Hooraa Hacızade. “Studying the Effect of Artificial Intelligence on Improvement of Various Quality Criteria in Relation to Audit Work in Iran”, *International Journal of Health Sciences* (2022): 12623-12635. Erişim: 30 Ağustos 2023. <https://scite.ai/reports/studying-the-effect-of-artificial-b2d-MXK3p>.

Nossa, Valcemiro. “The Impact and Trend in Graduate Accounting Education in Brazil”. *Revista Catarinense Da Ciência Contábil* 21 (2022): 1-16. Erişim 10 Haziran 2023. <https://doi.org/10.16930/2237-7662202232562>.

Petkov, Rossen. “Artificial Intelligence (AI) and the Accounting Function—A Revisit and a New Perspective for Developing Framework”. *Journal of Emerging Technologies in Accounting* 17, sy.1 (2020): 99-105. <https://doi.org/10.2308/jeta-52648>.

Ruiz- Real, José Luis., Uribe-Toril, Juan., ve Torres, J. Antonio. “Artificial intelligence in business and economics research: trends and future”. *Journal of Business Economics and Management* 22, sy. 1 (2020): 98-117. <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.13641>.

Sestino, Andrea ve Andrea De. Mauro. “Leveraging Artificial Intelligence in Business: Implications, Applications and Methods”. *Technology Analysis and Strategic Management* 34, sy.12 (2022): 16-29. DOI:10.1080/09537325.2021.1883583.

Shiboldenkov, Vladimir ve Katherine Nesterova. “The smart technologies application for the product life-cycle management in modern manufacturing systems”. MATEC Web of Conferences 311, 2020. <https://scite.ai/reports/10.1051/matecconf/202031102020>, https://www.matec-conferences.org/articles/matecconf/pdf/2020/07/matecconf_cr2020_02020.pdf,

World Economic Forum. “The future of jobs report 2018”. *WEF*. <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2018/>.

Xuechen, Hou. “Design and Application of Intelligent Financial Accounting Model Based on Knowledge Graph”. *Mobile Information Systems* (2022): 1-9. <https://doi.org/10.1155/2022/8353937>.

Yingying Zhang, Feng Xiong, Yi Xie, Fujin Xuan ve Hayfeng Gu. *The Impact of Artificial Intelligence and Blockchain on the Accounting Profession*. 2020. Erişim: 12 Temmuz 2023, <https://scite.ai/reports/10.1109/access.2020.3000505>

PSIKOLOJİ

Mükemmeliyetçilik ile Sosyal Kaygı ve Kaçınma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi**Examining the Relationships Between Perfectionism
and Social Anxiety and Avoidance****Barkan Eskiili**

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi Psikoloji Bölümü

barkan.eskiili@gedik.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3990-7585**Gönderim Tarihi:** 14.06.2023**Kabul Tarihi:** 25.09.2023**Yayımlanma Tarihi:** 30.12.2023**Nasıl Atıf Yapılır:**Eskiili, Barkan. “Mükemmeliyetçilik ile Sosyal Kaygı ve Kaçınma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 2 (Aralık 2023): 287-300.

Mükemmeliyetçilik ile Sosyal Kaygı ve Kaçınma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi¹

Barkan Eskiili²

Öz

Bu çalışmada erişkinlerin mükemmeliyetçilik ile sosyal kaygı ve kaçınma puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi; sosyal kaygı, kaçınma ve mükemmeliyetçilik puanlarının cinsiyet, gelir durumu ve doğum sırası değişkenleri açısından farkının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul’da yaşayan bireyler oluştururken örneklem grubunu İstanbul ilinde yaşayan 40 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Liebowitz Sosyal Fobi Belirtileri Ölçeği ve Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan araştırma bulguları doğrultusunda kaygı, kaçınma, mükemmeliyetçilik puanlarının cinsiyet ve doğum sırası değişkenlerine göre anlamlı farkı bulunmazken; mükemmeliyetçilik puanı ile kaygı ve kaçınma puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçları yorumlarken örneklem sınırlılığı dolayısıyla örneklemden elde edilen mükemmeliyetçilik puanlarının düşük olması, mükemmeliyetçiliğin ve kaygının çok boyutlu yapısı vd. nedenlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Elde edilen bulgular, alan yazında yer alan sonuçların kimi tarafından desteklenmekte; kimi tarafından ise desteklenmemektedir. Bu durum ilgili alan yazın incelenirken karıştırıcı değişkenlerin ve yordayıcıların dikkate alınması gerekliliğinin önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mükemmeliyetçilik, sosyal kaygı, kaçınma*

1 Bu makale, 2015 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi Klinik Psikoloji programında tamamlanmış olan yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, barkan.eskiili@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3990-7585.

Examining the Relationships Between Perfectionism and Social Anxiety and Avoidance

Abstract

In this study, it was aimed to examine the relationship between perfectionism scores of adults and social anxiety, avoidance and some demographic variables; to examine the difference of social anxiety, avoidance and perfectionism scores in terms of gender, income status and birth order variables. The population of the study consisted of individuals living in Istanbul, while the sample group consisted of 40 individuals living in Istanbul. Personal Information Form, Liebowitz Social Phobia Symptoms Scale and Multidimensional Perfectionism Scale were used as data collection tools. In line with the findings of the study, it was concluded that there was no significant difference in anxiety, avoidance, and perfectionism scores according to gender, income, and birth order variables, while there was no significant relationship between perfectionism scores and anxiety and avoidance scores. While interpreting the results obtained, the reasons such as the low perfectionism scores obtained from the sample due to the sample limitation, the multidimensional structure of perfectionism, etc. should be taken into consideration. The findings obtained are supported by some of the results in the literature; It is not supported by some. This situation reveals the importance of taking confounding variables and predictors into consideration when examining the relevant literature.

Keywords: *Perfectionism, social anxiety, avoidance.*

Ana Metin

Geçmişten günümüze dek mükemmeliyetçilik kavramının birçok şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür. Bunun nedeni, mükemmeliyetçilikle ilgili özelliklerin bilim insanları tarafından oldukça ilgi görmesidir. Mükemmeliyetçilik, kusursuz olma çabasıyla ilişkili bir kişilik özelliğidir ve genellikle kusurlara karşı eleştirel olmayı içerir.³ Kendisi ve başkaları için makul olmayan yüksek standartlar belirleme, aşırı özeleştirel olma ve hata yapma konusunda aşırı endişelenme eğilimi psikolojik

3 Gordon L. Flett ve Paul L. Hewitt, "Perfectionism and Maladjustment: An Overview of Theoretical, Definitional, and Treatment Issues", *American Psychological Association* (2002): 5-31. <https://doi.org/10.1037/10458-001>.

kırılganlıkla ilişkilendirilmiştir.⁴ Mükemmeliyetçilik, birçok boyutu içeren uyumlu ve uyumsuz bir kavramdır. Ulaşılamaz standartlara ulaşma, bu standartlara gereksiz bir önem verme ve başarısızlıkları genelleme gibi özellikleri içermektedir. Uyumlu mükemmeliyetçilik; yüksek ancak gerçekleştirilebilir hedefler belirleme, düzenli ve organize bir şekilde hareket etme, kişisel tatmini sağlama, üstün bir konumda olma ve güzel ödüller elde etme gibi unsurları içerirken, uyumsuz mükemmeliyetçilik; ulaşılabilir yüksek standartları benimseme, hata anında aşırı kaygı duyma, diğer insanlar tarafından baskı altında hissetme, olumsuz sonuçlardan kaçınma ve kişisel hedefler ile gösterilen performans arasında tutarsızlık olduğu algısını içermektedir.⁵

Kaygı, olası, yaklaşan olumsuz olaylara hazırlık ile ilişkili geleceğe yönelik bir ruh hâli durumu iken sosyal kaygı, sosyal durumlarda başkaları tarafından olumsuz değerlendirilmekten duyulan aşırı korkunun neden olduğu yaygın bir duygusal deneyimdir.⁶ İşlevselliği bozacak kadar belirli bir ciddiyet derecesine ulaştığında, sosyal kaygı bozukluğu olarak adlandırılır.⁷ Sosyal kaygının temel özelliği kişinin diğerleri ile beraber olmaya maruz kaldığı, sosyal ortamlara ve performans gerektiren durumlara; inatçı, aşırı veya mantıksız korku duyması ve bu durumlardan kaçınmasıdır.⁸ Sosyal fobi, belirli sosyal durumlar içerisinde yoğun düzeyde endişe ve korku yaşanması durumuyken sosyal anksiyete bozukluğu, süregelen bir endişe hissi ile etkileşime girmekten kaçınma davranışına neden olmaktadır. Sosyal kaygısı yüksek olan bireyler farklı sosyal durumlarda aşırı gergin, utangaç veya rahatsız olma eğilimindedir.⁹ Bu durum, bireyin başkalarıyla ve toplumla ilişki kurmasını ve sürdürmesini engeller,

4 A. Kiamarsi ve A. Abolghasemi, “The Relationship of Procrastination and Self-Efficacy with Psychological Vulnerability in Students”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 114 (2014): 858-862. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.797>.

5 R. O. Frost, P. Marten, C. Lahart ve R. Rosenblate, “The Dimensions of Perfectionism”, *Cognitive Therapy and Research* 14 (1990): 449-468. <https://doi.org/10.1007/BF01172967>.

6 T. B. Kashdan, “Social Anxiety Spectrum and Diminished Positive Experiences: Theoretical Synthesis and Meta-analysis”, *Clinical Psychology Review* 27 (2007): 348-365. doi: 10.1016/j.cpr.2006.12.003.

7 A. S. Morrison ve R.G. Heimberg, “Social Anxiety and Social Anxiety Disorder”, *Annual Review of Clinical Psychology* 9 (2013): 249-274. doi: 10.1146/annurev-clinpsy-050212-185631.

8 Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006).

9 M. R. Leary ve R.M. Kowalski, “The Interaction Anxiousness Scale: Construct and Criterion-Related Validity”, *Journal of Personality Assessment* 61 (1993): 136-146. doi: 10.1207/s15327752jpa6101_10.

yaşam kalitesine zarar verir¹⁰ ve yalnızlık, depresyon ve hatta intihara yol açabilir.¹¹ Sosyal başarı düştükçe sosyal fobinin düzeyi artmakta, sosyal kaygının varlığı arttıkça sosyal performans kötüleşmekte ve birey bu şekilde kısır döngü içinde bulunmaktadır.¹²

Sosyal kaygının bilişsel modeli, sosyal performans için yüksek standartlar belirlemenin, bireylerin sosyal etkileşim sürecinde kaygı üretmeleri için önemli faktörlerden biri olduğunu göstermektedir.¹³ Aslında, yüksek standartlar belirlemek mükemmeliyetçiliğin ana tezahürlerinden biridir. Mükemmeliyetçilik, bireylerin kendileri ve başkaları için yüksek standartlar ve beklentiler belirlemesini, hatalar konusunda endişelenmesini ve her şeyin kusursuz olması gerektiğini vurgulamasını ifade eder.¹⁴ Ayrıca, mükemmeliyetçiliğin yüksek standartlar belirleyen, işleri mükemmel bir şekilde tamamlamak için çabalayan ve kendilerini eleştirel bir şekilde değerlendiren kişilerin bir özelliği olduğu ifade edilmektedir.¹⁵ Sosyal standartların abartılması ve bireyin bu sosyal standartları karşılama noktasında kendisini yetersiz görmesi, sosyal anksiyetenin oluşumundaki iki önemli faktördür. Mükemmeliyetçi bireyler farklı sosyal aşamalarda (ör. sosyal beklentiler, sosyal durumlarda ve sonrasında) yüksek standartları hedefleme eğilimindedir.¹⁶ Ancak, bu standartların yüksek olması nedeniyle, kişilerin bu standartlara ulaşması kolay değildir ve standarta ulaşma arzusunun

10 A. Abdollahi, “The Association of Rumination and Perfectionism to Social Anxiety”, *Psychiatry* 82, sy.4 (2019): 345–353. doi: 10.1080/00332747.2019.1608783.

11 J. P. Lépine ve A. Pélişolo, “Why Take Social Anxiety Disorder Seriously?”, *Depression Anxiety* 11 (2000): 87–92. doi: 10.1002/(SICI)1520-639411:33.0.CO;2-9.

M. Yu, H. Zhou, M. Wang ve Tang X, “The Heterogeneity of Social Anxiety Symptoms Among Chinese Adolescents: Results of Latent Profile Analysis”, *Journal of Affective Disorders* 274, sy. 9 (2020).

12 D. M. Clark ve A. Wells, *A Cognitive Model of Social Phobia* (New York: Guilford Press, 1995).

13 American Psychiatric Association, *Diagnostic Statistical Manual of Mental Disorders* (Washington: American Psychiatric Association, 2013).

14 Stefan G. Hofmann, “Cognitive Factors That Maintain Social Anxiety Disorder: A Comprehensive Model and its Treatment Implications”, *Cognitive Behavior Therapy* 36, sy. 4 (2007): 193–209. doi: 10.1080/16506070701421313.

15 Frost, Randy O., vd. “The Dimensions of Perfectionism.” *Cognitive Therapy and Research* 14 (1990): 449-468.

16 J. H. Scott, K. Yap, A. J. P. Francis ve S. Schuster, “Perfectionism and its Relationship with Anticipatory Processing in Social Anxiety”, *Australian Journal of Psychology* 66, sy. 3 (2014): 187–196. doi: 10.1111/ajpy.12045.

oluşturduğu psikolojik baskının bireylere kaygı olarak yansımaları oldukça olasıdır. Mükemmeliyetçiler, insanlardan onay alma ve insanların kendilerini kusursuz bir birey olarak görmesi arzusundadırlar. Eğer birey, kişiler arası becerilerde çok iyi değilse ya da mükemmel performans gösterme yeteneğine güvenmiyorsa, bu durumun sosyal kaygıya yol açması muhtemeldir.¹⁷ Kendisini mükemmel olarak ifade etmenin de sosyal kaygı ile yüksek bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. Alan yazındaki çalışmalar doğrultusunda, sosyal kaygının önemli bileşenlerinden birinin mükemmeliyetçilik olduğu söylenebilir. Bireyin öz saygısını yüksek tutması için yüksek hedeflere ulaşma zorunluluğu hissetmesi, kendisinin başarısız ve olumsuz olacağı endişesine, bu durum da kaçınma davranışına ve özeleştiriyi birlikte yetersizliklere yönelik seçici algılama bilişlerinin oluşumuna neden olabilir. Dolayısıyla, sosyal kaygının bireylerin toplumda aktif bir şekilde rol almasını ve sosyal değişkenler karşısında gelişimini sürdürmesini ketyebilmektedir. Bu da psikolojik bütünlüğün sağlanamamasına, iş, eğitim, sosyal ilişkiler gibi çeşitli alanlarda işlevselliğin düşmesine paralel olarak yaşam kalitesinin düşmesine yol açabilmektedir.

Amaç

Mükemmeliyetçilik, bireylerin kendilerine yüksek standartlar belirlemesi, hataları tolere etmeme ve mükemmel olma arzusuyla karakterizedir. Sosyal kaygı ise bireylerin sosyal etkileşimlerdeki endişe, utanç ve değerlendirilme korkusuyla ilişkilidir. Bu bağlamda, mükemmeliyetçilik ile sosyal kaygı arasında güçlü bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Mükemmeliyetçilik, sürekli olarak başkalarının beklentilerini karşılamak ve olumsuz değerlendirmelerden kaçınmak için yoğun bir çaba sarf etme eğilimiyle ilişkilendirilirken, sosyal kaygı da sosyal etkileşimlerde başarısız olma korkusuyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, mükemmeliyetçilik ve kaçınma arasındaki ilişki de dikkat çekmektedir. Mükemmeliyetçilik, hatalardan kaçınma, risk almaktan çekinme ve yeni deneyimlere karşı direnç gibi kaçınma davranışlarıyla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, erişkinlerde mükemmeliyetçilik, sosyal kaygı ve kaçınma değişkenleri arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı olarak incelenmesi önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada “sosyal kaygı, kaçınma ve mükemmeliyetçilik puanlarının cinsiyet, gelir durumu ve doğum sırası değişkenleri arasında anlamlı fark var mıdır?” ve “Mükemmeliyetçilik puanları ile kaygı ve kaçınma puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorularına yanıt

17 P. L. Hewitt, G. L. Flett, S. B. Sherry, M. Habke, M. Parkin, R.W. Lam, B. McMurtry, E. Ediger, P. Fairlie ve M. B. Stein, “The Interpersonal Expression of Perfection: Perfectionistic Self-Presentation and Psychological Distress”, *Journal of Personality and Social Psychology* 84 (2003): 1303–1325.

aranmıştır.

Yöntem

Araştırmanın çalışma grubunu 24 kadın, 16 erkek toplam 40 yetişkin birey oluşturmaktadır. Araştırma, 2015 yılında Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans programında yapılan “Erişkinlerin Mükemmeliyetçilik Düzeyleri ile Bazı Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı tezden üretilmiştir. Söz konusu tarihte etik kurul onayı aranmamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan bireylerin sosyodemografik özelliklerini saptamak amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu”; “Liebowitz Sosyal Anksiyete Ölçeği” ve “Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği” kullanılmıştır. “Liebowitz Sosyal Fobi Belirtileri Ölçeği”, Sosyal Karşılaşmalarda Kaygı ve Performans Kaygısı alt boyutlarından oluşurken; “Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği” Kendine Yönelik Mükemmeliyetçilik, Başkalarına Yönelik Mükemmeliyetçilik ve Sosyal Odaklı Mükemmeliyetçilik alt boyutlarından oluşmaktadır.¹⁸

Verilerin Analizi

Verilerin, parametrik testlerin ön koşullarını sağlayıp sağlamadığına Kolmogorov-Smirnov ve Varyansların Homojenliği Testi (Levene) sonuçlarının incelenmesi yoluyla karar verilmiştir. Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasındaki

18 N. Dilbaz ve H. Güz, “Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği”, 37. *Ulusal Psikiyatri Kongresi Özet Kitabı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2001), 232.

M. R. Liebowitz, “Social Phobia”, *Modern Problems in Pharmacopsychiatry* 22 (1987): 141–173. <https://doi.org/10.1159/000414022>.

Hewitt, Paul L., Gordon L. Flett ve Cathy Weber, “Dimensions of Perfectionism and Suicide Ideation”, *Cognitive Therapy and Research* 18, sy.5 (1994): 439-460.

M. Oral, “The Relationship Between Dimensions of Perfectionism, Stresful Life Events and Depressive Symptoms in University Students a Test of Diathesis-Stress Model of Depression” (Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1999).

farkı belirlemek için Bağımsız Örneklem T Testi, üç ve üzeri grup arasındaki farkı belirlemek için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın hata payı 0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçek ve alt ölçeklerin; mükemmeliyetçilik, kaygı, kaçınma puanlarının normal dağılıma uygun olup olmadığının anlaşılması için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır (Tablo 1). Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda $p>0,05$ elde edilmesi nedeniyle parametrik testler uygulanmıştır.

Tablo 1. Normal Dağılıma Uygunluk Testi

	N	40
Normal Parametreler ^{a,b}	Ortalama	123,5000
	Standart Sapma	8,33282
Aşırı Farklılıklar	Mutlak	,112
	Pozitif	,080
	Negatif	-,112
Kolmogorov-Smirnov Z		,710
P değeri		,695

Tablo 2. Mükemmeliyetçilik Puanlarının Cinsiyet Değişkeni Açısından İncelenmesi

Mükemmeliyetçilik	Kadın	24	sd	t	p
	Erkek	16	38	-,191	,849

Cinsiyet değişkeni açısından mükemmeliyetçilik ölçeği puanları incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre bireylerin mükemmeliyetçilik puanlarında anlamlı fark olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 3. Mükemmeliyetçilik Puanlarının Gelir Durumu Değişkeni Açısından İncelenmesi

	Karelerin Toplamı	df	Kare Ortalaması	F	Sig
Gruplar Arasında	200,461	2	100,231	1,479	,241
Grup İçinde	2507,539	37	67,771		
Total	2708,000	39			

Gelir durumu değişkeni açısından mükemmeliyetçilik ölçeği puanları incelendiğinde, gelir durumu değişkenine göre bireylerin mükemmeliyetçilik puanlarında anlamlı fark olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Mükemmeliyetçilik Puanlarının Doğum Sırası Değişkeni Açısından İncelenmesi

	Karelerin Toplamı	df	Kare Ortalaması	F	Sig
Gruplar Arasında	74,738	2	37,369	,525	,596
Grup İçinde	2633,262	37	71,169		
Total	2708,000	39			

Doğum sırası değişkeni açısında mükemmeliyetçilik ölçeği puanları incelendiğinde, doğum sırası değişkenine göre bireylerin mükemmeliyetçilik puanlarında anlamlı fark olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Mükemmeliyetçilik ile Sosyal Kaygı ve Kaçınma Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

	Mükemmeliyetçilik	Sosyal Kaygı	Kaçınma
Mükemmeliyetçilik	1		
Sosyal Kaygı	,144	1	
Kaçınma	,065	,124	1

Bireylerin mükemmeliyetçilik ölçeğinden aldıkları puan ile kaygı ölçeğinden aldıkları puan arasındaki ilişki incelendiğinde, puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmadığı; bireylerin mükemmeliyetçilik ölçeğinden aldıkları puan ile kaçınma ölçeğinden aldıkları puan arasındaki ilişki incelendiğinde, puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmadığı görülmektedir.

Tartışma

Araştırmamızda, mükemmeliyetçilik ile farklı birey özellikleri arasındaki ilişki incelenmiş ve çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmeyen birey özellikleri arasında cinsiyet, gelir durumu, doğum sırası, kaygı ve kaçınma düzeyleri bulunmaktadır. Ancak, mükemmeliyetçilik ile sosyal kaygı ve kaçınma puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuçlar, mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı/kaygı bozukluğu arasındaki ilişkinin kesin olmadığını göstermektedir. Bazı araştırmalar, mükemmeliyetçilik düzeyi yüksek olan bireylerin kaygı düzeylerinin de yüksek olduğunu gösterirken, diğer çalışmalar böyle bir ilişki tespit edememiştir veya ilişkinin bağlamsal faktörlere bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, mükemmeliyetçilik ve kaygı arasındaki ilişkinin net bir şekilde ortaya konulamaması, farklı ölçüm yöntemleri, örneklem özellikleri ve bağlamsal faktörlerin etkisinin rol oynayabileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte, gerçekleştirilen bir çalışmada mükemmeliyetçiliğin depresyon için bir eğilim unsuru olduğu belirtilmektedir. Kişilerin kendilerine çok yüksek hedefler koydukları ve bu hedeflere ulaşamama durumunda kendilerini olumsuz yönde eleştirdikleri durumlarda depresyona yatkın oldukları tespit edilmiştir. Ancak, kaygı ve kaçınma için böyle bir ilişki tespit edilememiştir. Yapılan çalışmalar, mükemmeliyetçilik ile kaygıya yatkınlık arasında da herhangi bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, araştırmamızın bulgularını desteklemektedir.¹⁹

Gerçekleştirilmiş farklı bir çalışmada ise mükemmeliyetçi yaklaşımların cinsiyet bazında farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla daha fazla mükemmeliyetçi eğilimler sergilediği ve kız öğrencilere göre daha yüksek kişisel standartlar belirlediği görülmüştür.²⁰ Ancak, bu sonuçlar araştırmamız ile çelişmektedir.

Ashby, LoCicero ve Kenny ise kardeş sırası ile olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik arasındaki bağlantıyı incelemişlerdir. Ancak, çalışmalarındaki esas değişken bireylerin aile içindeki yerlerini algılamalarıdır. Bu algılama, kişilik özellikleriyle,

19 S. B. Sherry, P. L. Hewitt, G. L. Flett, D. L. Lee-Baggle ve P. A. Hall, "Trait Perfectionism and Perfectionistic Self-Presentation in Personality Pathology", *Personality and Individual Differences* 42, sy. 3 (2007): 477-490.

20 D. Siegle ve P. A. Schuler, "Perfectionism Differences in Gifted Middle School Students", *Roepers Review* 23, sy. 1 (2000): 39-44.

özellikle de mükemmeliyetçilikle ilişkili olduğunu bulmuşlardır.²¹ Yapılan çalışma, araştırmamızı desteklememektedir, ancak tam olarak kıyaslanamamaktadır.

Araştırmamızda, mükemmeliyetçilik ve kaygı arasındaki ilişkinin belirsiz veya zayıf olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu durum, mükemmeliyetçilik ve kaygı arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok yönlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bireyler arasında farklı mükemmeliyetçilik alt tipleri olduğu ve bu alt tiplerin kaygı düzeyleri üzerinde farklı etkilere sahip olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Bu makaledeki bulgular, konunun karmaşıklığını ve çeşitliliğini vurgulayarak ileriki çalışmalara ışık tutmayı hedeflemektedir. Bu nedenle, mükemmeliyetçilik ve kaygı arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı bir şekilde inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, farklı birey özelliklerinin mükemmeliyetçilik ile ilişkisi daha ayrıntılı bir şekilde incelenerek, bu ilişkinin nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığı daha iyi anlaşılabilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlki, araştırmamızda katılımcı sayısının ve örneklem kitlemizin belirli bir sınırlılığı olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, çalışmanın sonuçlarını genelleştirme açısından bir kısıtlama oluşturabilir. Ancak, bu durumun çalışmanın bulgularını tamamen geçersiz kılmadığını belirtmek önemlidir. İkincisi, araştırmanın evreni 24-29 yaş aralığında Marmara Üniversitesinde formasyon eğitimi alan bireylerle sınırlandırılmıştır. Ancak, bu çalışmanın veri toplama imkânları uygun olduğunda daha büyük bir örnekleme ile gerçekleştirilmesi, sonuçların daha genel bir şekilde yorumlanmasına olanak tanıyacaktır. Araştırmamızda, mükemmeliyetçilik ve kaygı arasındaki ilişkinin belirsiz veya zayıf olduğuna yönelik elde edildiği ve anlamlı farklılıkların elde edilmediği sonuçların, değişkenlerin çok yönlü doğasını ve ilgili sınırlılıkları dikkate alarak değerlendirmek önemlidir. Son olarak, bu çalışma sadece erişkin bireyler ile yapılmıştır. Farklı yaş gruplarındaki bireylerle yapılan çalışmalar, kategoriler arasındaki benzerlik ve farklılıkları daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Bu nedenle, gelecekteki çalışmaların bu hususlar göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi uygun olacaktır.

21 J. S. Ashby, K. A. LoCicero ve M. C. Kenny, “The Relationship of Multidimensional Perfectionism to Psychological Birth Order”, *Journal of Individual Psychology* 59, sy. 1 (2003).

Kaynakça

Abdollahi, A. “The Association of Rumination and Perfectionism to Social Anxiety”. *Psychiatry* 82 (2019): 345-353. doi: 10.1080/00332747.2019.1608783.

American Psychiatric Association. *Diagnostic Statistical Manual of Mental Disorders*. Washington: American Psychiatric Association, 2013.

Ashby, J. S., K. A. LoCicero ve M. C. Kenny. “The Relationship of Multidimensional Perfectionism to Psychological Birth Order”. *Journal of Individual Psychology* 59, sy. 1 (2013).

Clark D.M. ve A. Wells. *A Cognitive Model of Social Phobia*. New York: Guilford Press, 1995.

Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006.

Dilbaz N. ve H. Güz. “Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği”. *37. Ulusal Psikiyatri Kongresi Özet Kitabı* 232 (2001).

Flett, G. L., ve Paul L. Hewitt. “Perfectionism and Maladjustment: An Overview of Theoretical, Definitional, and Treatment Issues”. *American Psychological Association* (2002): 5-31. <https://doi.org/10.1037/10458-001>.

Hewitt, P. L., Gordon L. Flett ve Cathy Weber. “Dimensions of Perfectionism and Suicide Ideation.” *Cognitive Therapy and Research* 18, sy. 5 (1994): 439-460.

Hewitt, P. L., G. L. Flett, S. B. Sherry, M. Habke, M. Parkin, R.W. Lam, B. McMurtry, E. Ediger, P. Fairlie ve M. B. Stein. “The Interpersonal Expression of Perfection: Perfectionistic Self-Presentation and Psychological Distress”. *Journal of Personality and Social Psychology* 84 (2003): 1303–1325.

Hofmann S.G. “Cognitive Factors That Maintain Social Anxiety Disorder: A Comprehensive Model and its Treatment Implications”. *Cognitive Behavior Therapy* 36, sy. 4 (2007): 193–209. doi: 10.1080/16506070701421313.

Kashdan T.B. “Social Anxiety Spectrum and Diminished Positive Experiences: Theoretical Synthesis and Meta-Analysis”. *Clinical Psychology Review* 27 (2007): 348–

365. doi: 10.1016/j.cpr.2006.12.003.

Kiamarsi, A. ve A. Abolghasemi. “The Relationship of Procrastination and Self-Efficacy with Psychological Vulnerability in Students”. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 114 (2014): 858-862. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.797>.

Leary M.R. ve R.M. Kowalski. “The Interaction Anxiousness Scale: Construct and Criterion-Related Validity”. *Journal of Personality Assessment* 61 (1993): 136-146. doi: 10.1207/s15327752jpa6101_10.

Lépine J.P. ve A. Pélişolo. “Why Take Social Anxiety Disorder Seriously?”. *Depression Anxiety* 11 (2000): 87–92. doi: 10.1002/(SICI)1520-639411:33.0.CO;2-9.

Liebowitz, M. R. “Social Phobia”. *Modern Problems in Pharmacopsychiatry*. 22 (1987): 141–173. <https://doi.org/10.1159/000414022>.

Morrison A.S. ve R.G. Heimberg. “Social Anxiety and Social Anxiety Disorder”. *Annual Review of Clinical Psychology* 9 (2013): 249–274. doi: 10.1146/annurev-clinpsy-050212-185631.

Oral, M. “The Relationship Between Dimensions of Perfectionism, Stresful Life Events and Depressive Symptoms in University Students a Test of Diathesis-Stress Model of Depression”. Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1999.

R. O. Frost, P. Marten, C. Lahart ve R. Rosenblate. “The Dimensions of Perfectionism”. *Cognitive Therapy and Research* 14 (1990): 449-468. <https://doi.org/10.1007/BF01172967>.

Scott J.H., K. Yap ve Francis A.J.P. “Schuster S. Perfectionism and its Relationship with Anticipatory Processing in Social Anxiety”. *Australian Journal of Psychology* 66 (2014): 187-196. doi: 10.1111/ajpy.12045.

Shafran, R., S. J. Egan ve T. D Wade. *Overcoming Perfectionism: A Self-help Guide Using Cognitive-Behavioural Techniques*. Londra: Robinson, 2018.

Sherry, S. B., P. L. Hewitt, G. L. Flett, D. L. Lee-Bagley ve P. A. Hall. “Trait Perfectionism and Perfectionistic Self-Presentation in Personality Pathology”. *Personality and Individual Differences* 42, sy. 3 (2007): 477-490.

Siegle, D. ve P. A. Schuler. “Perfectionism Differences in Gifted Middle School Students”. *Roeper Review* 23, sy. 1 (2000): 39-44.

Yu M., Zhou H., Wang M. ve Tang X. “The Heterogeneity of Social Anxiety Symptoms Among Chinese Adolescents: Results of Latent Profile Analysis”. *Journal of Affective Disorders* 274, sy. 9 (2020): 935-942.

**Yetişkin Bireylerde Sınır ve Narsisistik Kişilik Özellikleri ile
Romantik İlişki Doyumu Hakkında Bir Literatür İncelemesi**

**The Relationships Between Narcissistic Personality Traits,
Borderline Personality Traits and Romantic Relationships of Adults**

Haydeh Faraji

Dr. Öğr. Üyesi Haydeh Faraji, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Psikoloji Bölümü

haydehfaraji1@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5306-6546

Ayşegül Çelik Ünlü

Uzm. Klinik Psikolog

celikayseguul@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5364-9362

Gönderim Tarihi: 20.09.2023

Kabul Tarihi: 14.12.2023

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2023

Nasıl Atıf Yapılır:

Faraji, Haydeh ve Çelik Ünlü, Ayşegül. “Yetişkin Bireylerde Sınır ve Narsisistik Kişilik Özellikleri ile Romantik İlişki Doyumu Hakkında Bir Literatür İncelemesi”. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 2 (Aralık 2023): 301-330.

Yetişkin Bireylerde Sınır ve Narsisistik Kişilik Özellikleri ile Romantik İlişki Doyumu Hakkında Bir Literatür İncelemesi

Haydeh Faraji¹
Ayşegül Çelik Ünlü²

Öz

Bu derlemenin amacı sınır ve narsisistik kişilik özelliklerinin romantik ilişki doyumu ile ilişkisini incelemek ve bu konu hakkında genel bir değerlendirme yapmaktır. Derleme çalışması dil kapsamında, Türkçe ve İngilizce kaynaklar ile sınırlandırılmıştır. Türkçe olarak; sınır kişilik bozukluğu, narsisistik kişilik bozukluğu, romantik ilişki ve romantik ilişki doyumu, İngilizce olarak ise borderline personality disorder, narcissistic personality disorder, romantic relationship ve romantic relationship satisfaction anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Türkçe çalışmalar Yök Tez ve DergiPark, İngilizce çalışmalar ise Apa Psyncnet, Elsevier, Pubmed, Google Akademik veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması sonucunda sınır kişilik bozukluğundaki güvensizlik, dürtüsellik, duygu düzensizliği, empati yoksunluğu ve narsisistik kişilik bozukluğundaki empati yoksunluğu, kıskançlık, riskli cinsel davranış, manipülasyon, kendini üstün görme faktörlerinin romantik ilişki doyumunu olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Sınır ve narsisistik kişilik özelliklerinin romantik ilişki doyumu ile ilişkisini inceleyen bu derlemede, sınır ve narsisistik kişilik bozukluğu tanısı almış bireylerin romantik ilişki doyumunun sağlıklı örnekleme kıyasla genel olarak daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sınır Kişilik Bozukluğu, Narsisistik Kişilik Bozukluğu, Romantik İlişki, Romantik İlişki Doyumu*

1 Dr. Öğr. Üyesi Haydeh Faraji, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, haydehfaraji1@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5306-6546.

2 Uzm. Klinik Psikolog Ayşegül Çelik Ünlü, celikayseguul@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5364-9362.

The Relationships Between Narcissistic Personality Traits, Borderline Personality Traits and Romantic Relationships of Adults

Abstract

This review aimed to examine the relationship between borderline and narcissistic personality traits with romantic relationship satisfaction to make a general assesment about the subject. With using the English and Turkish researches, in Turkish; “borderline kişilik bozukluğu, narsisistik kişilik bozukluğu, romantik ilişki ve romantik ilişki doyumu” keywords were used. On the other hand in English; “Borderline personality disorder, narcissistic personality disorder, romantic relationship and romantic relationship satisfaction” keywords were used. The studies have found by using the Yök Tez and Dergipark for Turkish while for English Apa Psychnet, Elsevier, Pubmed, Google Scholar. As the result of the literature review, it has found that insecurity, impulsivity, emotional dysregulation, lack of empathy in borderline personality disorder while lack of empathy, jealousy, risky sexual behavior, manipulation, superiority in narcissistic personality disorder which effects the romatic relationship satisfaction negatively. This review aimed to find out the relationship between borderline personality traits and narcissistic personality traits’ effects in a romantic relationship and it was concluded that individuals diagnosed with borderline and narcissistic personality disorder usually have lower romantic relationship satisfaction compared to the who do not have the traits.

Keywords: *Borderline Personality Disorder, Narcissistic Personality Disorder, Romantic Relations, Romantic Relation Satisfaction*

I. Giriş

Sınırkışilik bozukluğu (SKB); kişinin benlik duygusunda, kişiler arası ilişkilerinde, duygulanım düzenlemesinde yaygın ve uzun süreli bir dengesizlikle karakterize olmuş ruhsal bir rahatsızlıktır.³ Sınır kişilik bozukluğu tanısı alan bireylerde reddedilmeye yönelik hassasiyet ve terk edilmeye yönelik korku oldukça yoğundur. Yetişkin SKB tanısı almış bireyler diğerleriyle ilişki kurarken normalinden fazla bir yakınlık kurma

3 Haydeh Faraji ve Ahmet Ertan Tezcan, *Borderline Kişilik Bozukluğu* (İstanbul: Nobel Akademik Yay., 2022),4.

gereksinimi duymakla birlikte terk edilmekten aşırı derecede korkmaktadırlar.⁴ SKB tanısı almış bireylerin diğerlerine karşı olan davranışları ve hisleri sert bir şekilde değişkenlik gösterebilmektedir.⁵ Sınır kişilik bozukluğunda olumsuz duygulanımdaki değişimin majör depresif bozukluktan çok daha ani yaşandığı görülmektedir.⁶ Bu kişilerin yalnız kalmaya tahammülleri oldukça düşük olmakla birlikte sosyalleşme konusunda güçlük çektikleri ve sık sık boşluk duygusundan şikayetçi oldukları görülmektedir.⁷ Bu bireyler yaşadıkları boşluk duygusundan dolayı yaşamlarındaki kişilere çabucak bağlanmakta ve bağlandıkları kişiler kendilerine istedikleri ilgiyi göstermediklerinde çok çabuk öfkelenerek saldırgan davranışlarda bulunmaktadırlar. Yaşadıkları yoğun öfkeyi bastırmak, acıyı azaltmak için dürtüsel davranışlar sergileyebilmekteve kendi bedenlerine zarar vermeye çalışabilmektedirler. Bu bireylerin yaşadığı dürtüsellik, duygulanımda ve ilişkilerde yaşadığı tutarsızlık, sosyal yaşamda işlevselliğini düşürmektedir. Sınır kişilik bozukluğu nesilden nesile geçen bir kişilik bozukluğudur ve bu bireylerin yaklaşık %10'undan daha fazlası yaşamına son vermektedir.⁸

“Narsisizm” teriminin kökeni Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Bu mitolojinin konusu mitolojinin kahramanı olan Narkissos’un kendisine olan aşkıdan dolayı hayatına acı bir şekilde son vermesidir.⁹ Psikoloji literatüründe narsisizm terimi ilk kez cinsiyet bilimci Hevelock Ellis tarafından 1898’de kullanılmıştır.¹⁰ Ellis¹¹ narsisizmi

4 John Gunderson ve Karlen Lyons-Ruth, “BPD’s Interpersonal Hypersensitivity Phenotype: A Gene-Environment-Developmental Model”, *Journal of Personality Disorders*, sy 1, (Şubat, 2008):22.

5 Ann M. Kring, Sheri L. Jhonson, Gerald C. Davisaon ve John M. Neale, *Anormal Psikolojisi/ Psikopatolojisi*, trc. Muzaffer Şahin (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017): 476.

6 Timothy J. Trull, Marika B. Solhan, Sarah L. Tragesser, Seungmin Jahng, Phillip K. Wood., Thomas M. Piasecki ve David Watson, “Affective Instability: Measuring A Core Feature Of Borderline Personality Disorder With Ecological Momentary Assessment”, *Journal Of Abnormal Psychology*, sy 3. (2008):647-661.

7 Faraji ve Tezcan, *Borderline Kişilik Bozukluğu* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 97.

8 James Morrison, *DSM-5’i Kolaylaştıran: Klinisyenler için Tanı Rehberi*, trc. Hanife Uğur Kural (Ankara: Nobel Yayınları, 2019), 545.

9 Meryem Karaaziz ve İrem Erdem Atak, “Narsisizm Ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme”, *Nesne Psikoloji Dergisi*, sy. 2 (2013): 46.

10 Yeu-Jin Kang ve Seong-Yeon Park, “The Perfection of the Narcissistic Self: A Qualitative Study on Luxury Consumption and Customer Equity”, *Journal of Business Research*, sy. 9, (2016):3814.

11 Henry Ellis, “Auto-Erotism: A Psychological Study”, *Alienist and Neurologist* (1880-1920), sy. 2, (1898): 260.

bireyin kendisine duyduğu hayranlık duygusuna karşı olan sapkınlık ve kişinin cinsel isteklerini kendi bedenine yansıtması olarak tanımlamıştır. Ellis'in bu düşüncelerinden hareketle Freud¹², “narsisizme giriş” yazısında Ellis'in narsisizm tanımına benzer bir tanımlamada bulunmuştur. Bu tanıma göre Freud, narsisizmi birincil ve ikincil narsisizm olarak gelişimin iki basamağı şeklinde ayırarak; birincil narsisizmi gelişimin normal bir evresi olmakla birlikte gelişimin ilk yılını kapsayan çocuğun kendisini dış dünyadan ayıramadığı için sevgi objesi olarak görmesi tanımlamıştır. İkincil narsisizm ise, patolojik öğeleri içinde barındıran ve gelişimin geriye kalan aşamalarında sevgi nesnesinin dış ortamda araması ve bulunamamasıdır. Dolayısıyla bebek arzu nesnesini bakım vereni olarak görmek yerine kendisini görmeye başlar ve dış dünyada yaşamaktan çok kendi iç dünyasında yaşamayı tercih etmektedir¹³. Bu tanımlamayı destekler şekilde Geçtan¹⁴, ikincil narsisizm nesnelere karşı libidonun geri çekilmesi ve dış çevreye karşı olan boşa çıkmanın egoya dönüşmesini ifade etmektedir. Aynı şekilde nesne ilişkileri kuramı ise narsisizmi, çocukluk dönemindeki büyülenmecilik olarak değil ilişkilerde yaşanan hayal kırıklıklarını onarmak için olan bir durum olarak açıklamaktadır.

Narsisizm, bireyin kendi benliğiyle aşırı ilgili olmasıyla tanımlanabilmektedir.¹⁵ Psikanalizin en önemli konularından biri olan narsisizm, Amerikan Psikanaliz Derneği'nin sözlüğünde “psikolojik ilginin kendi üzerinde yoğunlaşması” olarak açıklanmıştır.¹⁶ Narsisizm bireyin kendine aşırı düşkün olma, yalnızca kendi isteklerini önemseme, kendi çıkarlarını ön planda tutma, sahip olduğu becerileri abartma, ahlaken uyulması gereken kuralları önemsememe, diğer bireylerin haklarını görmezden gelme, çevresinde olup bitenleri yalnızca kendi bakış açısıyla yorumlama vb. davranışla-

12 Sigmund Freud, *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, trc. Saffet Murat Tura (İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek Yayınları, 2020/1914), 27).

13 Freud, *Narsizm Üzerine*, 44.

14 Engin Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1995), 156.

15 Salman Akhtar ve J. Anderson Thomson, “Overview: Narcissistic personality disorder”, *Am J Psychiatry*, sy. 1, (1982): 17.

16 İrem Anlı ve Güler Bahadır, “Kendilik Psikolojisine Göre Narsisistik ve Sınır Kişilik Bozukluğu”, *Psikoloji Çalışmaları*, sy. 27 (2012): 2.

rı içermektedir.¹⁷En basit şekilde narsisizm bireyinkendisine hayran olmasıdır.¹⁸Kohut¹⁹'a göre narsisizm; bireyin gelişimi normal olarak devam ederken bir noktada tıkanmasıdır. Narsisistik kişilik bozukluğu (NKB) olan bireyler empatiden yoksun ve yaşamları boyunca ayrıcalıklı oldukları inancı, başkaları tarafından takdir görme ihtiyacı içerisindedirler. Bu tutumlar yaşamlarının iş, sosyal ilişkiler, aile ilişkileri vb. alanlarına yayılmıştır. Bu kişiler genel olarak yaptıkları işleri abartır ve sürekli kendilerinin diğer insanlardan daha önemli olduklarına inanmaktadırlar.²⁰

Romantik ilişki, insanın diğer bireylerle kurduğu en önemli ilişkidir.²¹Romantik ilişki, diğer ilişkilerin de içinde barındırdığı dostluğun, manevi desteğin yanında, cinsel davranışı ve şehveti de içinde barındırmaktadır.²² Başka bir tanıma göre ise romantik ilişki, çiftlerin kendi arzularıyla yürüttükleri ve ortak paylaşım içinde oldukları etkileşimdir.²³Romantik ilişki doyumu, ilişki hâlinde bulunan bireyin ilişkiye dair olumlu düşüncelerini içermekte olup²⁴ bireyin partnerine olan bağı, duygu ve düşüncelerini partnerine açabilmesi, ilişkiye yapılan yatırım ile ilişkilidir.²⁵ Bireyler yaşadıkları romantik ilişkiyi kişisel olarak değerlendirmekte, kendileri için iyi gelen yaşantıları olumlu değerlendirerek ilişki doyumu elde etmektedirler.²⁶

17 Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 119.

18 Veysel Çakmak, "Online Benlik Sunumu ve Narsisizm Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, sy. 31, (Şubat, 2018): 138.

19 Heinz Kohut, "Thoughts On Narcissism and Narcissistic Rage", *The Psychoanalytic Study Of The Child*, sy. 1, (1972): 363.

20 Morrison, *DSM-5*, 550-551

21 Mark A. Whisman ve Donald H. Baucom, "Intimate Relationships and Psychopathology", *Clinical Child and Family Psychology Review*, sy. 1 (2012): 4.

22 Diana Jackson-Dwyer, *Interpersonal Relationships* (New York: Routledge, 2014), 99.

23 W. Andrew Collins, Deborah P. Welsh ve Wyondol Furman, "Adolescent Romantic Relationships", *Annual Review of Psychology*, sy. 1, (2009): 632.

24 James L. Hawkins, "Associations Between Companionship, Hostility, and Marital Satisfaction", *Journal of Marriage and the Family*, sy. 1 (Kasım, 1968), 648.

25 Susan S. Hendric, "A Generic Measure of Relationship Satisfaction", *Journal of Marriage and the Family*, sy. 1, (Eylül, 1988):93

26 Cydle Hendric ve Susan S. Hendric, "Research On Love: Does It Measure Up?", *Journal of Personality and Social Psychology*, sy.5 (1989): 793.

İyi bir aşk ilişkisi kurabilen bir birey partnerinin empati yapabildiğine ve iyiliğini arzuladığına güven duyabilmelidir.²⁷ Romantik bir ilişkide güven duygusu sevgiden dahi daha önemli olmakla birlikte ilişkinin en temel unsurudur.²⁸ Birey partnerine iyi olduğu yönleri açıp konuşabildiği gibi kendisini eksik, güçsüz hissettiği yönlerini de konuşabilmelidir. Kendisini ifade ederken de diğerleri tarafından anlaşılacağına ve duygusal ilişkisinin etkilenmeyeceğine güveni tam olmalıdır. Bireyin bu yeteneği bakım verenin sevgisinin içe atılmasından gelen temel güven duygusudur.²⁹ Romantik ilişki bağlamında aldatma, romantik ilişki hâlindeki bireyin partneri dışındaki kişilerle duygusal ya da davranışsal yakınlık düzeyini düzenleyen kurallara uymamasıdır.³⁰ Aşk ilişkisinde karşılıklı güvenin gelişmesi için partnerlerin açık ve dürüst olması gerekir. Özellikle çiftler arasında oluşabilecek sadakatsizlik durumu, partnerlerden birinin bilinçdışı çatışmasını yansıtmaktadır. Çiftler arasında sadakatsizlik söz konusu olduğunda partnerin empati yapabilmesi, gerçek anlamda bağışlayabilme kapasitesi alanlarında güvensizlik yaşanmaktadır. Bu durum aşk ilişkisinin sürüp sürmeyeceğinin belirleyicisidir.³¹

Romantik ilişkilerde ilişkinin uzun sürmesi hâlinde narsisistik kişilik özellikleri gösterenlerin ilişkiden sıkıldığı görülür. Narsisistik kişiliğin bir belirtisi olarak birey sevgi yatırımı yaptığı nesne ile cinsel haz duyduğu nesneyi ayırmaktadır. Gelişimini tamamlamış bir aşk ilişkisinde çiftlerin yaşlanma ya da hastalık vb. nedenlerden dolayı fiziksel olarak değişimin olması aşk ilişkilerini olumsuz etkilemez. Bu durumda birey kendisinin her koşulda sevildiğini fark eder ve böylelikle içtenlikle kusurlarından bahsedebilir bir alana sahip olur.³²

Romantik ilişkilerde kıskançlık, bireyin kendisine olan saygısına veya romantik ilişkisinin devamlılığının bozulacağına yönelik tehditlere karşı beliren birçok düşünce,

27 Otto Friedman Kernberg, *Aşk ve Saldırganlığın Ayrılmaz Doğası: Klinik ve Kuramsal Bakış Açılılarıyla*, trc. Aslıhan Coşkun (İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları, 2012), 335.

28 Thomas C. Timmreck, "Overcoming The Loss Of A Love: Preventing Love Addiction And Promoting Positive Emotional Health", *Psychological Reports*, sy. 2, (1990): 518.

29 Kernberg, *Aşk ve Saldırganlık*, 335-336

30 Stephen M. Drigotas ve William Barta, "The Cheating Heart: Scientific Explorations Of Infidelity", *Current Directions In Psychological Science*, sy. 5, (Ocak, 2001): 177.

31 Kernberg, *Aşk ve Saldırganlık*, 336.

32 Kernberg, *Aşk ve Saldırganlık*, 347.

duygu ve eylem olarak tanımlanabilmektedir.³³ Romantik ilişkide yaşanan kıskançlık sonucunda bireyler hangi davranışın kabul edilebilir olduğu konusunda uzlaşmış ve ilişkideki sınırlarını yeniden çizmiş olurlar.³⁴ Aynı zamanda kıskançlık duygusu, ödipal çatışmaların etkisi altında olunduğunu gösteren bir durumdur. Narsisistik kişilik bozukluğu olan bireylerde bu kıskançlık duygusu çoğunlukla bulunmaz. Kabul edilebilir sağlıklı bir kıskançlık, doyurucu cinsellik olasılığının ortaya çıkardığı ödipal suçluluğun davranışa dökülmesidir.³⁵

II. Yöntem

Bu çalışmada, sınır ve narsisistik kişilik bozukluğu ile romantik ilişki doyumu terimleri değerlendirilmiş olup kavramlar arasındaki ilişkiyi içeren çalışmalar bir araya getirilmiştir. Literatür taramasında sınır ve narsisistik kişilik bozukluğu ile romantik ilişki doyumu ile ilişkin çalışmaların çok daha geniş açıdan değerlendirilebilmesi ve geçerliliğinin belirlenebilmesi adına kaynaklar incelenerek bulunan çalışmalar ele alınmıştır. Derlemede, Türkçe ve İngilizce dilinde yayımlanmış kaynaklar kullanılmıştır. Türkçe çalışmalar Yök Tez, Google akademik ve DergiPark veri tabanlarında, İngilizce çalışmalar ise Apa Psyncnet, Elsevier, Pubmed, Google Akademik veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. Alanyazındaki tarama sonucunda ulaşılan 75 çalışmaya bu değerlendirme çalışmasında yer verilmiştir. Derlemenin kriterlerine uymayan çalışmalar dâhil edilmemiştir. Tarama yapılırken çalışmada yer verilmeyen çalışmalar için kabul edilmeyen kriterler ise dili İngilizce veya Türkçe olmayan makaleler, örnekleme yetersiz olan çalışmalar, sınır ve narsisistik kişilik ile romantik ilişki doyumu arasındaki ilişkiyi incelemeyen araştırmalar ve yalnızca özet bilgisine erişilebilen makaleler olarak belirlenmiştir. Çalışmada yer verilen araştırmalar, sınır ve narsisistik kişilik özelliklerinin neler olduğu açıklanarak başlamakta ve bu özelliklerin romantik ilişkileri ne yönde etkilediğini açıklamaya dair çalışmalara yer vermektedir.

Çalışmaların Dâhil Edilme Kriterleri

Toplamda ulaşılan kaynak sayısı 245 olup bu kaynakların 170'i makaleye dâhil edilmemiştir. Tüm metne erişilebilmesi, yayın dilinin Türkçe ya da İngilizce olması ele-

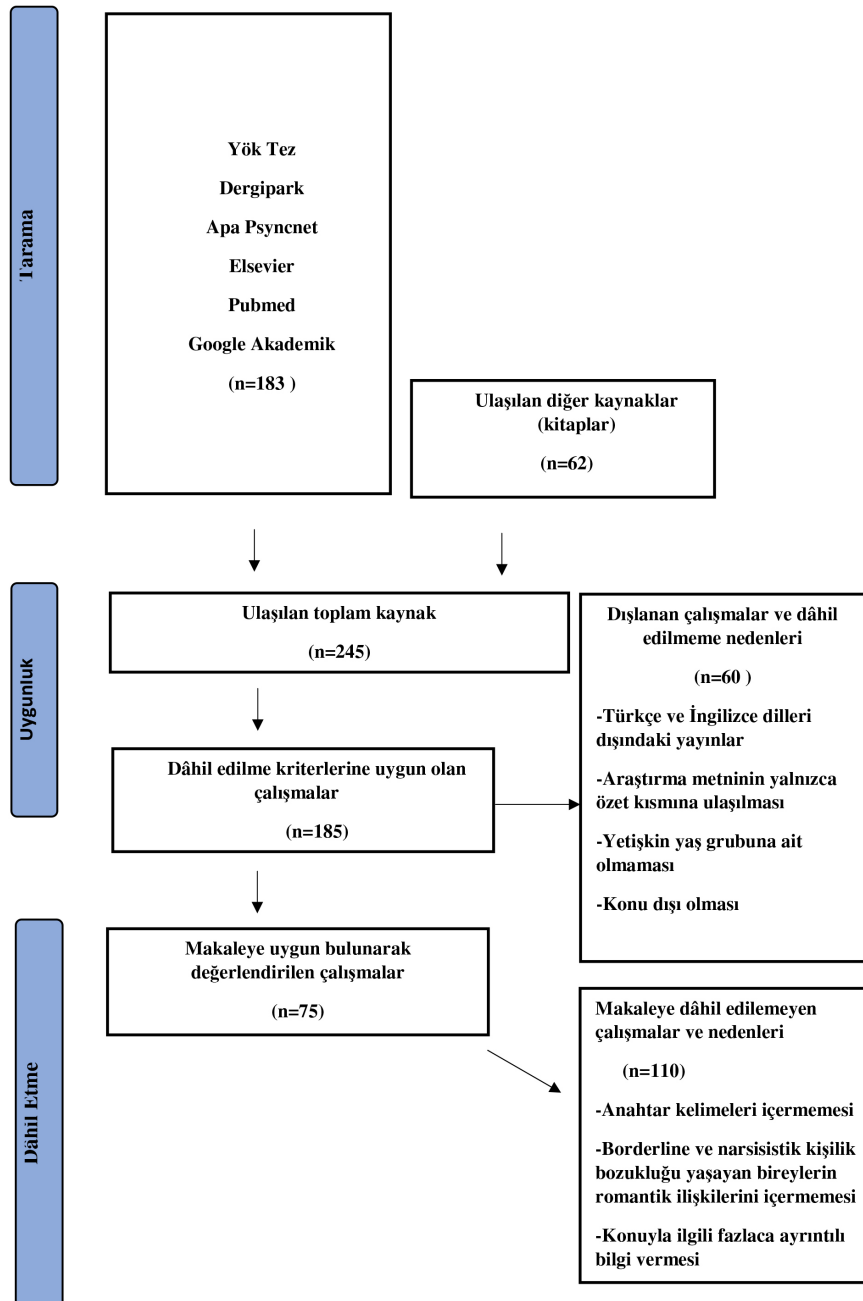
33 Gregory L. White, "A Model Of Romantic Jealousy", sy. 4 (1981): 297.

34 Ayala M. Pines ve Ariella Friedman, "Gender Differences In Romantic Jealousy", *The Journal of Social Psychology*, sy. 1 (Ocak, 2014): 67.

35 Kernberg, *Aşk ve Saldırganlık*, 349-351.

me kriteri olarak belirlenmiş olup, konu ile alakalı olan ve basım yılı 1968 ve 2022 arasında olan 75 çalışma, makaleye alınmıştır. Çalışma kapsamında değerlendirilen çalışmaların 47'si bu çalışma adına uygun bulunmamış olup 28 çalışma ile değerlendirme süreçlerine devam edilmiştir. Değerlendirilmeye alınan araştırmalar belirlenirken çalışmaların; anahtar kelimeleri içermesi ya da bunlarla ilişkili olması sınır ve narsisistik kişilik bozukluğu yaşayan yetişkinlerin romantik ilişkilerini yansıtmasına dikkat edilmiştir. İncelenen çalışmalarla ilgili bilgiler, Şekil 1'deki akış şemasında yer almaktadır.

Şekil 1. Derleme Çalışmasına Dâhil Edilen Araştırmaların Akış Şeması

III. Bulgular

Tablo 1: Sınır Kişilik Bozukluğunun Romantik İlişki Doymu Üzerindeki Etkisini Gösteren Çalışmalar

Çalışmanın Adı	Yayın Türü	Yazarlar	Tarih	Sonuç ve Değerlendirme
Attachmen Studies With Borderline Patients: A Review	Makale	Agrawal vd.	2004	SKB'li bireylerin romantik ilişkilerinde güvensiz bağlandıkları sonucu saptanmıştır.
Relationship Quality and Stability In Couples When One Partner Suffers From Borderline Personality Disorder	Makale	Bouchard vd.	2009	SKB'li çiftlerde düşük evlilik doymu, yüksek oranda güvensiz bağlanma, yüksek oranda şiddet ve iletişim problemleri saptanmıştır. Ek olarak SKB'li çiftlerin romantik ilişki sayılarının daha çok olduğu sonucu da saptanmıştır.
Sexual Behavior In Borderline Personality: A Review	Makale	Sansone & Sansone	2011	SKB'li bireylerin daha erken cinsel birliktelik yaşadığı, rastgele cinsel ilişkide bulunduğu ve çok sayıda kişiyle cinsel birliktelik yaşadığı saptanmıştır.
Appraisals of Daily Romantic Relationship Experiences In Individuals With Borderline Personality Disorder Features	Makale	Bhatia vd.	2013	SKB'li bireylerin nötr uyarınları ve hatta partnerlerinin olumlu ifadelerini dahi olumsuz olarak algılama ve değerlendirme ihtimallerinin yüksek olduğu sonucu saptanmıştır.
Preoccupied Attachment And Emotional Dysregulation: Specific Aspects Of Borderline Disorder Or General Dimensions Of Personality Pathology?	Makale	Scott vd.	2013	SKB'li bireylerin romantik ilişkilerinde kaygılı bağlandığı saptanmıştır.
Attachment, Borderline Personality, and Romantic Relationship Dysfunction	Makale	Hill vd.	2014	Bağlanma SKB belirtileri ve romantik ilişkiler ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Borderline Personality Disorder Symptoms and Newlyweds' Observed Communication Partner Characteristics, and Longitudinal Marital Outcomes	Makale	Lavner vd.	2015	SKB'li bireylerin eşlerinin de SKB olma ihtimalinin yüksek olduğu ve düşük romantik ilişki doyumuna sahip oldukları sonucu saptanmıştır.
An Attachment Theoretical Framework For Personality Disorders	Makale	Levy&Johnson	2015	SKB'de bireylerin kaygılı veya kaçınan bağlandığı saptanmıştır.
Romantic Relationship Dysfunction In Borderline Personality Disorder A Naturalistic Approach To Trustworthiness Perception	Makale	Miano vd.	2017	SKB'li çiftlerin tehdit edici durumlar karşısında güvenilirlik algısının düştüğü saptanmıştır.
Romantic Relationship Of People With Borderline Personality: A Narrative Review	Makale	Navarro-Gomez vd.	2017	SKB'li bireylerin romantik ilişkilerinin süresi daha kısa ama kurdukları ilişki sayısının daha çok olduğu saptanmıştır.
Borderline Personality Disorder Symptoms and Affective Responding to Perceptions of Rejection and Acceptance From Romantic Versus Nonromantic Partners	Makale	Lazarus vd.	2018	SKB'li bireylerin romantik partnerlerle olan ilişkilerinde reddedilme algılarına tepki olarak düşmanlık duygusu beslediği ve üzüntü duygusu hissetmediği saptanmıştır.
Psychophysiological Reactivity Profiles of Partner-Violent Men With Borderline Or Psychopathic Personality Features: The Role Of Empathy	Makale	Armenti&Babcock	2018	SKB'li olup partnerlerine şiddet uygulayan erkeklerin empati yeteneğinden yoksun olduğu ve kolayca dürtüsel davranışlar sergileyebildikleri tespit edilmiştir.
Romantic Attachment Style And Borderline Personality Pathology: A Metaanalysis	Makale	Smith&South	2020	SKB'li bireylerin romantik ilişkilerinde kaygılı bağlandıkları sonucu saptanmıştır.

Characterization Of Relationship Instability In Women With Borderline Personality Disorder: A Social Network Analysis	Makale	Lazarus vd.	2020	SKB'li bireylerin romantik ilişkilerinde istikrarsız olduğu sonucu saptanmıştır.
---	--------	-------------	------	--

Tablo 2: Narsisistik Kişilik Bozukluğunun Romantik İlişki Doyumu Üzerindeki Etkisini Gösteren Çalışmalar

Çalışmanın Adı	Çalışma Türü	Yazarlar	Yıl	Makale ile İlişkilendirilen Çalışma Sonucu
Personality Traits Cluster B Personality Disorders, And Socio-sexuality	Makale	Rise&Wright	1996	NKB'lilerin sınırsız cinsel ilişki arzusu içinde oldukları sonucu saptanmıştır.
Narcissism and Commitment In Romantic Relationship: An Investment Model Analysis	Makale	Campbell&Foster	2002	NKB'lilerin romantik ilişkilerinde daha az bağlı olduğu ve alternatif partnerleri değerlendirdikleri sonucu saptanmıştır.
Does Self-Love Lead To Love For Others? A Story Of Narcissistic Game Playing	Makale	Campbell vd.	2002	NKB'linin romantik ilişkilerinde yalnızca kendi taleplerini önemseydiği saptanmıştır.
Perceptions Of People With Personality Disorders Based On Thin Slices Of Behavior	Makale	Oltmanns vd.	2004	NKB'lilerin romantik ilişkiler üzerinde olumlu etki bıraktığı saptanmıştır.
Theoretical Models Of Narcissism, Sexuality, And Relationship Commitment	Makale	Foster vd.	2006	NKB'nin düşük romantik ilişki doyumuna sebep olduğu saptanmıştır.
Sociosexual Attitudes and Behaviors: Why Two Factors Are Better Than One	Makale	Webster&Brayn	2007	NKB'lilerin rastgele cinsel ilişkide bulunduğu saptanmıştır.
Narcissism And Adult Attachment: A Multivariate Approach	Makale	Solewska&Dion	2010	NKB'lilerin güvenli bağlanma konusunda zorluk yaşadıkları saptanmıştır.

Lack Of Empathy In Patients With Narcissistic Personality Disorder	Makale	Ritter vd.	2011	NKB'lilerin duygusal empati yönünden eksik olduğu sonucu saptanmıştır.
Narcissism In Romantic Relationships: An Analysis Of Couples' Behavior During Disagreements	Makale	King	2012	NKB'lilerin partnerleriyle anlaşmazlık yaşadığında güvensiz ve saldırgan davranış sergilemeleri nedeniyle romantik ilişki doyumunu olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır.
Are Narcissists Sexy? Zeroing In On The Effect Of Narcissism On Short-Term Mate Appeal	Makale	Dufner vd.	2013	NKB'lilerin romantik ilişkisinin ilk zamanlarında çekici geldiği saptanmıştır.
Narcissism and Romantic Relationships: The Differential Impact Of Narcissistic Admiration and Rivalry	Makale	Wurst vd.	2017	NKB'lilerin romantik ilişkilerinin ilk zamanlarında çekici geldiği sonucu saptanmıştır.
Do Narcissists Try To Make Romantic Partners Jealous On Purpose? An Examination Of Motives For Deliberate Jealous-Induction Among Subtypes Of Narcissism	Makale	Tortoriello vd.	2017	NKB'lilerin partnerlerini kıskandırmak için bilinçli davranışlar ortaya koyduğu sonucu saptanmıştır.
Narcissism and Self-Presentation: Profiling Grandiose and Vulnerable Narcissists' Self-Presentation Tactic Use	Makale	Hart vd.	2017	NKB'lilerin partnere yönelik kıskanç olduğunda; güç, kontrol elde etme ve intikam almayı, savunmaya geçtiğinde; ilişkiyi test etme, güvenlik arama, düşük benlik algısını telafi etmeyi kullandığı saptanmıştır.

IV. Tartışma

Reddedilme algılarına tepki olarak ortaya çıkabilen ve partnere yönelik uyumsuz davranış ve duygularla kendini gösterebilen sınır kişilik özellikleri romantik ilişki doyumunda güvensizlikle beraber partnerler arasında çatışmalara sebep olabilmekte ve

düşük romantik ilişki doyumuna neden olabilmektedir.³⁶Duygulardaki düzensizliğin ve davranışlardaki uyumsuzluğun sonucu olarak da genelde sınır kişilik bozukluğuna sahip bireylerin ilişkilerinin, evliliğe dönüşme oranının düşük olduğu görülmektedir.³⁷Lavner vd.³⁸ise sınır kişilik bozukluğu yaşayan bireylerin eşlerinin de aynı kişilik bozukluğuna sahip olma ihtimalinin yüksek olduğunu ve bu bireylerin düşük evlilik doyumunu yaşadıkları sonucunu ortaya koymuşlardır.

Bouchard vd.³⁹,18 ay boyunca romantik ilişki yaşayan bireyleri takip eden boylamsal bir çalışma yapmıştır. Çalışmada en az birinin sınır kişilik bozukluğu tanısı almış çiftlerin yaklaşık %68'inin ilişkinin ilk 6 ayında ayrıldığı ve %28,6'sının daha sonra romantik ilişkilerini bitirdikleri sonucuna varmışlardır. Ayrıca partnerlerden her ikisinin de sağlıklı olduğu romantik ilişkilerin daha uzun sürdüğü ortaya koyulmuştur. Sansone ve Sansone⁴⁰ve Lazarus vd.⁴¹da çalışmalarında sınır kişilik bozukluğu yaşayan bireylerin romantik ilişkilerinde istikrarsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Sınır kişilik bozukluğu tanısı almış veya sınır kişilik özellikleri gösteren bireylerin romantik ilişki sayıları kontrol grubuna kıyasla kısa süreli fakat romantik ilişkisa-

36 Annemarie Miano., Eric A. Fertuck., Stefan. Roepke & Isabel Dziobek “Romantic Relationship Dysfunction In Borderline Personality Disorder—a Naturalistic Approach To Trustworthiness Perception”, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy. 3 (2017): 154-155.

37 Sophie A. Lazarus, Lori N. Scott, Joseph E. Beeney, Aidan G. C. Wright, Stephanie D. Stepp, Paul A. Pilkonis, “Borderline Personality Disorder Dymptoms and Affective Responding To Perceptions Of Rejection and Acceptance From Romantic Versus Nonromantic Partners, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy. 3 (2018): 204.

38 Justin A. Lavner, Joanna Lamkin ve Joshua D. Miller, “Borderline Personality Disorder Symptoms And Newlyweds’ Observed Communication, Partner Characteristics, And Longitudinal Marital Outcomes”, *Journal Of Abnormal Psychology*, sy. 4 (2015): 11.

39 Sebastien Bouchard, Stephane Sabourin, Yvan Lussier ve Evens Villeneuve, “Relationship Quality And Stability In Couples When One Partner Suffers From Borderline Personality Disorder”, *Journal Of Marital And Family Therapy*, sy. 4, (2009): 446.

40 Rand E. Sansone ve Lori A. Sansone, “Sexual Behavior In Borderline Personality: A Review”, *Innovations In Clinical Neuroscience*, sy. 2 (2011): 17.

41 Sophiea A. Lazarus, Joseph E. Beeney, Kristen P. Howard, Daniel R. Strunk, Paul Pilkonis ve Jennifer S. Cheavens, “Characterization Of Relationship Instability In Women With Borderline Personality Disorder: A Social Network Analysis”, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy.5 (2020): 312.

yıları daha fazladır.⁴² Bouchard vd.⁴³ 18 aylık boylamsal bir çalışmanın sonucunda sınır kişilik bozukluğu tanısı alan kadınların, sağlıklı olan gruba kıyasla daha fazla romantik ilişki sayısına sahip oldukları sonucunu ortaya çıkarmışlardır.

Sınır kişilik bozukluğu ve romantik ilişki bağlamında yapılan literatür taraması sonucu ulaşılan bir başka veri ise sınır kişilik bozukluğu temellerini oluşturan dürtüsellik ve tutarsız davranışların romantik ilişki üzerinde oluşturduğu güvensiz bağlanma ve bununla beraber oluşan agresif tutumlar sonucu ilişkinin sonlanmasıdır. Bireylerin romantik ilişkilerinde sergiledikleri dürtüsel davranışlar arttıkça ilişkide meydana gelen tartışmalar da artmakta ve ilişkinin niteliği olumsuz yönde etkilenmektedir.⁴⁴ Armenti ve Babcock⁴⁵ sınır kişilik bozukluğuna sahip heteroseksüel romantik ilişki yaşayan bireylere yönelik, empati yeteneği ile romantik ilişkide tartışma yaşama sıklığı arasındaki ilişkiyi araştırmış; sınır kişilik bozukluğu yaşayan erkeklerin, partnerlerinin yaşantılarını kişiselleştirerek partnerleriyle tartışma sırasında dürtüsel eylemlerde bulunabilecekleri sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda partnerlerine şiddet içerikli davranışlar sergileyen erkeklerin empati yeteneklerinin düşük olduğunu ve dürtüsel davranışları kolayca sergileyebildiklerini ortaya çıkarmışlardır.

Sınır kişilik bozukluğu tanı kriterlerini taşıyan bireylerin işlevsiz tutum ve eylemlere sahip olmasının nedeni empati yetisinin yeteri kadar gelişmemiş olmasıdır.⁴⁶ Sınır kişilik bozukluğu ile empati arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelendiğinde, sınır kişilik bozukluğu kriterlerini taşıyan bireylerin empati düzeyleri, taşımayan bi-

42 Sara Navarro-Gomez, Alvaro Frias ve Carol Palma, “Romantic Relationships Of People With Borderline Personality: A Narrative Review”, *Psychopathology*, sy. 3 (Mayıs, 2017): 175.

43 Bouchard vdğr., “Relationship”, 452.

44 Faraji ve Tezcan, “Borderline”, 266.

45 Nicholas A. Armenti ve Julia C. Babcock, “Psychophysiological Reactivity Profiles Of Partner-Violent Men With Borderline Or Psychopathic Personality Features: The Role of Empathy”, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, sy. 11 (2018):3348.

46 Katja Wingenfeld, M. Duesenberg, Jenny Fleischer, S. Roepke, I. Dziobek, C. Otte ve Oliver T. Wolf, “Psychosocial Stress Differentially Affects Emotional Empathy In Women With Borderline Personality Disorder And Healthy Controls”, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, sy. 3 (2018): 212.

reylere kıyasla daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.^{47,48,49,50} Niedtfeld vd.⁵¹, 34 SKB tanısı almış birey ve 32 sağlıklı bireyle kontrol grubu oluşturarak iki gruba da cümle vurgusu, jest ve mimikler ile konuşma metni içeren görüntü kaydı izletilmiştir. Deney, iletişim kurulan alanların birinde duygu düşünce içermeyen ifadeler ortaya koyarak belirsizlik meydana getirecek şekilde oluşturulmuştur. Deneye katılan bireylerden izledikleri görüntülere yönelik ne düşündükleri ve bu düşüncelere hangi oranda güvendikleri ile bu düşüncelerin neler hissettirdiğini ifade etmeleri istenmiştir. Yapılan deney sonucunda SKB tanı kriterlerini taşıyan grupta bulunan bireylerin, taraf bildirmeyen öyküler, sözsüz anlatılan duygular olduğunda daha yüksek empati gösterdiğini, bu durumun aksine iletişim bütün yollarla duygu içerikli olarak gerçekleştirildiğinde, SKB tanı kriterlerini karşılayan grubun duygusal empati düzeylerinin sağlıklı bireylere kıyasla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmaya göre SKB tanı kriterlerini taşıyan bireyler normalinden farklı olarak, başkalaşmış duygusal empati yaşamaktadırlar. SKB tanı kriterlerini taşıyan bireylerin yaşadığı başkalaşmış empati, özellikle sözsüz iletişim kurulurken yanlış anlamalara sebep olmaktadır. SKB yaşayan bireyler sözlü ve sözsüz iletişim kurarken herhangi bir kafa karışıklığı yaşadığında daha çok sözsüz iletişimde hissettiklerine önem verdiğinden bu durumun SKB yaşayan bireylerin kişilerarası ilişkilerinde problemler oluşturacağı düşünülmektedir.⁵²Bu çalışmayı destekler şekilde Bhatia vd.⁵³ sınır kişilik bozukluğu tanısı almış bireylerin kontrol grubuna kıyasla nötr uyanları ve hatta olumlu

47 Ashley S. Bujalski, Megan S. Chesin ve Elizabeth L. Jeglic, “Cognitive Empathy Partially Mediates The Relationship Between Childhood Physical Abuse And Borderline Personality Disorder Features in College Students”, *Current Psychology*, sy. 1 (2017): 124.

48 John G. Gunderson, Jonathan E. Kolb, Virginia Austin, “The Diagnostic Interview For Borderline Patients”, *American Journal of Psychiatry*, sy. 7 (Haziran 1981): 902.

49 Herta A. Guttman ve Lise Laporte, “Empathy In Families of Women With Borderline Personality Disorder, Anorexia Nervosa, And A Control Group”, *Family Process*, sy. 3 (2000): 354.

50 Kathrin Ritter, Isabel Dziobek, Sandra Preibler, Anke Rüter, Aline Vater, Thomas Fydrich, Class-Hinrich Mammers, Hauke R. Heekeren, Steafan Roepke, “Lack of Empathy In Patients With Narcissistic Personality Disorder”, *Psychiatry Research*, sy. 1-2 (Mart, 2010): 245.

51 Inga Niedtfeld, “Experimental Investigation of Cognitive and Affective Empathy In Borderline Personality Disorder: Effects Of Ambiguity In Multimodal Social Information Processing”, *Psychiatry Research*, sy. 1 (Mart, 2017): 61-62.

52 Niedtfeld, “Experimental, 61-62.

53 Vickie Bhatia, Joanne Davilla, Catherine Eubanks- Carter, Lisa A. Burckell “Appraisals of Daily Romantic Relationship Experiences in Individuals With Borderline Personality Disorder Features”, *Journal Of Family Psychology*, sy. 3 (2013): 520.

uyaranları da olumsuz yönde algılama ve değerlendirme ihtimallerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Romantik ilişkilerinde kaygılı bağlanan bireyler daha fazla bağımlılık ve kıskançlık eylemlerinde bulunurken; kaçınan bağlanan bireyler sıklıkla ilişkiyle ilgili negatif düşüncelere sahip olmakla birlikte, partnerleriyle aralarındaki bağı güçlendirecek davranışlar sergilemekten kaçınmaktadırlar.⁵⁴ Dozier vd.⁵⁵, sınır kişilik bozukluğunun temel olarak bağlanma ile ilgili psikopatoloji olduğunu savunmuşlardır. Sınır kişilik bozukluğu tanısı almış bireylerdeki güvensizliğin hangi bağlanma şeklinde olduğu araştırılmış ve daha çok kaygılı veya kaçınan bağlanma şeklinde olabileceği yönünde tartışıldığı ortaya çıkarılmıştır.⁵⁶ Sınır kişilik bozukluğundaki güvensizliğin hangi bağlanma şekline kaynaklandığı konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır.⁵⁷ Scott vd.⁵⁸ yaptıkları çalışmalarda sınır kişilik bozukluğu semptomlarıyla kaygılı bağlanma arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Skodol vd.⁵⁹ güvensiz bağlanmanın kişilik bozuklukları içinden en çok sınır kişilik bozukluğuna sahip bi-

54 Cindy Hazan ve Philip Shaver, “Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process”, *Journal of Personality and Social Psychology*, sy. 3 (1987): 521.

55 Marry Doizer, K. Chase Stovall-McClough ve Cathleen E. Albus, “Attachment And Psychopathology in Adulthood” in *Handbook Of Attachment: Theory, Research And Clinical Application* haz. J. Cassidy & P. R... Shaver (New York: The Guilford Press, 2008), 718.

56 Kenneth N. Levy, Benjamin N. Jhonson, Tracy L. Clouither, J. Wesley Scala ve Christina M. Temes, “An Attachment Theoretical Framework For Personality Disorders”, *Canadian Psychology / Psychologie Canadienne*, sy. 2 (2015): 199.

57 Nicolas Lorenzini ve Peter Fonagy, “Attachment and Personality Disorders: A Short Review”, *Focus*, sy. 2 (2013): 157.

58 Lori N. Scott, Yookyung Kim, Kimberly A. Nolf, Michael N. Hallquist, Aidan GC Wright, Stephanie D. Stepp, Jennifer Q. Morse ve Paul A. Pilkonis, “Preoccupied Attachment and Emotional Dysregulation: Specific Aspects of Borderline Personality Disorder or General Dimensions of Personality Pathology”, *Journal of Personality Disorders*, sy. 4 (2013): 4482.

59 Andrew E. Skodol, Donna S. Bender, Leslie C. Morey., Renato D. Alarcon, Larry J. Siever., Lee Anna Clark., Robert F. Krueger., Roel Verheul., Carl C. Bell., John M. Oldham, “Proposed Changes in Personality and Personality Disorder Assessment and Diagnosis For DSM-5 Part I: Description and Rationale”, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy. 1, (2011): 9.

reylerde görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Hill vd.⁶⁰ ve Agrawal vd.⁶¹ yaptıkları çalışmada sınır kişilik bozukluğundaki güvensiz bağlanmanın romantik ilişkilerle ilişkili olduğu sonuca ulaşmışlardır. Bouchard vd.⁶² sınır kişilik bozukluğu tanısı almış 35 çift ile yine 35 çiftten oluşan sınır kişilik bozukluğu tanısı almamış bireyleri romantik ilişki kalitesi ve istikrarı bağlamında karşılaştırmışlardır. Partnerlerden en az birinin sınır kişilik bozukluğu olan çiftlerin neredeyse %70'i, her altı ayda bir ayrılık yaşadığını ve ardından tekrar ilişkiye başladıklarını bildirmiş oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum ciddi bağlılık sorunlarının olduğunu göstermektedir.⁶³ Bouchard vd.⁶⁴'nin ulaştığı bir diğer sonuç ise kadının sınır kişilik bozukluğu tanısı almış çiftlerde her iki tarafın da güvensiz bağlanma oranlarının yüksek olduğudur.

Narsisist kişilik özelliklerinin romantik ilişkiler üzerindeki etkileriyle ilgili incelenen literatüre bakıldığında flört hâlinde olan pek çok narsisist bireyin romantik partneri kıskandırmak için pek çok davranış ortaya koyabildiği sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁵ Mattingly vd.⁶⁶ kıskançlığa neden olan beş unsurdan bahsetmektedir. Bunlar güç ve kontrol elde etmek, intikam almak, ilişkiyi test etmek, güvenlik aramak ve düşük benlik saygısını telafi etmektir. Narsisist bir birey kıskançlık konusunda partnere karşı saldırıya geçtiğinde güç/kontrol elde etme ve intikam almayı kullanırken; savunmaya geçtiğinde ise ilişkiyi test etme, güvenlik arama ve düşük benlik algısını

60 Jonathan Hill, Stephanie D. Stepp, Ming Wai Wan, Holly Hope, JenniferQ. Morse, Miriam Steele, Howard Steele, Paul A. Pilkonis "Attachment, Borderline Personality, and Romantic Relationship Dysfunction", *Journal Of Personality Disorders*, sy. 6 (2011): 796.

61 Hans R. Agrawal, John Gunderson, Bjarne M. Holmes ve Karlen Lyons-Ruth, "Attachment Studies With Borderline Patients: A Review", *Attachment Studies With Borderline Patients: A Review*", *Harvard Review Of Psychiatry*, sy. 2 (2004): 1.

62 Bouchard vdğr., "Relationship", 452.

63 Otto Fiedman Kernberg, *Love Relations: Normality and Pathology*(New Haven, CT: Yale University Press), 32.

64 Bouchard vdğr., "Relationship", 452.

65 Gregory K. Tortoriello, William Hart, Kyle Richardson ve Alexa M. Tullet, "Do Narcissists Try to Make Romantic Partners Jealous On Purpose? An Examination of Motives For Deliberate Jealousy-Induction Among Subtypes of Narcissism", *Personality And Individual Differences*, sy. 114 (2017): 10.

66 Brent A. Mattingly, Diane Whitson ve Melinda J. B. Mattingly, "Development of the Romantic Jealousy-induction Scale and the Motives For Inducing Romantic Jealousy Scale", *Current Psychology*, sy. 3 (2012): 265.

telafi etmeyi kullanacaktır.⁶⁷ Tortoriello vd.⁶⁸ yaptıkları çalışmada büyüklenmeci narsisistlerin olası bir partner karşısında güç ve kontrol elde etmek amacıyla olası partneri kışkırtacak davranışlar sergilediğini; savunmasız narsisistlerin ise intikam alma, ilişkiyi test etme ve güçlendirme, güvenlik arama ve benliklerini güçlendirme amacıyla olası partneri kışkırtacak davranışlar ortaya koydukları sonucuna ulaşmışlardır. Guerrero ve Eloy⁶⁹ yaptıkları çalışmada bilişsel, duygusal ve davranışsal kıskançlığın romantik ilişki doyumuna negatif yönde etkili olduğunu göstermişlerdir. Aynı şekilde Andersen vd.⁷⁰ bilişsel kıskançlığın romantik ilişki doyumunu olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Narsisistik kişilik özellikler gösteren bireylerin empati yeteneği gelişmediğinden aşk ilişkilerinde istikrarsız oldukları⁷¹ ve bununla birlikte diğerlerini kullanma ve davranışlarını, düşüncelerini etkileme eğilimi içerisinde⁷² oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Foster vd.⁷³ yapmış oldukları çalışmada da narsisizm özellikleri arttıkça romantik ilişki doyumunun azaldığı sonucuna ulaşıldığı görülmüştür. Narsisist bireyler romantik ilişkilerinde partnerlerinden daha çok kendi taleplerini önemsemekte partnerlerinin gereksinimlerini görmezden gelmektedir.⁷⁴ Kendi gereksinimlerini karşılamak amacıyla da partnerlerini etkileme metotları uygularlar.⁷⁵ Narsisist bireyler kendi gereksinimlerinin partnerleri tarafından yeterince karşılanmadığına inanırlarsa çok va-

67 William Hart, John Adams, K. Alex Burton ve Gegory K. Tortoriello, “Narcissism and Self-Presentation: Profiling Grandiose and Vulnerable Narcissists’ Self-Presentation Tactic Use”, *Personality and Individual Differences*, sy. 104. (2017): 55.

68 Tortoriello vdğr., “Do Narcissists”, 10.

69 Laura K. Guerrero ve Sylvie V. Eloy, “Relational Satisfaction And Jealousy Across Marital Types”, *Communication Reports*, sy. 1 (2009): 29.

70 Peter A. Anderson, Sylvie V. Eloy, Laura K. Guerreo ve Brian H. Spitzberg, “Romantic Jealousy and Relational Satisfaction: A Look At The Impact Of Jealousy Experience and Expression”, *Communication Reports*, sy. 2 (Mayıs, 2009): 82.

71 Ritter vdğr., “Lack of Empathy”, 245.

72 J. Devance Hamilton, Norman Decker ve Ruben D. Rumbaut, “The Manipulative Patient”, *American Journal of Psychotherapy*, sy. 2, (1986): 195.

73 Joshua D. Foster, Ilan Shrira ve W. Keith Campbell, “Theoretical Models Of Narcissism, Sexuality, and Relationship Commitment”, *Journal of Social and Personal Relationships*, sy. 3 (2006): 383.

74 W. Keith Campbell ve Craig A. Foster, “Narcissism and Commitment in Romantic Relationships: An Investment Model Analysis”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, sy. 4 (2002): 342.

75 Hart vdğr., “Narcissism”, 56.

kit kaybetmeden başka bir partner arayışına girebilmektedirler.⁷⁶ Bu bilgiler ışığında narsisist bireylerin empati becerisinden ve sorumluluk duygusundan yoksun olması romantik ilişki doyumlarını düşüren sebeplerden olduğu söylenebilmektedir. Bu bilgileri destekler şekilde King⁷⁷ de narsisistik bireylerin ilişkiden memnun olma düzeylerinin düşük ve partnere duyulan bağlılığın daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatür taraması ışığında ulaşılan bir diğer sonuç ise narsisistik partnerin bulunduğu ilişkide doyumun düşük olması ve bundan dolayı sadakat ve bağlılığın daha az olduğu görülmektedir. Araştırmacılar, narsisist bireylerin bağ kurmaya gerek duymadan yaşanan cinsel ilişki içinde ve sınırsız cinsel ilişki arzusu içinde olabildikleri sonucuna ulaşmışlardır.⁷⁸⁷⁹⁸⁰⁸¹ Aynı zamanda Wryobeck ve Wiederman⁸² araştırmacıları tarafından yapılan bir araştırmada narsisist bireylerin diğer kişilik özellikleri gösteren bireylere oranla daha çok riskli cinsel davranışlar sergilediklerini ortaya koymuştur.

Campbell ve Foster⁸³ araştırmalarında narsisist bireylerin romantik ilişki içindeyken daima daha iyi bir partner bulabilecekleri düşüncesiyle partneriyle ilgili daima kararsızlık yaşadığı; Smolewska ve Dion⁸⁴ ise araştırmalarında narsisist bireylerin güvenli bağlanmayı gerçekleştirmede zorluk yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu noktada romantik ilişkilerde bağlanmanın ilişkiler için önemli olduğu düşünüldüğünde,

76 W. Keith Capbell, Craig A. Foster ve Eli J. Finkel, “Does Self-Love Lead to Love For Others? A Story of Narcissistic Game Playing”, *Journal of Personality and Social Psychology*, sy. 2 (2002): 342.

77 John W. King, “Narcissism in Romantic Relationships: An Analysis of Couples’ Behavior During Disagreements”, *Kaleidoscope*, sy. 1 (2012): 8.

78 Steven P. Reise ve Tiffany M. Wright, “Personality Traits, Cluster B Bersonality Disorders, and Sociosexuality”, *Journal of Research in Personality*, sy. 1 (1996): 134.

79 Foster vdğr., “Theoretical Models”, 382.

80 Gregory D. Webster ve Angela Brayn, “Sociosexual Attitudes and Behaviors: Why Two Factors Are Better Than One”, *Journal of Research in Personality*, sy. 4 (2007): 917.

81 David P. Schmitt, Lidia Alacay, Juri Allik, I. C. B. Alves, Craig A. Anderson, A. L. Angelini, “Narcissism and The Strategic Pursuit Of Short-Term Mating: Universal Links Across 11 World Regions Of The International Sexuality Description Project-2”, *Psychological Topics*, sy. 1 (2017): 122.

82 John M. Wryobeck ve Micheal Wiederman, “Sexual Narcissism: Measurement and Correlates Among College Men”, *Journal of Sex & Marital Therapy*, sy. 4 (1999): 328.

83 Campbell ve Foster, “Narcissism”, 492.

84 Kathy Smolewska ve Kenneth L. Dion, “Narcissism and Adult Attachment: A Multivariate Approach”, *Self and Identity*, sy. 1 (2005): 66.

narsisistik kişilik özellikleri gösteren bireylerin romantik ilişki doyumunu düşüreceği düşünülebilmektedir.

Narsisistik kişilik özelliklerin romantik ilişki üzerinde olumlu yönde etki ettiğini açıklayan araştırmalar da bulunmaktadır.⁸⁵Campbell⁸⁶ çikolatalı pasta modelinde narsisist partnerle olan ilişkiyi çikolatalı pasta yemeye benzetmektedir. Çikolatalı pasta kısa süreli zevk verirken uzun vadede de alınan kaloriden dolayı pişmanlığı birlikte getirmektedir. Narsisist partnerle olan ilişki de tıpkı çikolatalı pasta modelindeki etki gibi partnere kısa vadede hoş bir etki bıraksa da uzun vadede birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Narsisist kişilerin espirili ve sosyal yönden iyi oldukları düşünüldüğünden partnerleri üzerinde iyi hissettiren bir etki bıraktıkları söylenebilir. Narsisist bireyler, özellikle romantik ilişkinin başlangıç aşamalarından partnerlerine oldukça çekici gelerek partner üzerinde olumlu etki bırakmaktadırlar.⁸⁷⁸⁸Ancak Raskin ve Terry⁸⁹ ile Watson, Biderman ve Sawrie⁹⁰ araştırmacılarının ulaştıkları sonuca göre bu olumlu etki ilişkinin başlangıç aşamasında kısa bir süre hissedilmektedir. Narsist bireyler, aşk ilişkilerinin başlangıcında partnerlerinin özelliklerini överler onların birçok konuda çok iyi olduklarını düşünerek idealize ederler ancak zaman geçtikçe başka kişilerle partnerlerini karşılaştırırlar ve partnerlerin iyi olmayan özelliklerini gördükten sonra partnerlerini değersizleştirirler.⁹¹

85 Thomas F. Oltmanns, Jacqueline N. W. Fiedman, Edna R. Fiedler ve Eric Turkheimer, “Perceptions Of People With Personality Disorders Based On Thin Slices Of Behavior” *Journal of Research in Personality*, sy. 3 (2004): 220

86 W. Keith Campbell, *When You Love A Man Who Loves Himself: How To Deal With A One-Way Relationship* (Chicago: Sourcebooks Casablanca, 2005), 20.

87 Micheal Dufner, John F. Rauthman, Anna Z. Czarna, Jaap J. A. Denissen, “Are Narcissists Sexy? Zeroing In On The Effect Of Narcissism On Short-Term Mate Appeal”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, sy. 7 (2013), 2.

88 Stefanie N. Wurst, Tanja M. Gerlach, Micheal Dufner, John F. Rauthmann, Micheal P. Grosz, Albrecht C. P. Küfner, Jaap J. A. Denissen ve Mitja D. Back, “Narcissism and Romantic Relationships: The Differential Impact Of Narcissistic Admiration And Rivalry”, *Journal of Personality and Social Psychology*, sy. 2 (2017): 296.

89 Robert Raskin ve Howard Terry, “A Principal-Components Analysis Of The Narcissistic Personality Inventory and Further Evidence Of Its Construct Validity”, *Journal Of Personality And Social Psychology*, sy. 5 (1988): 890.

90 P. J. Watson, Michael D. Biderman ve Steve M. Sawrie, “Empathy, Sex Role Orientation, And Narcissism”, *Sex Roles*, sy. 9 (1994): 711.

91 Campbell ve Foster, “Narcissism”, 488.

V. Sonuç ve Öneriler

Sınır ve narsisistik kişilik özelliklerinin romantik ilişki doyumu üzerindeki etkisini inceleyen bu derlemede, sınır ve narsisistik kişilik bozukluğu tanısı almış bireylerin romantik ilişki doyumunun sağlıklı örnekleme kıyasla genel olarak daha düşük olduğu görülmüştür.⁹²Sınır kişilik bozukluğunda bireyin yaşadığı güvensizlik, dürtüsel davranış, empati yoksunluğu, güvensiz bağlanma, kıskançlık ve alkol ve madde bağımlılığı⁹³⁹⁴;narsisistik kişilik bozukluğunda ise partneri bilinçli kışkandırma girişimi, empati yoksunluğu, partnere duyulan bağlılığın düşük olması, riskli cinsel davranışlarda bulunma⁹⁵⁹⁶⁹⁷faktörlerinin romantik ilişki doyumunu olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür incelendiğinde sınır kişilik bozukluğunda alkol, madde kullanımının ve intihar girişimlerinin romantik ilişki üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar bulunmadığından bu konudaki çalışmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca literatür incelendiğinde sınır ve narsisistik kişilik bozukluğunun kişilik özellikleri olarak değerlendirildiği çalışmalara çok az sayıda ulaşılmıştır. Gelecekte çalışma yapacak uzmanların, kişiliği, yalnızca bozukluk olarak değil özellik olarak da değerlendirip bu özelliklerin romantik ilişki üzerindeki etkisini araştırılmasının literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

92 Lazarus, Scott, Beeney, Wright, Stepp ve Pilkonis, “Borderline Personality Disorder Dymptoms and Affective Responding To Perceptions Of Rejection and Acceptance From Romantic Versus Nonromantic Partners”, *Personality Disorders: Theory*, 204.

93 Armenti ve Babcock, “Psychophysiological”, 3348.

94 Hill v dğr., “Attachment”, 796.

95 Ritter vdğr., “Lack of”, 245.

96 Foster vdğr., “Theoretical”, 382.

97 Campbell ve Foster, “Narcissism”, 492.

Yazarların Katkı Oranı

SIRA	AD SOYAD	ORCID	MAKALEYE KATKISI
1	Haydeh Faraji	0000-0001-5306-6546	1,2,3,4,5
2	Ayşegül Çelik Ünlü	0000-0001-5364-9362	1,2,3,4,5

*Katkı bölümüne ilgili açıklamanın karşılığına gelen rakam(lar)ı yazınız.

- 1- Çalışmanın tasarlanması
- 2- Verilerin toplanması
- 3- Verilerin analizi ve yorumu
- 4- Yazının yazılması
- 5- Kritik revizyon

Kaynakça

Agrawal, Hans R., John Gunderson, Bjarne M. Holmes ve Karlen Lyons-Ruth. "Attachment Studies With Borderline Patients: A Review". *Harvard Review Of Psychiatry*, sy. 2(2004): 94-104.

American Psyciatric Assoiation. *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, trc. E. Köroğlu (Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2003).

Anderson, Peter A., Sylvie V. Eloy, Laura K. Guerrero ve Brian H. Spitzberg. "Romantic Jealousy and Relational Satisfaction: A Look at the Impact of Jealousy Experience and Expression". *Communication Reports*, sy. 2 (1995):77-85.

Anlı, İrem ve Bahadır Güler. "Kendilik Psikolojisine Göre Narsisistik ve Sınır Kişilik Bozukluğu". *Psikoloji Çalışmaları* sy. 27 (2007):1-12.

Armenti, Nicholes A. ve Julia C. Babcock. "Psychophysiological Reactivity Profiles of Partner-Violent Men with Borderline Or Psychopathic Personality Features: The Role of Empathy". *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, sy. 11 (2018):3337-3354.

Bhatia, Vickie, Joanne Davila, Catherine Eubanks-Carter ve Lisa A. Burckell. "Appraisals of Daily Romantic Relationship Experiences in Individuals with Borderline Per-

sonality Disorder Features”. *Journal Of Family Psychology*, sy. 3 (2013): 518-524.

Bouchard, Sebastien, StephaneSabourin, YvanLussierve Villeneuve. “Relationship Quality And Stability in Couples When One Partner Suffers from Borderline Personality Disorder”. *Journal Of Marital And Family Therapy*, sy. 4, (2009):446-455.

Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Bujalski, Ashley S., Megan S.ChesinveElizabeth L.Jeglic. “Cognitive Empathy Partially Mediates the Relationship Between Childhood Physical Abuse and Borderline Personality Disorder Features in College Students”. *Current Psychology* sy. 1, (2019): 121-127.

Campbell, W. Keith. *When You Love a Man Who Loves Himself: How To Deal with a One-Way Relationship*. Chicago: Sourcebooks Casablanca, 2005.

Campbell, W. Keith ve Craig AFoster. “Narcissism and Commitment in Romantic Relationships: An Investment Model Analysis”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, sy. 4(2002): 484-495.

Campbell, W. Keith., Craig A.Foster ve Eli. J.Finkel. “Does Self-Love Lead to Love for Others? A Story of Narcissistic Game Playing”. *Journal of Personality and Social Psychology*, sy. 2(2002): 340-354.

Collins, W. Andrew, Deborah. P.Welsh veW., Furman. “Adolescent Romantic Relationships”. *Annual Review of Psychology*, sy. 1, (2009): 631-652.

Çakmak, Veysel. “Online Benlik Sunumu ve Narsisizm Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, sy. 31, (2018): 137-152.

Dozier, Marry., Stovall-Mcclough, K. Chase ve Cathleen E.Albus“Attachment and Psychopathology in Adulthood”. *Handbook Of Attachment: Theory, Research And Clinical Application* içinde, haz. J. Cassidy& P. R. Shaver. New York, The Guilford, 2008, 718-744.

Drigotas, Stephan. M. ve WilliamBarta. “The Cheating Heart: Scientific Explorations Of Infidelity”. *Current Directions In Psychological Science*, sy.(2001): 177-180.

Dufner, Micheal., John F.Rauthmann, Anna. Z.Czarnave Jaap. J.Denissen. “Are Narcissists Sexy? Zeroing in on the Effect of Narcissism on Short-Term Mate Appeal”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, sy. 7, (2013): 870-882.

Ellis, Henry. “Auto-Erotism: A Psychological Study. *Alienist and Neurologist (1880-1920)*, sy. 2, (1898): 260.

Faraji, Haydeh ve AhmetErtan Tezcan. *Borderline Kişilik Bozukluğu*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Foster, Joshua. D., Shira, Ilan ve W. K. Campbell. “Theoretical Models Of Narcissism, Sexuality, And Relationship Commitment”. *Journal Of Social And Personal Relationships*, sy. 3, (2006): 367-386.

Freud, Sigmund. *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, trc. Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tura. İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek Yayınları, 2020.

Geçtan, Engin. *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.

Guerreo, Laura. K., ve Sylviea V.Eloy. “Relational Satisfaction And Jealousy Across Marital Types”. *Communication Reports*, sy.1(1992):23-31.

Gunderson, John G., ve KarlenLyons-Ruth. “BPD’s Interpersonal Hypersensitivity Phenotype: A Gene-Environment-Developmental Model”. *Journal of Personality Disorders*, sy. 1(2008): 22-41.

Gunderson, John G., Kolb, Jonathan E. ve VirginiaAustin. “The Diagnostic Interview for Borderline Patients”. *The American Journal of Psychiatry*, sy. 7, (1981):896-903.

Guttman, Herta A. ve LiseLaporte. “Empathy in Families of Women with Borderline Personality Disorder, Anorexia Nervosa, and a Control Group”. *Family Process*, sy. 3(2000):345-358.

Hamilton, J. Devance, Norman Decker ve Ruben D.Rumbaut. “The Manipulative Patient”. *American Journal of Psychotherapy*, sy. 2(1986): 189-200.

Hart, William., JohnAdams, K. AlexBurton ve Gegory. K. Tortoriello. “Narcissism

And Self-Presentation: Profiling Grandiose And Vulnerable Narcissists' Self-Presentation Tactic Use". *Personality and Individual Differences*, sy.104(2017): 48-57.

Hawkins, James L. "Associations Between Companionship, Hostility, and Marital Satisfaction". *Journal Of Marriage And the Family*, sy 1, (1968): 647-650.

Hazan, Cindy ve Philip Shaver. "Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process". *Journal of Personality and Social Psychology*, sy. 3, (1987): 511-524.

Hendrick, Cydle ve Susan S. Hendrick. "Research on Love: Does it Measure Up?". *Journal of Personality and Social Psychology*, sy. 5(1989): 784-794.

Hendrick, Susan S. "A Generic Measure of Relationship Satisfaction". *Journal of Marriage and the Family*, sy.1(1988): 93-98.

Hill, Jonathan., Stephanie D. Stepp, Ming Wai. Wan, Holly. Hope, Morse, Jennifer Q., Steele, Morse., Howard, Miriam Steele, Howard, ve Pilkonis, P. Steele. "Attachment, Borderline Personality, and Romantic Relationship Dysfunction". *Journal Of Personality Disorders*, sy. 6 (2011): 789-805.

Jackson-Dwyer, D. *Interpersonal Relationships*. New York: Routledge, 2014.

Kang Yeu-Jin ve Park, Seong-Yeon. "The Perfection of the Narcissistic Self: A Qualitative Study on Luxury Consumption and Customer Equity". *Journal of Business Research*, sy. 9(2016):3813-3819.

Karaaiziz, Meryem ve İrem Erdem Atak. "Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme". *Nesne Psikoloji Dergisi*, sy. 2(2013): 44-59.

Kernberg, Otto Fiedman. *Love Relations: Normality And Pathology*. New Haven: Yale University Press, 1995.

Kernberg, Otto Fiedman. *Aşk ve Saldırganlığın Ayrılmaz Doğası: Klinik ve Kuramsal Bakış Açılılarıyla*. trc. A. Coşkun. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları, 2014.

King, John W. "Narcissism in Romantic Relationships: An Analysis of Couples' Behavior During Disagreements". *Kaleidoscope*, sy 1, (2012):1-9.

Kring, Ann M., Sheri L.Johnson, GeraldDavison ve John M.Neale. *Anormal Psikolojisi/Psikopatoloji*, trc. M. Şahin. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

Kohut, Heinz. “Thoughts on Narcissism and Narcissistic Rage”. *The Psychoanalytic Study Of The Child*, sy. 1, (1972): 360-400.

Lavner, Justin A., Lamkin, Joanna., ve Joshua. D.Miller. “Borderline Personality Disorder Symptoms And Newlyweds’ Observed Communication, Partner Characteristics, and Longitudinal Marital Outcomes”. *Journal Of Abnormal Psychology*, sy. 4, (2015): 975-995.

Lazarus, Sophiea A., Beeney, Joseph E., Howard, Kristen P., Strunk, Daniel R., Pilkonis, Paul., & Cheavens, Jennifer S., “Characterization Of Relationship Instability In Women With Borderline Personality Disorder: A Social Network Analysis”, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy. 5, (2020): 312-320.

Lazarus, Sophie A., Lori N.Scott, Joseph E.Beeney, Aidan G.Wright, Stephanie D.Stepp ve Paul A.Pilkonis. “Borderline Personality Disorder Dymptoms And Affective Responding To Perceptions Of Rejection And Acceptance From Romantic Versus Nonromantic Partners”. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy3(2018): 197-206.

Levy, Kenneth N., Benjamin N.Johnson, Tracy L.Clouthier, Scala, J. Wesley ve Christina M.,Temes. “An Attachment Theoretical Framework For Personality Disorders”. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, sy. 2, (2015): 197–207.

Lorenzini, Nicolas ve PeterFonagy. “Attachment And Personality Disorders: A Short Review”. *Focus*, sy. 2, (2013): 155-166.

Mattinly, Brent A., Whitson, Diane ve Melinda J.Mattingly. “Development of the Romantic Jealousy-Induction Scale and the Motives for Inducing Romantic Jealousy Scale”. *Current Psychology*, sy. 3, (2012): 263-281.

Miano, Annemarie., Eric A.Fertuck, Stefan Roepke ve Isabel Dziobek. “Romantic Relationship Dysfunction in Borderline Personality Disorder—A Naturalistic Approach To Trustworthiness Perception”. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy. 3(2017): 281-286.

Morisson, James, *DSM-5'i Kolaylaştıran: Klinisyenler için Tanı Rehberi*, Çev. H. U. Kural, Ankara, Nobel Yayınları, 2019.

Navarro-Gomez, Sara., Frias, Álvaro ve CarolPalma. “Romantic Relationships of People with Borderline Personality: A Narrative Review”. *Psychopathology*, sy. 3, (2017): 175-187.

Niedtfeld, Inga. “Experimental Investigation of Cognitive and Affective Empathy in Borderline Personality Disorder: Effects of Ambiguity in Multimodal Social Information processing”. *Psychiatry Research*, sy. 1, (2017): 58-63.

Oltmanns, Thomas F., Friedman, Jacqueline N., Fiedler, Edna R., ve EricTurkheimer. “Perceptions of People with Personality Disorders Based on Thin Slices of Behavior”. *Journal of Research in Personality*, sy. 3, (2004): 216-229.

Pines, Ayala M. veAriellaFriedman. “Gender Differences in Romantic Jealousy”. *The Journal Of Social Psychology*, sy. 1, (1998): 54-71.

Raskin, Robert ve HowardTerry. “A Principal-Components Analysis Of The Narcissistic Personality Inventory and Further Evidence of Its Construct Validity”. *Journal Of Personality And Social Psychology*, sy. 5, (1988): 890-902.

Reise, Steven P. ve Tiffany M.Wright. “Personality Traits, Cluster B Bersonality Disorders, and Sociosexuality”. *Journal of Research in Personality*, sy. 1, (1996): 128-136.

Ritter, Kathrin., Dziobek, Isabel., Preibler, Sandra., Rüter, Anke., Vater, Aline., Fydri- ch, Thomes., Mammers, Class-Hinrich, Heekeren, Hauke R. ve StefanRoepke. “Lack Of Empathy In Patients With Narcissistic Personality Disorder”. *Psychiatry Resear- ch*, sy. (1-2), (2011): 241-247.

Salman Akhtar ve Thomson J. Aanderson. “Overview: Narcissistic Personality Disorder”. *Am J Psychiatry*, sy.1, (1982).

Sansone, Rand E. ve Lori A.Sansone. “Sexual Behavior in Borderline Personality: A Review”. *Innovations In Clinical Neuroscience*, sy. 2, (2011): 14-18.

Schmitt, David P., Alcalay, Lidia., Allık, Juri., Alves, I. C. B., Anderson, Craig A., ve

A. L. Angelini. “Narcissism and the Strategic Pursuit of Short-Term Mating: Universal Links Across 11 World Regions of the International Sexuality Description Project-2”. *Psychological Topics*, sy. 1, (2017): 89–137.

Scott, Lori N., Kim, Youkyung., Nolf, Kimberly A., Hallquist, Michael N., Wright, Aidan GC., Stepp, Jennifer Q. Morse ve Paul A. Pilkonis. “Preoccupied Attachment and Emotional Dysregulation: Specific Aspects of Borderline Personality Disorder or General Dimensions of Personality Pathology?”. *Journal of Personality Disorders*, sy. 4, (2013): 473-495.

Skodol, Andrew E., Bender, Donna S., Morey Leslie C., Alarcon Renato D., Siever, Larry J., Clark Lee Anna, Krueger, Robert F., Verheul Roel, Bell Carl C. ve John M. Oldham. “Proposed Changes in Personality and Personality Disorder Assessment and Diagnosis for DSM-5 Part I: Description And Rationale”. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, sy.1(2011): 4-22.

Smolewska, Kathy ve Kenneth Dion. “Narcissism and Adult Attachment: A Multivariate Approach”. *Self and Identity*, sy. 1, (2005): 59-68.

Timmreck, Thomas C. “Overcoming The Loss Of a Love: Preventing Love Addiction and Promoting Positive Emotional Health”. *Psychological Reports*, sy. 2(1990): 515-528.

Tortoriello, Gregory K., Hart, William, Richardson, Kyle ve Alexa M. Tullet. “Do Narcissists Try to Make Romantic Partners Jealous on Purpose? An Examination of Motives for Deliberate Jealousy-Induction Among Subtypes of Narcissism”. *Personality And Individual Differences*, sy. 114, (2017): 10-15.

Trull, Timothy J., Marika B. Solhan, Solhan L. Tragesser, Seungmin Jahng, Philip K. Wood, Plasecki, Thomes M. ve David Watson. “Affective Instability: Measuring a Core Feature of Borderline Personality Disorder with Ecological Momentary Assessment”. *Journal Of Abnormal Psychology*, sy. 3(2008): 647-661.

Watson, P. J., Micheal D. Biderman ve Steve M. Sawrie. “Empathy, Sex Role Orientation, And Narcissism”. *Sex Roles*, sy. 9, (1994): 701-723.

Webster, Gregory D. ve Angela Brayn. “Sociosexual Attitudes and Behaviors: Why two Factors are Better Than One”. *Journal of Research in Personality*, sy. 4, (2007):

917–922.

Whisman, Mark A. ve Donald H. Baucom. “Intimate Relationships and Psychopathology”. *Clinical Child and Family Psychology Review*, sy 1(2012): 4-13.

White, Gregory L. “A Model of Romantic Jealousy 1”. *Journal Of Personality*, sy. 2 (1981): 295-310.

Wingenfeld, Katja., Duesenberg, M., Fleischer, Jenny., Roepke, S., Dziobek, I., Otte, C. ve Oliver T. Wolf. “Psychosocial Stress Differentially Affects Emotional Empathy in Women with Borderline Personality Disorder and Healthy Controls”. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, sy. 3, (2018): 206-215.

Wryobeck, John M. Wiederman. “Sexual Narcissism: Measurement And Correlates Among College Men”. *Journal of Sex & Marital Therapy*, sy. 4, (1999): 321-331.

Wurst, Stefanie N., Tanja M. Gerlach, Micheal Dufner, John F. Rauthmann, Micheal P. Grosz, Kufner, Albrecht C. P., Jaap J. Denissen., Back, Mitja D. “Narcissism And Romantic Relationships: The Differential Impact of Narcissistic Admiration and Rivalry”. *Journal of Personality and Social Psychology*, sy. 2(2017): 280–306.

Duygusal Zekânın İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi

Emotional Intelligence Its Place and Importance in Human Life

Esra Nur Öztürk

İstanbul Gedik Üniversitesi Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans öğrencisi

psk.esranurozturk@gmail.com

ORCID: 0009-0001-5673-5538

Prof. Dr. Çağatay Karşıdağ

Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi

cagatay.karsidag@gedik.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2082-4045

Gönderim Tarihi: 29.10.2023

Kabul Tarihi: 25.12.2023

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2023

Nasıl Atıf Yapılır:

Öztürk, Esra Nur ve Karşıdağ, Çağatay. “Duygusal Zekânın İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi”. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 2 (Aralık 2023): 331-356.

Duygusal Zekânın İnsan Hayatındaki Yeri Ve Önemi

Esra Nur ÖZTÜRK¹
Prof. Dr. Çağatay KARŞIDAĞ²

Öz

Bu çalışmanın amacı duygusal zekânın tanımı, tarihi, insan hayatındaki yansımaları ve ahlaki değerler ile olan ilişkisi hakkında alan yazında yer alan bilgileri bir araya getirerek duygusal zekânın insanın kendisiyle, başkalarıyla ve değişen çağımızın şartları ile ilişkisi üzerindeki etkisini güncel bir şekilde ortaya koymak ve ilgili alanlarda farkındalığı arttırmaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle duygu kavramı ele alınarak duyguların beyinde izlediği süreçler açıklanmıştır. Duygusal zekânın farklı bilim insanları tarafından yapılan tanımları derlenmiştir. Tarih içinde duygusal zekâ kavramı; bilimsel bir konu olarak ele alınmadan önce insanların hayatında dini öğretiler, filozoflar, sanatçılar aracılığıyla nasıl yer aldığı kısaca ifade edilmiştir. Bilimsel araştırma süreci, kronolojik olarak açıklanmış ve literatürde yer alan modeller hakkında bilgi verilmiştir. Duygusal zekâ ölçümlerinin hangi ölçekler ile yapılabileceği hakkında bilgi verilmiştir. İnsanların aile, iş, eğitim, hayatına olan etkileri çeşitli araştırma sonuçları sunularak açıklanmıştır. Duygusal zekânın duygusal ilişkilerde aldatma, öğrencilerin derse katılım ve motive olabilme üzerindeki aracı rolü açıklanmıştır. Yapay zekâ, akıllı telefonlar ve bağımlılık ile ilişkisi ele alınmıştır. Duygusal zekânın ahlaki değerler ile olan önemli bağı dikkate alınarak ahlaki değerlerden yoksun duygusal zekânın yol açabileceği tehlikeli sonuçlar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal Zekâ, Duygusal Hafıza, Duygusal Zekâ Ölçeği, Öğrenme*

1 İstanbul Gedik Üniversitesi Tezli Klinik Psikoloji Yüksek Lisans öğrencisi, psk.esranurozturk@gmail.com, ORCID: 0009-0001-5673-5538.

2 Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi, cagatay.karsidag@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2082-4045.

Emotional Intelligence Its Place and Importance in Human Life

Abstract

The aim of this study is to bring together the information in the literature about the definition of emotional intelligence, its history, its reflections in human life and its relationship with moral values, to reveal the current effect of emotional intelligence on people's relationship with themselves, others and the changing conditions of our age, and to raise awareness in relevant areas. For this purpose, firstly, the concept of emotion was discussed and the processes that emotions follow in the brain were explained. Definitions of emotional intelligence by different scientists have been compiled. Before it was discussed as a scientific subject, it was explained how this concept took place in people's lives. The scientific research process is explained chronologically and information is given about the models in the literature. Its effects on people's family, work, education and life are explained by presenting various research results. Artificial intelligence, smartphones and their relationship with addiction are discussed. Taking into account the important connection between emotional intelligence and moral values, the dangerous consequences that emotional intelligence devoid of moral values can cause are explained.

Keywords: *Emotional Intelligence, Emotional Memory, Emotional Intelligence Scale, Learning*

Giriş

Vincent Van Gogh, "Küçük duygularımız hayatımızın büyük kaptanlarıdır ve fark etmeden onlara itaat ederiz." diyerek duyguların düşünce ve davranışlara öncülüğüne işaret etmektedir.³ Duygularımız düşüncelerimizle iş birliği içindedir ve davranışlarımız üzerinde etkili olabilmektedir. İnsanın sadece entelektüel zekâdan (IQ) oluşan bir varlık olduğu düşüncesi, insanı anlama konusunda eksik kalan ve mekanik bir yorumdur. Kararlarımız, davranışlarımız, prensiplerimiz ve ilişkilerimiz üzerinde etkili olan duygularımız; mutasavvıfların, filozof ve sanatçıların yüzyıllardır üzerinde önemle durduğu bir konu olarak yerini korumaktadır. Günümüze geldiğimizde duygulara bilim dünyasında da verilen önemin arttığını görmekteyiz. Bununla beraber

3 Dırk Lindebbaum, "Rhetoric or Remedy? A Critique on Developing Emotional Intelligence", *Academy of Management Learning & Education* 2, sy. 8 (2009): 225-234.

zekânın birçok çeşidi olduğu ve bunlardan birisinin duygusal zekâ (EQ) olduğu konusunda bilim insanları teoriler sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, duygusal zekânın kapsamındaki araştırmaları ele alarak konu hakkında farklı başlıklarla bilgi vermektir. Bu amaç doğrultusunda çeşitli makaleler incelenerek derlenmiştir. Bu çalışma, duygusal zekânın insan ilişkilerindeki ve klinik psikoloji alanındaki önemi dolayısıyla güncel bilgileri edinme ve literatürde konu ile ilgili çalışmaların derlenmiş hâline ulaşılmasına katkı sağlaması açısından önemlidir.

Duygu

Batı bilim ve kültür dünyasına bakıldığında bilim insanlarının geçmişte duyguya gereken önemi vermediği görülmektedir. Duygunun bir amacı olmadığı ve mantıklı düşünmenin önündeki engel olduğu görüşü hakimdir.⁴ Akıl, gücün simgesi olarak görülürken duygular bir zafiyet olarak kabul görmektedir.⁵ Zaman ilerledikçe duyguların insanın farkındalığını artırmaya çalışan bir işlevi olduğu görüşü kabul görmeye başlamaktadır⁶. İnsanın duygusal mı yoksa rasyonel bir canlı mı olduğu hakkında sorular sorulmaya ve bu konu hakkında çeşitli fikirler sunulmaya başlanmaktadır. Tomkins bu konu hakkında görüşünü “...Duygusuz akıl aciz, mantıksız duygu ise kör olur.” ile ifade etmektedir.⁷

Akıl gücüne eşlik eden önemli ikinci güç kaynağı olarak yorumlanmaya başlanan duygular, insana önce kendisi hakkında bilgiler vererek kendisine ayna olmaktadır. Doğru okunabildikleri zaman insana hayatta yönünü bulması konusunda yardımcı olmaktadır.⁸ Acı verici duyguları kabul etmek ve onlarla yüzleşmek insanlara zor geldiği için duygularını fark etse bile görmezden gelebilmektedir. Mevlâna Celâlettîn-i Rûmî acı verici de olsa duyguların insana olan faydasını “Acının tedavisi acıdadır.”

4 Peter Salovey, Brian T. Detweiler-Bedell, J. Wrusha B. Detweiler-Bedell ve John D Mayer, “Emotional Intelligence”, *Handbook of Emotions* içinde, haz. Michael Lewis, Jennette M. Haviland-Jones ve Lisa Feldman Barrett (New York: The Guilford Press, 2000).

5 Emine Babaoğlan, “Okul Yöneticilerinde Duygusal Zekâ”, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, sy. 1 (2010): 119-136.

6 Salovey v dğr., “Emotional”.

7 Salovey v dğr., “Emotional”.

8 Babaoğlan, “Okul Yöneticileri”.

diyerek açıklamaktadır.⁹ Duygular, insanın düşüncelerini eyleme geçiren derinliği olan bir ruhtur.¹⁰ İlişkiler duygu, düşünce ve davranış birleşimi ile şekillendiğinden dolayı tüm ilişkilerin temelinde duygusal süreçler yer almaktadır.¹¹

Duygular ve Beyin

Modern psikolojinin gelişmesi ile duygulara yönelik araştırmalar da artmaktadır. William James, duyguların algılanma ve beyindeki işleme sürecinin diğer bilişsel süreçlerden farklı olmadığını savunmaktadır. Bilişsel süreç, çevrede var olan olay ve bilgileri algılayarak elde etme, zihinde işleme, saklama ve sonuç çıkarma süreçlerini ifade etmektedir. Dikkat ve odaklanma, hafıza, düşünme, karar alma bilişsel süreçlerin birkaçını oluşturmaktadır. Papez'in, MacLean'in araştırmaları ve zaman içinde hipotalamus, amigdala ve limbik sistem üzerine yapılan diğer araştırmalarla duygu temelli bilgilerin işlenmesinin bilişsel süreçler olarak tanımlanan bu süreçlerden farklı bir işleyiş tabii olduğu bilgisi değişmeye başlamaktadır.¹² Kluver-Bucy sendromu görme agnozisi, hiperseksüalite, hiperoralite ve hipermetamorfoz belirtileri ile seyreden temporal loblar ve özellikle amigdala ve hipokampusun hasar görüldüğü bir hastalıktır. Kluver-Bucy sendromu olan bireylerde yapılan deneylerde temporal lob ve amigdala hasarının duyguları etkilediği görülmektedir. İlgili araştırmada amigdala hasarı olan hayvanların hasardan önce korkup yaklaşmadığı nesnelere artık korkmadan temasa geçebildiği gözlemlenmektedir. Hayvanlar bu nesnelere dokunmaya başlamaktadır. Bu araştırma, duyguların ve duygusal süreçlerin tanınması adına önemli çalışmalardan biri olarak literatürde yerini korumaktadır.¹³

Canlıların beyinde, hayati işlevleri gerçekleştirmede görevli olan ve ilk gelişen bölge ilkel beyindir. Sistemik düşünme, üst düzey bilişsel süreçler ve duyguların işlendiği bölüm ise neokortekstir. Beyin sapının üzerinde beyin sağ ve sol iki tarafında yer alan limbik sistemin birimi olan "amigdala" duyguların hafızası olarak tanımlanmaktadır. LeDoux'un duygularla olan araştırmaları incelendiği zaman bir uyaran

9 Lindebaum, "Rhetoric".

10 Babaoğlan, "Okul Yöneticileri".

11 Salovey v dğr., "Emotional".

12 Salovey v dğr., "Emotional".

13 Thomas C. Neylan, "Temporal Lobe and Behavior: Klüver and Bucy's Classic", *Neuropsychiatry Classics* 9, sy. 4 (1997): 606-620.

topluluğu karşısında duyguların düşünceden önce oluştuğu ve neokorteksten bağımsız olarak meydana gelebildiği bilgisi elde edilebilmektedir. Bir olguya yönelik düşüncelerimiz şekillenmeden önce ona yönelik duygularımız şekillenmiş olmaktadır.¹⁴

Duyulardan gelen sinyaller önce talamusa oradan da ilgili beyin bölgesine giderken duygusal iletimde sinyaller, talamusu atlayarak doğrudan amigdalaya gitmektedir. Sağ ve sol amigdala, olumlu ve olumsuz duyguların işlenmesi ve tetiklenmesinde görevlidir. Bu sebeple olayların duygusal tarafları talamusu atlayarak amigdala tarafından cevaplanmaktadır. Düşüncelerimizden önce duygularımızın oluşması ve amigdalanın gelen duygusal bilgilere bir yanıt oluşturması davranışlarımıza yansımaktadır.¹⁵

Limbik sistemin diğer bölümü hipokampustur. Hipokampus, hatırlama üzerinde etkindir ve farklılıkları ayırt etmemizde görev almaktadır. Bir arkadaşınızın yüzünü başka birinden ayırt etmenizden hipokampus etkindir, o arkadaşınızı sevip sevmediğinize karar verirken ise amigdala etkin olmaktadır. Yaşantıların yer, zaman, kişi bilgisi hipokampusta depolanırken olaya dair duygularımız amigdalada depolanmaktadır.¹⁶ Duygusal hafızanın ayrı bir birim olması insanı tehlikelere karşı koruyabilmekte ve gelecek hakkında ön bilgi sunabilmektedir. Bunun yanı sıra amigdalaya kaydedilen duygular, yaşanan ana ve geleceğe yanlış sinyaller de verebilmektedir. Bir kişi, mide üşütmesi sonucu mide bulantısı yaşadığı bir anda yediği bir yemeğin tadını, hastalığın neden olduğu acı verici duyguyla istemeden eşleştirdiğinde iyileştiğinde bile o yemeği acı verici olarak hatırlayabilmektedir.

Beyin görüntüleme tekniklerinin gelişimi, insan beynindeki etkileşimlerin olumlu ve olumsuz olarak görülen duyguları nasıl etkilediğinin görülmesine de katkı sağlamaktadır. Beyin ve duygulara yönelik bilimsel bilgi birikiminin artmaya başlaması ile yüksek IQ'ya sahip kimi insanların sosyal ilişkilerde yeteri kadar başarılı olamaması farklı zekâ türlerinin işlevini araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu sorunun cevabını bilim insanları yaptıkları çalışmalara göre “duygusal zekâ” kavramı ile vermektedir. Duygusal zekâ terimi temelde kişinin kendisini, duygularını kontrol etmesini ve düzenlemesini ifade etmektedir. Goleman, toplumların yozlaşmaması için duygusal zekânın oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷

14 Daniel Goleman, *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ* (New York: Bantam, 2005).

15 Goleman, *Emotional Intelligence*.

16 Goleman, *Emotional Intelligence*.

17 Goleman, *Emotional Intelligence*.

Duygusal Zekânın Tanımı

Zekâ, zihinsel süreçlerin verimli ve etkin şekilde kullanılarak elde edilen bilgilerin anlaşılmasını, değerlendirilmesini ve işlenmesini sağlayan kapasitedir.¹⁸

Daniel Goleman duygusal zekâyı, yaşanan tüm sorunlara rağmen hareket etmeye devam edebilme, bu süreçte dürtülerine teslim olmadan duygu durumunu dengeleyebilme ve başkalarıyla empati yapabilme gücü olarak tanımlamaktadır.¹⁹ Reuven Bar-On ise duygusal zekâyı, insanın dışarıda karşılaşılabileceği her türlü zorlama, talep ve reddetmelere karşı sağlıklı bir mücadele yöntemi geliştirebilmesi, sosyal beceri kapasitesi olarak tanımlamaktadır.²⁰ Cooper ile Sawaf da “duyguların gücünü, algılanışını, insan enerjisi, bilgisi, ilişkileri ve etkisinin bir kaynağı olarak duyumsama, anlama ve etkin bir biçimde kullanma yeteneğidir” şeklinde tanımlamıştır.²¹ Mayer ve Salovey’e göre de duygusal zekâ, duyguları objektif tanımlayıp, değerlendirebilme ve gelişim için yönlendirebilme kabiliyetidir.²²

Duygusal zekâ kavramı ile ilgili Salovey ve Mayer’in yayınladığı makalede duygusal zekâyı, kişinin kendisine ve karşısındaki kişiye ait duyguları fark edebilmesi, bu duyguları ifade edebilmesi, duyguları düzenleyebilmesi, onları değerlendirerek olay ve durumlara karşı spontane şekilde çözüme ulaşabilmesi olarak sınıflandırdıkları görülmektedir.

Kavramın daha geniş topluluklarca tanınıp bilinmesi ise Daniel Goleman’ın *Duygusal Zekâ* isimli kitabıyla gerçekleşmiştir.²³

Goleman ise duygusal zekâyı kişinin kendi duygularının farkında olması, duygularını

18 Richard D. Roberts ve Moshe Zeidner, “Does Emotional Intelligence Meet Traditional Standards for an Intelligence? Some New Data and Conclusions”, *American Psychological Association* 1, sy. 3 (2001): 196-231.

19 Selen Doğan ve Faruk Şahin, “Duygusal Zekâ: Tarihsel Gelişimi ve Örgütler İçin Önemine Kavramsal Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16, sy. 1 (Haziran 2007): 231-252.

20 Doğan ve Şahin, “Duygusal Zekâ”.

21 Doğan ve Şahin, “Duygusal Zekâ”.

22 Doğan ve Şahin, “Duygusal Zekâ”.

23 Kyle D. Killian, “Development and Validation of the Emotional Self-Awareness Questionnaire: A Measure of Emotional Intelligence”, *Journal of Marital and Family Therapy* 38, sy. 3 (2011).

yönetmesi, kendisini motive etmesi, empati ve sosyal beceriler olarak alt birimlere ayırmaktadır.²⁴

Duygusal Zekânın Tarihi

Goleman, rasyonel ve duygusal olarak iki düşünme şekli bulunduğunu belirtmektedir. İlki daha çok farkında olduğumuz süreçler ile ilgili olan rasyonel düşünmedir. İkincisi, rasyonel zekâyâ göre daha dürtüsel tarafı ifade eden duygusal düşünmedir. Duygusal zekâ, kimi zaman rasyonel zekâyâ yol gösteren güçlü bir kaynak olmaktadır.²⁵

Duygusal zekânın bilimsel geçmişi yeni olsa da anlamsal olarak geçmişi çok daha eskilere dayanmaktadır. 2000 yıl önce Platon, duyguların bilişsel süreçlerle ilişkisini “all learning has an amotional base (tüm öğrenmelerin duygusal bir temeli vardır)” şeklinde ifade etmektedir. Hinduizm’de ise kutsal kabul edilen *Bhagavad-Gita* kitabında bugünkü anlamında ve ismiyle kullanılmasa da duygusal zekâyâ değinen metinler bulunmaktadır. *Bhagavad-Gita*’da duygusal zekânın duyguları yönetebilme yönüne vurgu yaparak olumlu ve olumsuz her durumu soğukkanlılıkla karşılamanın duygusal olarak duyarsızlık olmadığını aksine duygusal güçten kaynaklandığı belirtmektedir. Bu durumu duygusal istikrar olarak tanımlamaktadır. Tek tanrılı dinlerin ilahi kitaplarında da bugünkü duygusal zekânın içeriğine uyan anlatılar bulunmaktadır.²⁶

Batı topluluklarında duygusal zekânın bilimsel ve toplumsal yankısına dair bilgiye ise daha ileriki yıllarda rastlanmaktadır. Bilimsel çerçevede incelenmeye başladığı dönemde duygusal zekâ, diğer zekâ türlerinden biri olan sosyal zekânın alt birimi olarak kabul edilmektedir. Thorndike, ilişkileri düzenleme ve iyi geçinebilme becerisi olarak yorumladığı sosyal zekâ kavramını ilk kullanan bilim insanıdır. Sosyal zekânın ölçümünün yapılamayacağı düşünülerek bu kavram ile ilgili araştırmalara

24 Meltem Onay ve Buket Uğur, “Sağlıktaki Memnuniyetin Sessiz Sihri: “Duygusal Zekâ”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 3, sy.2 (Aralık 2011): 23-39.

25 Goleman, *Emotional Intelligence*.

26 Priyam Dhani ve Tanu Sharma, “Emotional Intelligence; History Models and Measures”, *International Journal of Science Techonology and Management* 5, sy.7 (July 2016): 189-201.

yönelik ayrılan zamanın çok kısıtlı kaldığı bilinmektedir.²⁷ Bu gelişmeyle birlikte yakın tarihlerde Wechsler ve Gardner gibi araştırmacılar, IQ ölçümlerinin zekânın tüm boyutlarını kapsamadığını iddia etmeye başlamaktadır.²⁸ David Weschler zekânın bilişsel boyutu dışında insan yaşamının sosyal ve duygusal deneyimler için bölümleri olduğunu savunmaktadır.²⁹ Bundan dolayı IQ testinin kapsamını Wechsler sözel bölüm (genel bilgi, sayı dizisi, sözcük dağarcığı, aritmetik, yargılama) ve performans bölümü (resim tamamlama, resim düzenleme, küplerle desen, parça birleştirme, şifre) ile alt ölçeklere ayırarak genişletmiştir.³⁰

1950’lerde Abraham Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisi ile ilgili araştırmasında “kendini gerçekleştirme” evresinin gerekliliklerini ortaya koymaktadır. Kendini gerçekleştirmenin sağlanabilmesi için kişinin kendisini her yönüyle kabul edebilmesi, insanlarla sağlıklı ilişki kurabilmesi, sorumluluk alabiliyor olması, çözüm üretebilme niyeti ile yeteneğinin olması ve objektif davranabiliyor olmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir.³¹ Maslow, duygusal potansiyelin geliştirilebileceğini savunmaktadır.³²

Howard Gardner, *Frames of Mind* isimli kitabında zekânın kapsamını sorgulamaktadır. Bu eseriyle “çoklu zekâ” teorisini tanıtmaktadır.³³ “Çoklu Zekâ Teorisi” olarak tanımlanan çalışma, zekâ kavramına yeni bir bakış açısı sunmaktadır.³⁴ Gardner’a göre zekâ, çeşitli türlere ayrılmaktadır ve tek bir zekâdan bahsetmek mümkün değildir. Bilim insanları tarafından zekâ türleri üzerindeki nitelik ve nicelik ile ilgili çalış-

27 R. L. Thorndike ve S. Stein, “An Evaluation of the Attempts to Measure Social Intelligence”, *Psychological Bulletin* 34 (1937): 245-260; Kyle D. Killian, Development and Validation of the Emotional Self-Awareness Questionnaire: A Measure of Emotional Intelligence, *Journal of Marital&Family Therapy* 38, sy. 3 (2011): 502-514.

28 Jan Derksen, I. Kramer ve M. Katzko, “Does a Self-Report Measure of Emotional Intelligence Assess Something Different Than General Intelligence?”, *Personality and Individual Differences* 32, sy. 1(2002):37-48.

29 Dhani ve Sharma, “Emotional Intelligence”.

30 Killian, “Development”.

31 Reuven Bar-On, “Emotional Intelligence: An Integral Part of Positive Psychology”, *South African Journal of Psychology* 40, sy.1 (2010): 54-62.

32 Dhani ve Sharma, “Emotional Intelligence”.

33 Dhani, Sharma, “Emotional Intelligence”.

34 Nazan Yelkikalan, “21.Yüzyılda Girişimcilerin Yeni Özelliği: Duygusal Zekâ”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 1, sy.2 (2006): 39-51.

malar devam etse de temel olarak bu türler sözel zekâ, görsel zekâ, mantıksal zekâ, fiziksel zekâ, yaratıcı zekâ ve duygusal zekâ olarak belirtilmektedir.³⁵ Gardner'ın kişinin kendisini ve karşısındaki kişiyi anlaması ve ilişki kurabilmesi olarak ele aldığı kişiler arası zekâ, duygusal zekâ kavramı olarak 1990'da Peter Salovey ve John Mayer tarafından öne çıkarılmaktadır.³⁶

Duygusal zekâ ile ilgili çalışmalar günümüzde devam etmektedir. Genel olarak kavram ile ilgili üç model, iki bakış açısı bulunmaktadır. Bu bakış açılarından biri yeteneği öne çıkarırken diğer iki modelin bakış açısı ise yetenek ile kişilik özelliklerinin birleşimidir. Yetenek merkezli Mayer ve Salovey'in modeli ile birleşik model, aynı fikir temeline dayanmaktadır. Birleşik modelin kişilik özelliklerini de ele almasından dolayı duygusal zekânın insanın hayatına ve başarılarına olan saf etkisini incelemek için yetenek merkezli modeli incelemek fayda sağlayabilecektir.³⁷

Duygusal zekâ ile ilgili temelde üç model yer almaktadır:³⁸

- 1) Duyguları; anlama, yönetme ve kullanma olarak yorumlayan Mayer ve Salovey modeli,
- 2) Temelde yetenek ve başarı olarak yorumlayan Goleman modeli,
- 3) Duygusal zekâ ve sosyal zekâyı birbiriyle ilişkili gören Bar-on modeli.

Mayer ve Salovey'in 1997'deki modeline göre duygusal zekâ, dört boyuttan oluşmaktadır:

- 1) Duyguları Tanıma ve Dile Getirebilme Boyutu: İnsanın kendisi ve başkalarına ait duyguları değiştirmeden anlaması, birbirinden ayırt edebilmesi ve dile getirebilmesi gerekir.

35 Yelkikalan, "21.Yüzyılda Girişimciler".

36 Goleman, *Emotional Intelligence*.

37 Lefkios Neophytou, "Emotional Intelligence and Educational Reform", *Educational Review* 65, sy. 2 (J2013): 140-154.

38 Reuven Bar-On, "Emotional Intelligence: An Integral Part of Positive Psychology", *South African Journal of Psychology* 10, sy.1 (2010).

2) Duyguların Kullanımı Boyutu: Dikkat, duygular ile bağlantılı olduğu için duyguların düşünceler üzerinde de etkisi vardır.

3) Duyguyu Anlama ve Muhakeme Etme Boyutu: Duyguların birbiriyle olan ilişkisinin farkına varmak önemli ve gereklidir. Duygular her zaman açık ve net görünmeyebilir.

4) Duyguyu Yönetme ve Düzenleme Boyutu: İyi duygulara açık olunduğu kadar rahatsız edici duygulara da açık olarak olumsuz yönlerinin etkisini azaltmaya çalışmak gerekir.³⁹

Bar-On duygusal zekâ modelini kişisel beceri, kişiler arası beceri, uyumluluk boyutu, stresle başa çıkma ve genel ruh durumu boyutlarıyla tanımlamaktadır. Bu boyutlara göre kişinin kendine olan güveni, saygısı, kendini gerçekleştirme, bağımsızlığı, sosyal sorumluluk alma, problem çözme ve empati kapasitesi, esnekliği, stres toleransı ve olayları yorumlama şekli duygusal zekânın içeriğini oluşturmaktadır.⁴⁰

Goleman ise duygusal zekâyı, kişisel yeterlilik ve sosyal yeterlilik başlıkları ile incelemektedir. Buna göre kişisel yeterlilik öz bilinç, kendini yönlendirme ve kendine motive edebilme güdüsünden oluşmaktadır. Sosyal yeterlilik ise kendine ve çevreye yönelik empati ile etkili sosyal ilişkiler kurabilmekten oluşmaktadır.⁴¹

Duygusal Zekânın Ölçümü

Duygusal zekâ, operasyonel bir tanım hâline getirilmeye çalışılmaktadır ve ölçekler geliştirilmektedir. Duygusal zekâ, kişinin kendi değerlendirmeleri, başkalarını algılama ile değerlendirme şekline göre ve yetenek/performans testleri ile ölçülebilmektedir. Bunlardan bazılarını Robert ve Zeidner Bar-On Duygusal Bölüm Envanteri, EQ Harita Testi olarak belirtmektedir. Alandaki kavram ile ilgili kabul edilen ilk ölçek, açık uçlu soru şeklinde hazırlanan Beth Israel Hastanesi Psikosomatik Anketidir. Bu anketteki “Size doğru 140 km hızla gelen bir kamyon olsa nasıl hissederdiniz?” sorusuna normal olarak kabul edilen cevaplar arasında “Korkardım, paniklerdim.” gibi ifadeler yer almaktadır. Ama “duygusal körlük” olarak tanımlanan ve duygusal zekâ

39 Doğan ve Şahin, “Duygusal Zekâ”.

40 Doğan ve Şahin, “Duygusal Zekâ”.

41 Doğan ve Şahin, “Duygusal Zekâ”.

ile ilişkili görülen aleksitimi görülen bireylerin cevapları “Sanırım yoldan çekilmek istiyorum.” gibi ifadeler olduğu görülmektedir. Zekâ testlerinin objektifliği ve doğru ölçülebilirliği hakkındaki endişelerin bir benzeri, duygusal zekâ ölçümlerinde de bulunmaktadır.

Duygusal zekânın ölçümü ile ilgili sorunlardan biri deneklerin yaşadıkları olaylara karşı verdiği tepkilerin kültüre, kişiliğe, kişisel amaçlarına göre değişme ihtimalinin bulunmasıdır. Benzer durum araştırmayı yapan uzmanlar için de geçerlidir. Uzmanın takip ettiği ekole göre tepkileri yorumlama şekli de değişmektedir. Boyatzis, Goleman ve Rhee'nin geliştirdiği dört alt grubu araştıran 110 maddelik ölçek, yaşanabilecek sorunlara da çözüm üretmeye çalışılarak oluşturulmuştur. Bu amaç kapsamında öz farkındalık, toplumsal bilinç, kendini yönetim, toplumsal beceri ve uzman değerlendirme başlıkları altında düzenleme yapılmıştır.

Duygusal Zekânın İnsan Hayatına Yansımaları

Duygusal zekâ ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar EQ'nun insan ve toplumların mutluluk, refah seviyesi ve başarısı ile yakın ilişkisini göstermektedir. Duygusal zekânın insanların aile, iş, eğitim hayatlarına ve kişiler arası ilişkilerine yansımaları vardır.⁴² Akıllı telefon kullanımı, yapay zekâ teknolojilerinin gelişiminde ve bağımlılık türlerinde önemli bir kavram olarak yerini korumaktadır.

Kendini bilen insanın olayları felaketleştirme alışkanlığı yoktur. Duygu durumları çöküşe girdiği zaman burada derinleşmeden çıkabilmektedirler. Duygu durumlarının ve onların hangi sebepten kaynaklandığının farkındadırlar. Duyguları tarafından yutulmuş insan, duygularının farkındadır. Ama bu farkındalık zıt yönde sonuç verir. Kişi bu farkındalıktan kaçmak için duygularını görmezden gelir, duygularını kontrol edemeyeceğini düşünür. Bundan dolayı duyguları tarafından boğulmaya başlar.⁴³

Duyguların bastırılması, kişide duygusal soğukluğa yol açmaktadır. Aynı şekilde aşırılığa varırsa da patolojiye dönüşebilmektedirler.⁴⁴ Hassan, Robani ve Bokhari'nin öğretmenlerle yaptığı duygusal zekâ araştırmasında kendi duygularının farkında olan öğretmenlerin meslektaş ve öğrencileriyle daha sağlıklı ilişkileri olduğu gözlemlen-

42 Neophytou, “Emotional Intelligence”.

43 Goleman, *Emotional Intelligence*.

44 Salovey v dğr., “Emotional Intelligence”.

miştir. Duygusal zekâ ölçeğinden yüksek puan alan ani duygu patlamaları yaşamayan öğretmenler; kızgınlıklarının duruma bağlı olduğunu, neye kızgın olduklarının farkında olduklarını ve öfkesini genellemediklerini belirtmektedir.⁴⁵

Duyguları yönetebilmek, duygusal zekânın önemli işlevlerinden birisidir. Olumsuz olarak görülen duyguların içinde bulunmak, dikkati olumsuz durumlara kaydırabilmektedir. Asıl odak noktasından uzaklaşabilmektedir. Bu noktada duyguları yönetebilmek zeki olmaktan önemli hâle gelir. Çinlilerin kültürel çalışma prensiplerinden birisi duygu yönetimidir. Bu anlamda Asyalıların bu konudaki genel kabullerinden biri “İyi olunamayan bir nokta varsa gece de çalışmalı. Yine iyi olunamıyorsa sabahları erken kalkarak çalışılmalıdır.” Bu anlamda Çinlilerin bu anlayışı, olumsuzlukları “becerisizlik, yetersizlik” veya “zekâ eksikliği” olarak yorumlamaktan ziyade sorunların çözümüne odaklıdır. Duygularını yönlendirerek kendilerini çalışma ve ileriye dönük hedefler için motive ederek yeteneklerini geliştirebilmektedirler. Hassan, Robani ve Bokhari’nin araştırmasında duygusal zekâ puanı yüksek çıkan öğretmenler özel yaşamlarındaki sorunları sınıfa yansıtılmamak, eğitim ve ilişkileri etkilememek için kendilerini topladıklarını sözel olarak belirtmektedir. Çalışmada deneklerden biri “Kim olduğumuzun farkına varırız, kabulleniriz ve bunun sonucunda sorumluluk duygusu gelir.” diyerek durumu ifade etmektedir.⁴⁶

Kişinin kendisine ve karşısındaki kişiye ait duygularını fark ederek onları yönlendirebilmesi liderlik vasıflarındandır.⁴⁷ Çalışmalar, duygusal zekâ ile dönüşümcü liderlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.⁴⁸

21. yüzyıl, yapay zekâ araştırma ve gelişimlerinin hız kazandığı bir dönemdir. İnsanların gerçekleştirdiği görevleri daha hızlı ve hatasız yapma ideolojisi ile ortaya çıkan yapay zekâ, günümüzde birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlar arasında tıp, endüstri, sanayi, özel şirketler gibi spesifik alanlar da bulunmaktadır. Entelektüel zekâ kapsamında gelişen yapay zekâ, duyguları anlama konusunda entelektüel zekâ

45 Syed Najmuddin Syed Hassan, Anidah Robani ve Mohammad Bokhari, “Elements of Self-Awareness Reflecting Teachers’ Emotional Intelligence”, *Asian Social Science* 11 (2015): 109-115.

46 Hassan, Robani, Bokhari, Elements of Self-Awareness Reflecting Teachers’ Emotional Intelligence, 109-115

47 Nurul H. Nawi, Marof Redzuan, Hanina Hamsan ve Noor H. Nawi, “Emotional Intelligence (Self-Awareness, Self- Management, Social Awareness And Relationship Management) and Leadership Behavior (Transformational And Transactional) Among School Educator Leaders”, *ESci Journals* 2 (2017): 37-47.

48 Nawi v dğr., “Emotional”.

alanındaki iddiasına kıyasla daha geride bulunmaktadır. Uzmanlar, yapay zekânın duyguları da anlayabilmesi için insanların yüz ifadelerini -gizlemedikleri ölçüde- kameralar ve videolar aracılığı ile kayıt altına almaktadır. Videolar izleyen insanların yüz ifadesi, mimikleri ve ses tonları kaydedilerek bir algoritma oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ama duyguların zihinsel süreci ve düşünceler ile algoritması gerçekte çok daha karmaşıktır. Gelişen tüm teknolojilere rağmen yapay zekâ, henüz şirketlerin duygusal zekâ kapasitesi yüksek personel ihtiyacının önüne geçememektedir. Duygusal zekâsı yüksek personelin şirketler için sağladığı verimi yapay zekânın veremediği görülmektedir.⁴⁹ Yapay zekâyâ duyguları tanıma özelliği eklenmeye çalışılsa da bu ileriki dönemlerde yapay zekânın yargı ve ceza kapsamına girememesinden dolayı temel etik ve ahlak sorunlarına da yol açacaktır.

Akıllı telefonların çağımızda daha çok kullanılır hâle gelmesinin bireylerin duygularını anlama, farkına varma ve ifade edebilme yeteneklerini körelttiği gözlenmektedir. Sosyal stres, telefonda daha çok vakit geçirmeye yol açtığı için izole yaşama yönelik bir alışkanlık oluşmaya başlamaktadır. İnsanlar stres altına girmeden kendilerini sanal bir dünyada tanıma ve tanıtmaya fırsatı bulmakta ve kendilerini tanımak için ayırmaları gereken zaman dilimi kısalmaktadır. Akıllı telefonlardan sürekli olarak gelen güncelleme ve bildirimler insanlar üzerinde ödül etkisi oluşturarak telefonda geçirilen sürenin artmasına yol açmaktadır. Bu sürenin artması insanların kendi duygularına yabancılaşması gibi bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Duygularla bağın zayıflaması duygusal zekâ seviyesini olumsuz etkilemektedir. Özellikle çocukluk dönemi duygusal gelişim için önemli bir dönem olduğu için bakım verenlerin, çocukların televizyon ve telefon kullanımını kontrol altında tutması gerekmektedir.⁵⁰

Akıllı telefon kullanımının bağımlılığa dönüşmesi, duygusal zekâ gelişimi için olumsuz bir faktör olduğu gibi diğer bağımlılık türleri ile de duygusal zekâ arasında negatif yönde ilişkilidir. Madde bağımlılığı olan kişilerle yapılan araştırmalara göre iki değişken arasında karşılıklı ilişki bulunmaktadır. Duygusal zekânın yetersiz olduğu durumlarda bağımlılığa daha sık rastlanmaktadır. Bağımlı kişilerin de zamanla duygusal zekâ puanlarında düşüş görülmektedir. Duygusal zekâ, duygularla baş edebilme kapasitesini ifade etmektedir. Duyguları ile baş etmekte zorlanan ve işlevsel başka bir

49 Emine Kambur, “Emotional Intelligence or Artificial Intelligence?: Emotional Artificial Intelligence”, *Florya Chronicles of Political Economy* (2021): 147-168.

50 Alexander J.A.M. van Deursen, Colin L. Bolle, Sabrina M. Hegner, Piet A.M. Kommers, “Modeling Habitual and Addictive Smartphone Usage Types, Emotional Intelligence, Social Stress, Self-Regulation, Age and Gender”, *Computers in Human Behavior* 45 (2015) 411-420.

yöntem bulma konusunda becerisi sınırlı olan kişilerin uyuşturucu kullanımına daha kolay başladığı bildirilmektedir. Arkadaş yönlendirmesi ile madde kullanımına başlama durumu da duygusal zekâ kapasitesi ile ilgilidir. Bu kapasitesi yüksek olan kişi, çevreden gelen baskı ve yönlendirmeleri doğru değerlendirebilir ve zararlı sonuçların farkına varabilir.⁵¹

Duygusal zekâ, eşler arasında evliliğin huzuru ve davamı için de önem taşımaktadır. Duygusal zekâyâ sahip kişiler, duyguları tanıma ve anlama konusunda yetenekli olduğu gibi olumsuz duygusal deneyimlere engel olmaya ve olumlu duygusal deneyimleri artırmaya daha yatkın olmaktadır. Bu özellikleri, evliliklerinde çözümü daha makul sınırlarda sorun yaşamalarına destek olmaktadır. Elde edilen bulgulara göre düşük duygusal zekâ ile eşler arasındaki birbirini aldatma olayları arasında olumsuz yönde bağlantı bulunmaktadır. Duygusal zekâ seviyesi düşükçe eşlerden birinin diğerini aldatma olayları artmaktadır.⁵²

Duygusal zekâsı yüksek ve buna bağlı olarak kendini motive edebilme beceresine sahip olan çocuklar okula gitme konusunda daha istikrarlı, ödevlerini tamamlama konusunda diğer çocuklara göre daha yetenekli olabilmektedir. Neden eğitim aldıklarının bilincinde olmaktadır.⁵³ Ödevlerini yerine getirebilmeleri istek ve arzularını erteleyebilmeleri ile yakından ilişkilidir. Marshmallow deneyinin sonuçlarına bakıldığı zaman istek ve arzularını erteleyebilme becerisine sahip olan çocukların sosyal ilişkilerinde daha atılgan olduğu ve kolay iletişim kurabildiği gözlemlenmiştir. Kendisini kontrol ve motive edebilmek duygusal zekâyâ bağlı olarak gelişir ve bu beceri kişilerin geleceğe dönük hedeflerini de etkiler.⁵⁴ Yaşıtlarına kıyasla daha hızlı öğrenme süreci olan, bilişsel esneklik ve beceriye sahip, kreatif düşünen, farklı çalışma alanlarında önderlik yapma kapasitesine sahip özel yetenekli çocukların yüksek duygusal

51 Fatemeh Haj Hosseini ve Ali Mehdizadeh Zare Anari, “The Correlation between Emotional Intelligence and Instable Personality in Substance Abusers”, *Addict Health* (2011): 130–136.

52 Shokoh Navabinejad, Mehdi. Rostami ve Kamdin Parsakia, “The Mediating Role of Emotional Intelligence in the Relationship Between Marital Conflicts and Tendency to Marital Infidelity in Couples”, *Journal of Assessment and Research in Applied Counseling* 5 (2023).

53 Melanie Richburg, Teresa Fletcher, “Emotional Intelligence: Directing a Child’s Emotional Education”, *Child Study Journal* 32, sy.1 (2002).

54 Yuichi Shoda, Walter Mischel ve Philip K. Peake, “Predicting Adolescent Cognitive and Self-Regulatory Competencies from Preschool Delay of Gratification: Identifying Diagnostic Conditions”, *Developmental Psychology* 26 (1990): 978-986.

zekâya sahip olduğu görülmektedir. Özel yetenekli çocukların empati ölçeklerinden yüksek puan almalarının nedeninin yaşlılarına göre yüksek olan duygusal zekâlarına bağlı olarak yoğun duygular yaşamaları olduğu öne sürülmektedir. Özel yetenekli çocuklarda sağlıklı mükemmeliyetçi özelliklere sahip olmak, yüksek duygusal zekâ ile ilişkilidir. Bunun aksine sağlıklı mükemmeliyetçiliğin düşük duygusal zekâ ile ilişkisi olduğu kaygı, depresyon ve strese yol açabileceği bildirilmektedir.⁵⁵

Duygusal zekânın yüksek olması kişinin daha esnek, değişikliklere daha kolay adaptasyon sağlamasını ve olgunlaşmayı sağlamaktadır. Zekânın doğru ve etkin kullanımı üzerinde duygusal zekâ etkilidir.⁵⁶ Kişisel zayıflıkları fark ederek onların olası bir başarısızlığa yol açmasının önüne de geçilmiş olmaktadır.⁵⁷ Duygusal zekânın öğrenme üzerindeki etkisini incelemek için öğrencilerle yapılan araştırmada duygusal zekânın öğrenme ile arasında pozitif yönde korelasyon kaydedilmiştir.⁵⁸ Duygusal zekâ ile öğrencilerin derse katılımı arasında da ilişki bulunmaktadır. Duygusal zekâsı yüksek olan öğrencilerin derste söz almak için çabaladığı ve grup çalışmalarına daha yatkın olduğu bildirilmektedir. Bununla beraber EQ düzeyi diğer öğrencilere nazaran daha düşük çıkan öğrencilerin derse aktif katılım sağlama konusunda istekli olmadığı da bildirilmektedir. Yapılan bu çalışmaya göre derse katılım sağlamakta zorluk çeken öğrencilerin duygusal zekâlarını geliştirmenin yollarından biri onları yapabildikleri işler konusunda teşvik etmektir. Öğretmenlerin bu öğrencilerinin kendi ihtiyaçlarının ve ilgi alanlarının farkına varmalarını sağlaması önemlidir.⁵⁹

Duygusal zekânın önemli işlevlerinden bir diğeri de duygu geçişlerinin de farkına varmaktır. Tangney ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada suçluluk duygusunun utanç yerine öfkeye çevrilebileceği gözlemlenmiştir. Yaşantılar sonucunda insanın edindiği deneyimler duygusal veriler içerir. O duyguların hangi koşullar altında ortaya çıktığını incelemek ise kendisini ve etrafındaki insanları daha iyi anlamasına katkı sağlamaktadır. Duygusal zekâ bu işleviyle bireylerin ve toplumların huzurunu da et-

55 Afra Selcen Taşdelen ve Serap Emir, “Özel Yetenekli Öğrencilerde Mükemmeliyetçilik ve Duygusal Zekâ: Bir Derleme Çalışması”, *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi 2* (2022): 63-91.

56 Hendra Hadiwijaya ve Ganda Hutasoit, “Effect of Emotional Intelligence on Student Learning Achievement”, *Guidena Jurnal 7*, (2017): 29-39.

57 Hadiwijaya, Hutasoit, Effect of Emotional Intelligence on Student Learning Achievement

58 Goleman, *Emotional Intelligence*.

59 F. Duygu Bora, “The Impact of Emotional Intelligence on Developing Speaking Skills: From Brain-Based Perspective”, *Social and Behavioral Sciences 46* (2012): 2094 – 2098.

kilemektedir.⁶⁰

Duygusal zekâ ve iyi oluş arasındaki ilişki araştırıldığında aralarında yüksek düzeyde pozitif yönde korelasyon bulunmuştur.⁶¹ Bu sonuç, ilgili değişkenlerin incelendiği diğer araştırmaların sonuçları ile paraleldir.⁶² Duygusal zekânın insanın hayattaki var oluş nedeni ve anlamını bulma ve onun için çabalama üzerinde de etkisi vardır. Kişi hayat amacını ararken, bu amaca uygun hedeflerini belirlerken ve bunlara ulaşmak için çabalarken duygusal güç ve yetenek gerekir. Bu değişkenlerle olan ilişkiye bakıldığında duygusal zekânın kendini gerçekleştirme ile yakından ilişkili olduğu öngörülebilmektedir.⁶³ Duygusal zekâsı yüksek olan kişilerin yaşamdan aldıkları doyumun da yüksek olduğu görülmektedir.⁶⁴

Aile içinde sağlıklı sınırların ve esnekliğin dengeli olması duygusal zekânın gelişimi için önemlidir. Aile bireylerinin sorumluluklarını yerine getirmesi ve aile içinde sevgi, güven ilişkisinin kurulması duygusal zekânın gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Aile içinde büyüklerin küçüklere aşırıya varan koruyuculuğu ise kişinin kendi duygularını yönlendirebilmesini ve olumlu benlik gelişimini engellemesinden dolayı duygusal gelişimi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ebeveynlerin kurallarının olmaması, var olan kuralların istikrarının olmaması, aşırı müsamahakârlık duygusal zekânın gelişimini baltalamaktadır.⁶⁵

Duygusal zekânın yaşa göre gelişimini inceledikleri araştırmada duygusal zekânın hayat boyu geliştirilebilen bir yetenek olduğu görülmektedir.⁶⁶ Bunun aksine duygusal zekânın yaş ile karşılaştırıldığı bazı çalışmalarda yaş arttıkça duygusal zekânın

60 Salovey v dğr., “Emotional Intelligence”.

61 Bar-On, “Emotional Intelligence”.

62 Bar-On, “Emotional Intelligence”.

63 Bar-On, “Emotional Intelligence”.

64 Taşdelen ve Emir, “Özel Yetenekli”.

65 Szczesniak ve Tulecka, “Family Functioning and Life Satisfaction: The Mediatory Role of Emotional Intelligence”, *Psychology Research and Behavior Management* (2020): 223-232.

66 Lorenzo Fariselli, Massimiliano Ghini, Joshua Freedman, “Age And Emotional Intelligence, The Emotional Intelligence Network” *Research on Emotional Intelligence* (2006).

değişmediği görülmektedir.⁶⁷ Yaşı büyük olanların yaşı küçük olanlara göre duygusal zekâsının yüksek çıkma nedenlerinden biri edinilen yaşam deneyimlerinin olduğu öngörülmektedir. Yaş ilerledikçe ilişki kurulan insan sayısının artması, ebeveyn olmak, duygusal zekâ kapasitesini artırabilmektedir. Bununla beraber yaşı küçük olanların yaşı büyük olanlara göre duygusal zekâsının yüksek çıkma nedeni öz farkındalığı geliştirebilmekle ilişkili bulunmaktadır.⁶⁸ Duygusal zekânın edinimi ve gelişimi ile ilgili bilimsel araştırmalara göre EQ yetenek ve beceri gerektirse de insanlar bu zekâyı geliştirebilmektedir. Duygusal zekâyı geliştirmek bu alanda kabiliyetli olmak her insanın sorumluluğudur.⁶⁹

Duygusal zekâyâ yönelik araştırmaların çoğunluğunun Batı kültürü etkisinde yapılması ile duygusal zekâ becerilerini etkileyen ve gelişimine neden olan faktörlerin bireyci kültür perspektifi ile yorumlandığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Kolektif kültüre sahip toplumların kişiler arası ilişkilerinin daha sık olmasından dolayı bireyci kültüre göre duyguları fark etme, tanımlama, dile getirme konusunda daha yüksek kapasiteye sahip olduğu ifade edilmektedir.⁷⁰ Bu sebeple duygusal zekâ ile ilgili araştırmalarda kültür faktörünün de göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır. Duygusal zekânın biyolojik faktörler üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar kısıtlı olmakla beraber mevcuttur. Elde edilen verilere göre duygusal zekâsı yüksek kişilerin kortizol ve kan şekeri düzeyinin duygusal zekâsı nispeten daha düşük kişilere göre dengeli seyretmektedir.⁷¹

Duygusal Zekâ ile Değerler Arasındaki İlişki

Duygusal zekâ, insanın kendi yaşamı ve diğer insanlarla olan etkileşimi üzerinde önemli güç faktörüdür. Ama insanlar duyguların anlaşılması, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi ile her zaman istenen mutlu ve iyi sonuçlara ulaşamamaktadır. Duygusal olarak zeki olmak, moral değerlerle (saygı, dürüstlük, sorumluluk sahibi olma,

67 Lindebaum, “Rhetoric or Remedy? A Critique on Developing Emotional Intelligence,” 225-234.

68 Fariselli, Ghini ve Freedman, “Age And Emotional Intelligence”.

69 Neophytou, “Emotional Intelligence”.

70 Taşdelen ve Emir, “Özel Yetenekli”.

71 Ainize Sarrionandia ve Moira Mikolajczak, “A Meta-Analysis of the Possible Behavioural and Biological Variables Linking Trait Emotional Intelligence to Health”, *Health Psychology Review* (2019).

vicdan vb.) ve ahlaken tamamlanmadığı durumlarda da kötülüğün de daha niteliksel hâle gelme riski bulunmaktadır. Erdemli davranışlar, insan eğitiminin önemli bir bileşenidir. İslam'ın kutsal kitabında, Hristiyanlık ve Yahudiliğin tahrif edilmeyen ilahi kitaplarında, Hinduizm öğretilerinde ve birçok filozofun görüşlerinde insanların erdemli bir birey olarak kendilerine ve toplumlara faydalı olmaları amaçlandığı görülmektedir.⁷²

Gardner, farklı zekâ türlerinin varlığını açıklayıp bir araya getirilebileceklerini ifade ederken zekânın ahlaktan ayrı düşünülmemeyeceğinin önemine vurgu yapmaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz çağda çıkarları için toplumların maddi ve manevi zarara uğramasına yol açan uluslararası planlar uygulayan devlet ve örgütlerin olduğu bir çağda duygusal zekânın ahlaktan ayrı düşünülmesi imkansızdır.⁷³

Kristjánsson, duygusal zekâ kavramını erdemler bağlamında Aristoteles'in "duygusal erdem" kavramıyla karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Duygusal zekânın ahlaktan farklılaştığını, insana farkındalık kazandırsa da "duygusal erdem" kavramına göre daha zayıf ve içi boş kaldığını savunmaktadır. Bu düşüncesini ise duygusal zekâsı yüksek olan yasak madde satıcıları ile örneklendirmektedir. Bu satıcı, madde satarken para kazanma arzusunun kendisinde yarattığı duyguların farkına varmaktadır. Bu duyguya daha çok erişebilmek için işleri yolunda gitmediğinde soğukkanlı olup çözüm aramaktadır. Bunu yaparken de merhamet ve vicdanını susturabilmektedir. Başkalarının duygularının farkına varabildiği için de onları kolaylıkla manipüle edebilmektedir.⁷⁴ Bu durumda duygusal zekâ bir fayda sağlamaktan ziyade kötülüğün nitelikli hâle gelmesine yol açan bir aracı görevi üstlenmektedir.

Duygusal zekâ duyguların farkına vararak onları değerlendirme ve bir kanıya ulaşma açısından kişinin kendine yönelik güveni ile yakın ilişkilidir. Ahlaki değerler, duygusal zekânın işlevsel kullanımını için gerekli olduğu gibi ahlaki değerlerin korunması ve gelişiminde de duygusal zekânın görevi bulunmaktadır. Duygusal zekânın varlığına bağlı olarak kendisine güvenen ve kendisini tanıyan kişi etraftan gelen uyarılara karşı kolaylıkla karar değiştirmeyeceğinden dolayı duygusal zekâ, erdemlerin korun-

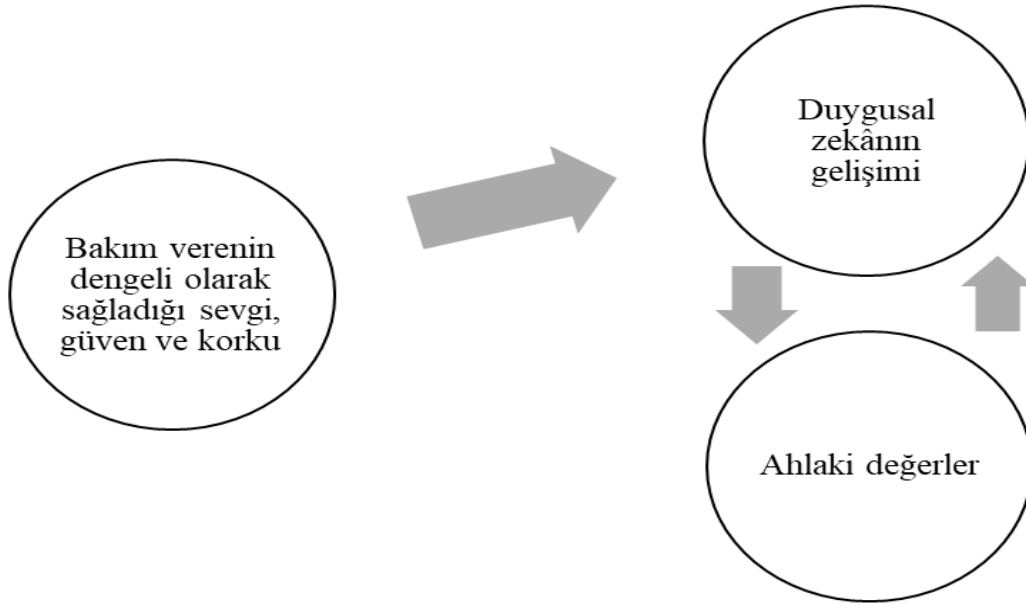
72 Neophytou, "Emotional".

73 Goleman, *Emotional Intelligence*.

74 Neophytou, "Emotional".

masına da önemli bir kalkan görevi üstlenmektedir.⁷⁵ Erdemlilik ve duygu kontrolü arasında karşılıklı ilişki bulunmaktadır. Duygusal zekânın otokontrolü sağlaması kişinin hem kendisi hem diğer insanlara yönelik güven, empati, merhamet ve dürüstlük değerlerinin gelişimi ve korunmasını sağlamaktadır.⁷⁶

Bu değerlerin öğrenildiği ilk yer ise ailedir. Duygusal gelişim ile ilgili en temel duygular sevgi, güven ve korkudur. Duygusal zekânın duygusal gelişim ile bağlantılı olması nedeniyle çocukluk dönemi özellikle bu duygular açısından önem taşımaktadır. Çocukluk döneminde bakım veren kişilerin sevgi, güven ve korku duygularını çocuklara dengeli bir şekilde vermesi temellerin sağlam ve sağlıklı atılması açısından gereklidir. Bu duyguların davranışlarla pekişebilmesi, güzelin ve erdemlin çocuklarda yer tutabilmesi için örnek alabileceği bakım veren, eğitimci kişilerle ve çevrede büyümesi, yaşadığı çevrenin mümkün olduğunca temiz ve düzenli olması önemlidir.⁷⁷

Şekil 1. Duygusal zekânın duygu ve ahlaki değerler ile ilişkisi

75 Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, “Ahlaki Karakter ve Eğitimi, Değerler ve Eğitimi 2” (Değerler ve Eğitimi Sempozyum Bildirileri Kitabı,169-193, Ankara, 2015).

76 Paulo N. Lopes, Peter Salovey, Rebecca Straus, “Emotional intelligence, Personality, and the Perceived Quality of Social Relationships”, *Personality and Individual Differences* 35 (2003): 641–658.

77 Kaymakcan ve Meydan, “Ahlaki Karakter”.

Duygusal zekâ, moral değerlere bağlı olmadığı durumlarda tehdit unsurudur. Literatürde entelektüel ve duygusal zekâ dâhil tüm zekâ türlerinin pozitif psikoloji ile yakın ilişkisi anlatılmaktadır. Ancak amacına uygun kullanılmaması durumunda oluşabilecek sorunlar hakkında çalışmalar daha sınırlı sayıdadır. Literatür bu bakımdan genişletilebilir.⁷⁸

Sonuç

Zekâ, birçok türden oluşmaktadır. Duygusal zekâ, kişinin kendisiyle ve diğer insanlarla olan ilişkisinin niteliğini etkileyen eğitim ve iş hayatındaki başarısı ve kişilik gelişimi için gerekli olan empati, anlayış ve merhameti besleyen önemli bir tür olarak bu türler arasında yer tutmaktadır. İnsan hayatının her noktasında duygusal zekânın varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişen ve değişen teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yapay zekâ ve türevleri duyguları aslından uzaklaştırarak mekanikleştirme çabası taşımaktadır. Teknolojinin sağladığı faydaları ve insanların kendisiyle ilişkisini bozmayacak şekilde düzenlemeler ve bu alandaki bilgi birikimini artırmak için araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır. Duygusal zekânın ahlaktan bağımsız olarak düşünülmesi imkansızdır. Karakter gelişimi ile yakından ilgili olduğu için duygusal zekâ ve ahlak gelişimi erken dönem yaşantılarıyla birlikte bakım veren kişiler, öğretmenler ve yetişilen ortam tarafından şekillenmeye başlamaktadır. Aileler bu konuda bilinçlendirilebilir, okullarda ilgili konularda öğretmen ve öğrencilere eğitimler verilebilir. Duygusal zekânın gelişiminin hayat boyu devam etmesinden dolayı toplumun bu konuda bilgilendirilmesi sağlanabilir.

78 Elizabeth J. Austin, Daniel Farrelly, Carolyn Black, Helen Moore, “Emotional Intelligence, Machiavellianism and Emotional Manipulation: Does EI have a Dark Side?”, *Personality and Individual Differences* 43 (2007):179-189.

Yazarların Katkı Oranı

SIRA	AD SOYAD	ORCID	MAKALEYE KATKISI
1	Esra Nur ÖZTÜRK	0009-0001-5673-5538	1,2,3,4,5
2	Çağatay KARŞIDAĞ	0000-0002-2082-4045	5
*Katkı bölümüne ilgili açıklamanın karşılığına gelen rakam(lar)ı yazınız.			
1- Çalışmanın tasarlanması			
2- Verilerin toplanması			
3- Verilerin analizi ve yorumu			
4- Yazının yazılması			
5- Kritik revizyon			

Kaynakça

Austin, Elizabeth, J. Daniel Farrelly, Carolyn Black ve Helen Moore. “Emotional Intelligence, Machiavellianism and Emotional Manipulation: Does EI have a Dark Side?”. *Personality and Individual Differences* 43 (2007): 179-189.

Babaoğlan, Emine. “Okul Yöneticilerinde Duygusal Zekâ”. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (2010): 119-136.

Bar-On, Reuven. “Emotional Intelligence: An Integral Part of Positive Psychology”. *South African Journal of Psychology* 40 (2010): 54-62.

Bora, F. Duygu. “The Impact of Emotional Intelligence on Developing Speaking Skills: From Brain-Based Perspective”. *Social and Behavioral Sciences* 46 (2012): 2094 – 2098.

Boyatzis, Richard E., Daniel Goleman ve Kenneth Rhee. “Clustering Competence in Emotional Intelligence: Insights from the Emotional Competence Inventory”. *Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations* (1999)

Dhani, Priyam ve Tanu Sharma. “Emotional Intelligence; History, Models and Measures”. *International Journal of Science Technology And Management* 5 (2016) :189-201.

Doğan, Selen ve Faruk Şahin. “Duygusal Zekâ: Tarihsel Gelişimi ve Örgütler için Önemine Kavramsal Bir Bakış”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (2007): 231-252.

Fariselli, Lorenzo, Massimiliano Ghini ve Joshua Freedman. “Age and Emotional Intelligence”. *Research on Emotional Intelligence* (2006).

Gayathri, N. Ve K. Meenaskshi. “A Literature Review of Emotional Intelligence”. *International Journal of Humanities and Social Science Invention* 2 (2013): 42-5.

Goleman, Daniel. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam, 2005.

Hadijiwiya, Hendra ve Gandra Hutasoit. “Effect of Emotional Intelligence on Student Learning Achievement”. *Guidena Journal* 7 (2017): 29-39.

Hassan, Syed Najmuddin, Anidah Robani ve Mohammad Bokhari. “Elements of Self-Awareness Reflecting Teachers’ Emotional Intelligence”. *Asian Social Science* 11 (2015): 109-115.

Hosseini, Fatemeh Haj ve Ali Mehdizadeh Zare Anari. “The Correlation between Emotional Intelligence and Instable Personality in Substance Abusers”. *Addict Health* (2011): 130–136.

J.A.M. van Deursen, Alexander, Colin L. Bolle, Sabrina M. Hegner ve Piet A.M. Kommers. “Modeling Habitual and Addictive Smartphone Usage Types, Emotional

Intelligence, Social Stress, Self-Regulation, Age and Gender”. *Computers in Human Behavior* 45 (2015) 411–420.

Kambur, Emine. “Emotional Intelligence or Artificial Intelligence? Emotional Artificial Intelligence”. *Florya Chronicles of Political Economy* (2021): 147-168.

Kaymakcan Recep ve Hasan Meydan. “Ahlaki Karakter ve Eğitimi, Değerler ve Eğitimi 2” Değerler ve Eğitimi Sempozyum Bildirileri Kitabı, 169-193. Ankara, 2015.

Killian, Kyle. “Development And Validation of The Emotional Self-Awareness Questionnaire: A Measure of Emotional Intelligence”. *Journal of Marital and Family Therapy* 38 (2012): 502-514.

Lindebaum, Dirk. “Rhetoric or Remedy? A Critique on Developing Emotional Intelligence”. *Academy of Management Learning & Education* 8 (2009): 225-237

Lopes, Pauno, Peter Salovey ve Rebecca Straus. “Emotional intelligence, Personality, and The Perceived Quality of Social Relationships”. *Personality and Individual Differences* 35 (2003): 641–658

Navabinejad, Mehdi, Rostami ve Kamdin Parsakia. “The Mediating Role of Emotional Intelligence in the Relationship Between Marital Conflicts and Tendency to Marital Infidelity in Couples”. *Journal of Assessment and Research in Applied Counseling* 5 (2023).

Nawi Nurul H., Marof Redzuan, Hanina Hamsan ve Noor H. Nawi. “Emotional Intelligence (Self- Awareness, Self- Management, Social Awareness And Relationship Management) and Leadership Behavior (Transformational And Transactional) Among School Educator Leaders”. *ESci Journals* 2 (2017): 37-47.

Neophytou, Lefkios. “Emotional Intelligence And Educational Reform”. *Educational Review* 65 (2013): 140-154

Neylan, Thomas. “Temporal Lobe and Behavior: Klüver and Bucy’s Classic”. *Neurops-*

ychiatry Classics 9 (1997): 606-620

Onay, Meltem ve Buket Uğur. “Sağlıktaki Memnuniyetin Sessiz Sihri: Duygusal Zekâ”. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 3 (2011): 23-34

Peter Salovey, Brian T. Detweiler-Bedell, J. Wrusha B. Detweiler-Bedell, John D Mayer, “Emotional Intelligence”. *Handbook of Emotions* içinde, haz. Michael Lewis, Jennette M. Haviland-Jones, Lisa Feldman Barrett. New York: The Guilford, 2000.

Richburg, Melanie ve Teresa Fletcher. “Emotional Intelligence: Directing A Child’s Emotional Education”. *Child Study Journal* 32, sy.1 (2002).

Roberts, Richard, Moshe Zeidner ve Gerald Matthews. “Does Emotional Intelligence Meet Traditional Standards for an Intelligence? Some New Data and Conclusions”. *American Psychological Association* 1 (2001): 196-231.

Salovey, Peter and John Mayer. “Emotional Entelligence”. *Baywood Publishing*, 1990.

Schuette, Nicola, John M. Malouff, Lena E. Hall, Donald J. Haggerty, Joan T. Cooper, Charles J. Golden ve Liane Dornheim. “Development and Validation of a Measure of Emotional Intelligence”. *Personality and Individual Differences* 25 (1998): 167-177.

Sarrionandia ve Moira Mikolajczak. “A Meta-Analysis of the Possible Behavioural and Biological Variables Linking Trait Emotional Intelligence to Health”. *Health Psychology Review* (2019).

Shoda, Yuichi, Walter Mischel ve Philip K. Peake. “Predicting Adolescent Cognitive and Self-Regulatory Competencies From Preschool Delay of Gratification: Identifying Diagnostic Conditions”. *Developmental Psychology* 26 (1990): 978-986.

Szczesniak ve Maria Tulecka. “Family Functioning and Life Satisfaction: The Mediator Role of Emotional Intelligence”. *Psychology Research and Behavior Management* (2020): 223-232.

Taşdelen, Afra Selcen ve Serap Emir. “Özel Yetenekli Öğrencilerde Mükemmeliyetçilik ve Duygusal Zekâ: Bir Derleme Çalışması”. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi* 2, (2022): 63-9.

Yelkikalan, Nazan. “21. Yüzyılda Girişimcilerin Yeni Özelliği: Duygusal Zekâ”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 1 (2006): 39-50.

SİYASET BİLİMİ

**Mark Neocleous'un Kamusal Alana Reddiyesi:
Devlet-Güvenlik-Özgürlük Üçgeninde Kamusal (Olmayan) Alan**

**Mark Neocleous' Rejection to the Public Sphere:
The (Non) Public Sphere in the State-Security-Freedom Triangle**

Tuğrul Çelik

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi
tugrulcel@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-7717-9991

Gönderim Tarihi: 02.04.2023

Kabul Tarihi: 11.12.2023

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2023

Nasıl Atıf Yapılır:

Çelik, Tuğrul. "Mark Neocleous'un Kamusal Alana Reddiyesi: Devlet-Güvenlik-Özgürlük Üçgeninde Kamusal (Olmayan) Alan". *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 2 (Aralık 2023): 357-382.

Mark Neocleous'un Kamusal Alana Reddiyesi: Devlet-Güvenlik-Özgürlük Üçgeninde Kamusal (Olmayan) Alan

Tuğrul Çelik¹

Öz

Bu çalışma, devlet ve güvenlik merkezli siyaset teorisi çalışmaları yapan Mark Neocleous'un kamusal alana reddiyesini ve bu reddiyenin teorik temellerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Neocleous'un kamusal alana reddiyesi, onun şiddet, güvenlik, özgürlük ve devlet tahayyülü üzerine yaptığı çalışmalarla birlikte okunacak ve bu çalışmalarda yaptığı düşünülen "reddiye"lerin bir sonucu olarak, reddiyelerden doğan bir reddiye olarak değerlendirilecektir. Neocleous'un kamusal alanla doğrudan bağlantılı olan güvenlik-özgürlük dengesinde devleti görünür kılmaya yönelik reddiyesi, devletin sivil toplum üzerindeki kurucu, denetleyici ve düzenleyici etkisini görünür kılacak Marksist bir devlet kuramına yönelik yaklaşımının bir parçasıdır. Neocleous'a göre liberalizmin içinden konuşan kamusal alan-özel alan ayrımı, devletin bu dengedeki yerini görünmez kılmakta ve kamusal alanın kamusal bir özelliğinin olmadığını da gizlemektedir. Neocleous'un reddiyesi, devlet ve kapitalizm altında kamusal alanın, kamusallığı yalnızca adında olan bir (yok) kamusal alana dönüştüğüne işaret etmekte, bu yanı sıra devleti göz ardı etmeyen karşıt kamusallıkları düşünmeye imkân sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: *Mark Neocleous, Kamusal Alan, Sivil Toplum, Güvenlik, Özgürlük*

Mark Neocleous' Rejection to the Public Sphere: The (Non) Public Sphere in the State-Security-Freedom Triangle

Abstract

This study aims to reveal Mark Neocleous' rejection of the public sphere and the

¹ İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı Doktora Öğrencisi
tugrulcel@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-7717-9991.

theoretical foundations of this rejection. In this study, Neocleous's rejection will be read together with his works on violence, security, freedom and the imagination of the state and will be evaluated as a rejection born out of "rejections" in his works. Neocleous' rejection for making the state visible in the security-freedom balance, which is directly related to the public sphere, is part of his approach towards a Marxist theory of the state that would make visible the constitutive, controlling and regulating effect of the state on civil society. According to Neocleous, the public sphere-private sphere dichotomy that speaks through liberalism, renders the state's place in this balance invisible and conceals the fact that the public sphere does not have a public character. Neocleous' rejection also points the public sphere under the state and capitalism to turn into a (non) public sphere whose publicness remains only in name, and in this respect, it allows us to think of opposing publicities that do not ignore the state.

Key words: *Mark Neocleous, Public Sphere, Civil Society, Security, Freedom*

Giriş

Mark Neocleous'un güvenlik ve devlet merkezli çalışmaları üzerine, özellikle Türkçe basımları yayımlandıktan sonra, akademik ilginin arttığı söylenebilir. Bu çalışmalar içinde daha çok -kimi makale başlıklarında "kitap incelemesi" ifadesinin geçmesinden de anlaşılacağı üzere- eser incelemeleri görülmektedir.² Bunun yanında Neocleous'un çalışmalarının merkezinde yer alan devlet-sivil toplum ilişkisi ve güvenlik eleştirisi üzerine geniş kapsamlı çalışmalar³ da yapılmakla birlikte Neocleous külliyatındaki fikirlere "içeriden" ve eleştirel yaklaşan çalışmalar da olmuştur.⁴

2 Çiğdem Görgün, "'Devleti Tahayyül Etmek' İsimli Kitap Üzerine Bir Değerlendirme", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, sy. 9 (2019): 560-66; Alper Güneş, "Kitap İncelemesi: Devleti Tahayyül Etmek", *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3, sy. 1 (2022): 42-48; Deniz Özçetin, "Tüm İnsanlığın Düşmanları, Sermaye ve Güvenlik", *Mülkiye Dergisi* 40, sy. 2 (2016): 153-62.

3 Olkan Senemoğlu ve Hasan Yalçın, "Mark Neocleous Düşüncesinde Güvenlik", *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler - IV* içinde, ed. Emrah Aydemir ve Sema Sağlık (Ankara: Gece Kitaplığı, 2021), 319-42; Olkan Senemoğlu ve Hasan Yalçın, "Mark Neocleous'un Devlet ve Sivil Toplum Tartışmalarına Katkısı", içinde *Sosyal Bilimlerde Seçme Konular* 5, ed. Hasan Çiftçi (Ankara: İksad Publications, 2022), 403-21.

4 Pınar Bedirhanoglu, "Mark Neocleous Külliyatı Üzerine İçerden Bir Eleştiri", *Praksis*, sy. 40 (2016): 229-39.

Bu çalışma ise Neocleous'un kamusal alana reddiyesini ve bu reddiyenin teorik temellerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Neocleous külliyatı üzerine gerek "içeriden" gerekse "dışarıdan" yapılan devlet ve güvenlik merkezli çalışmalara, kamusal alanı (ve elbette özel alanı) dâhil edecek olan bu çalışmada daha çok Neocleous'un Türkiye'de yapmış olduğu bir konuşmanın düzenlenmiş metni olarak *Ayrıntı Dergisi*'de yayımlanan metninden⁵ hareket edilecektir. Ancak yalnızca bu metin üzerinden değil, konunun devlet-sivil toplum ilişkisi ve güvenlik-özgürlük dengesi ile olan bağlantısını kurabilmek için Neocleous'un eleştirel bir devlet teorisi kurmak üzerine ortaya koyduğu devlet, güvenlik ve özgürlük merkezli çalışmaları da kullanılacaktır. Devlet, güvenlik ve özgürlük merkezli bu çalışmaların incelenmesi, özgürlük-güvenlik dengesini ve buradan da kamusal alana reddiyesini anlamlandırmakta bir yol haritası çizecektir. Bu kaynak tercihi, Neocleous'un kamusal alana reddiyesini daha bütünlüklü değerlendirebilmeye imkân sağlayacaktır.

Bütünlüklü bir bakışa dayandırılacak olan bu çalışma, Neocleous'un kamusal alana reddiyesinin, başka reddiyelerle birlikte okunabileceği, hatta bu reddiyelerle bir bütünlük arz ettiği ve bu reddiyelerin bir sonucu olarak değerlendirilebileceği üzerinden ilerleyecektir. Bu reddiyeler silsilesi önce Neocleous'un "devlet tarafından kuşatılmadan" devleti değerlendirme çabası olarak "devletçi politik tahayyül"ün reddi ile başlayacaktır. Ardından liberalizmin hiç de özgürlük âşığı olmadığını, bu özgürlüğün sermayenin özgürlüğü olduğunu ortaya koyacak olan liberal özgürlük anlayışının reddi gelecektir.

Her geçen gün daha fazla "sermayenin güvenliği" olduğu görülen ve fetişleştirilen güvenliğin reddiyesi, değerlendirilecek olan üçüncü reddiye olacaktır. Son olarak da diğerleri kadar kesin çizgileri olmayan, devlet-sivil toplum ayrımını reddetmeyen ama ona yönelik bir "yeniden değerlendirme", bir "idare" aşısı ile tanımlanabilecek "buçuk reddiye" gelecektir. Üç buçuk reddiyeden doğan reddiye ise kamusal alana reddiye olarak değerlendirilecektir.

Neocleous'un kamusal alana reddiyesini merkeze alan bu çalışma; bir siyaset bilimcinin, demokrasilerin yapısal sorunları ve neoliberalizmin ekonomik yıkımı karşısında sosyal bilimlerin bir yanıtı olarak ortaya çıkan kamusal alan kavramına olan eleştirisi üzerine bina edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu çalışma; bir siyaset bilimcinin, Neocleous'un, kamusal alan kavramı üzerine düşünen, yazan ve kanon yaratan

5 Mark Neocleous, "Kamusal Alan'a Bir Reddiye", trc. Deniz Özçetin ve Burak Özçetin, *Ayrıntı Dergisi*, sy. 8 (Ocak-Şubat 2015).

filozoflara (ve siyaset bilimcilere) karşı ortaya koyduğu bir eleştiriyi merkeze almaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı biçimde ortaya konulacak olan bu eleştirinin teorik temellerinin göstereceği gibi, dünyayı yalnızca yorumlamakla yetinmeyen, onu değiştirmeye çalışan bir düşünme çabasını merkeze almaktadır. Bu açıklamalar dâhilinde bu çalışma, doğrudan bir kamusal alan değerlendirmesi değildir. Ancak Neocleous'un kamusal alana reddiyesinin teorik temellerinden önce kamusal alana yönelik farklı yaklaşımları hatırlamak elzemdir.

Jürgen Habermas'ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*⁶ isimli çalışması kamusal alan çalışmalarının kurucu metni olmuş ve kavramı araştırma nesnesi olarak ele alarak burjuva kamusallığının ve onun sosyal devlet doğrultusundaki dönüşümünün liberal unsurlarını ortaya koymuştur.⁷ Kamusal alanı, “içinde kamuoyunun oluşabildiği alan”⁸ olarak değerlendiren Habermas, sosyolojik ve tarihsel bir perspektifle ele aldığı kamusal alanı, burjuva kamusallığının liberal modelinin yapısı ve işleviyle sınırlamış; bu kamusal alan biçiminin nasıl mümkün olduğu ve neden gerilediği üzerinde durmuştur. Tarihsel malzemeyi kullanarak yaptığı analizde Habermas; temsili kamu, edebi kamu ve burjuva kamusallığı ile kavramın tarihsel gelişimini ortaya koymuştur.

Merkezi otorite öncesi, feodal döneme ait parçalı bir kamusal örnek olarak değerlendirilebilecek temsili kamu(lar), soyluların malikânelerinde ortaya çıkan, statü ve gösteri alanları olarak halksız kamusal alanlardır.⁹ 17. yüzyılla birlikte başlayan merkezileşmeyle birlikte temsili kamu dönüşmeye, burjuvazinin ortaya çıkışı ve yükselişiyle birlikte “kahvehane, salon, akşam yemeği davetleri”nden doğup tirajı artan gazete ve dergilerle güçlenip yayılan edebi kamular ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁰ Temsili kamuda olmayan iletişim, edebi kamunun ortaya çıkışıyla birlikte ortaya çıkmış; mutlakıyete yönelik artan politik eleştiri edebi kamusal alanı, siyasi taleplerin ve hak arayışının alanı olarak burjuva kamusal alanına dönüştürmüştür.

6 Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, trc. Tanıl Bora ve Mithat Sancar (İstanbul: İletişim Yay., 2003).

7 Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 11.

8 Jürgen Habermas, “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yay., 2015), 95-102.

9 Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 62.

10 Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 127.

Burjuva kamusal alan, liberal rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçişle birlikte dönüşmüş ve kamusal özelliğini yitirmiştir. Yaptığı tarihsel analizle modernizmin içinden bir modernizm eleştirisi getiren Habermas, liberal demokrasinin krizi karşısında kayıp burjuva kamusal alanını –yeniden- gündeme getirmiştir. Modernizm içinde yaşanabilir bir dünya imkânı için kamusal alan kavramına müracaat eden Habermas, yok olduğunu düşündüğü ve idealize ettiği burjuva kamusal alanında bu imkânı görmüştür.

Habermas’la benzer biçimde Hannah Arendt de totalitarizmi merkeze aldığı çalışmalarında kamusal alan kavramına yaklaşırken benzer bir sorundan hareket etmiştir. Kitle kültürünün ve totalitarizmin yükselişine bizzat tanıklık etmiş olan Arendt’in kamusal alana yüklediği anlam da bu kaygılarıyla ilişkilidir. Habermas’ın 18. yüzyıl burjuva kamusal alanında aradığını, Arendt, Antik Yunan siyasi sisteminde – özellikle sitede- aramış ve idealize ettiği bir kamusal alan fikri geliştirmiş; *İnsanlık Durumu*’nda¹¹ antik Yunan ile modernite arasında bir bağ kurmuştur. Kamusal alanı siyasetle, siyaseti de erdemli bir eylemle ilişkilendiren Arendt; totalitarizm, yabancılaşma ve kitle kültürünün yükselişi karşısında siyasetin yapılabileceği alan olarak kamusal alana işaret etmiştir. Buradaki kamusal alan, Atinalı yurttaşın özgürce hareket ettiği ve siyaset yaptığı alandır.

Arendt, insan yaşamını emek, iş ve eylem ile tanımladığı *vita activa*¹² ile düşünce ve “ölümsüzlük” alanı olarak nitelediği *vita contemplativa*¹³ kavramları ile anlamlandırmıştır. Emek alanı kalıcılığı olmayan, biyolojik ihtiyaçların karşılandığı zorunluluklar alanı¹⁴; iş alanı, insanın kendisinden ayrı bir ürün ortaya çıkardığı, Homo faber’in üretmek dünyaya iz bıraktığı alan¹⁵; eylem alanı ise insanın özgürce gerçekleştirdiği söz ve eylem alanıdır. Bu yönüyle Arendt’in kamusal alan yaklaşımının merkezinde yer almaktadır. Kamu, özel alanın karşısında bir “istikrar ve özgürlük alanı”dır.¹⁶ İş ve emek alanı birbirinden farklı alanlar olmakla birlikte ikisi de zorunluluklar alanı oldukları için özgürlüğü dışlamaktadır. Arendt’e göre emek

11 Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, trc. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yay., 1994).

12 Arendt, *İnsanlık Durumu*, 17.

13 Arendt, *İnsanlık Durumu*, 36.

14 Arendt, *İnsanlık Durumu*, 142.

15 Arendt, *İnsanlık Durumu*, 164-74.

16 Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 61.

ve iş alanı -yani özel olan-, eylem alanını -yani kamusal olanı- kaplamış ve onu yok etmiştir.

Buraya kadar bakıldığında hem Arendt'in hem de Habermas'ın devlete/iktidara karşı bireyi ve toplumu korumaya yönelik bir kavram olarak kamusal alanı ve kamusalın özel tarafından kaplandığını düşündükleri söylenebilir. Burjuva kamusallığını ve Antik Yunan'ı idealize eden bu yaklaşımların dışında Oskar Negt ve Alexander Kluge'nin kamusal alan yaklaşımı ise, bahsedilen iki yaklaşımın görmediği alanlardan bahsederek kendini ifade etmiştir.

Negt ve Kluge'nin, “*Kamusal Alan ve Tecrübe'ye Giriş*”te¹⁷ ortaya koydukları eleştiri, kendi kamusal alan kavrayışlarının da temelini oluşturmaktadır. Burjuva kamusal alanın başından beri dışlayıcı özelliğe sahip olup sermayenin çıkarını korumasına rağmen bütün toplumu temsil ediyor gibi görüldüğüne yönelik eleştiri ve ortaya koydukları “proleter kamusal alan” kavramı, Habermasçı burjuva kamusal alanının “ötekisi”ni¹⁸ tanımlamaktadır. Negt ve Kluge'ye göre kamusal alan, “politikanın kabı”dır.¹⁹ Gündelik yaşamı dâhi bir hammadde gibi gören kapitalist üretim biçimi ve medya aracılığıyla işleyen bilinç endüstrisinin yarattığı egemen kamusal alan, alternatif kamusalıkları baskılamaktadır.²⁰

Burjuva kamusalının görmezden geldiği bu baskı, dışlananların kendini ifade etmesine imkân vermediğinden Negt ve Kluge'ye göre yeni bir kamusal alanın inşasını gerektirmektedir. Bu farklı kamusal yaklaşımı da deneyim/tecrübe üzerinden tanımlamışlardır. Burjuva kamusal alanının bilinç endüstrisi aracılığıyla fetiş hâline geldiğine işaret eden Negt ve Kluge'ye göre Habermas'ın kamusal alan yaklaşımını “dağıtımsal”, kendilerinin ortaya koyduğu kamusal alan yaklaşımı ise “üretimsel”dir.²¹ Bununla birlikte hem Habermas'ın hem de Negt ve Kluge'nin kamusal alan

17 Oskar Negt ve Alexander Kluge, “*Kamusal Alan ve Tecrübe'ye Giriş*”, *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yay., 2015), 133-39.

18 Oskar Negt ve Alexander Kluge, *Kamusalılık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalının Analizine Doğru*, trc. Müge Atala (İstanbul: Notabene Yay., 2018), 148.

19 Meral Özbek, “*Giriş: Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık*”, *Kamusal Alan* içinde, trc. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yay., 2015), 181.

20 Negt ve Kluge, “*Kamusal Alan ve Tecrübe'ye Giriş*”, 136.

21 Negt ve Kluge, “*Kamusal Alan ve Tecrübe'ye Giriş*”.

yaklaşımlarında kolektif deneyim ve dayanışma ortaklığıdır.²²

Kamusal alan; kent tasarımının, caddelerin, sokakların ve kamusal insanın dönüşümü üzerinden değerlendiren Richard Sennett ise kamusal alanın ve beraberinde kamusal insanın çöküşüne işaret etmektedir. *Kamusal İnsanın Çöküşü*'nde kamusal alana, bir aktör olan kamusal insan üzerinden bakan Richard Sennett'e göre, 18. yüzyılda duyguların takdimi üzerinden bir aktör olan kamusal insan²³, geç modern dönemde bu özelliğini yitirmiştir. Neoliberal dönemle birlikte dönüşen kapitalist birikim biçimi ve siyasetle birlikte kamusal mekân ticarileşirken toplumsal ilişkiler etkisizleşmiş, kamusal insan da çökmüştür. 19. yüzyılla birlikte kent planıcılığının ortaya çıkışıyla sokaklar ve caddeler artık insanların karşılaşma, ilişki ve diyalog kurma alanları olmaktan çıkmıştır. Sennett'e göre artık "Çoğu yurttaş, devletle ilişkilerine teslimiyetçi ve kanksayıcı bir ruh haliyle bakmaktadır."²⁴

Kamusal alan konusuna eşitlik ve adalet üzerinden dâhil edilebilecek John Rawls ise *Bir Adalet Teorisi*'nde²⁵ kapsayıcı bir doktrin, bir nevi sözleşme teorisi ile "hakkaniyet olarak adalet"i toplumun kurucu bir kavramı olarak merkeze koymuştur. Güç ilişkileri içinden çıkartılacak bir adaletin hakkaniyetli olmayacağına işaret eden Rawls heterojen bir toplumda eşitlik ve adalet arasında nasıl bir denge kurulabileceğinin cevabını "hakkaniyet olarak adalet" ile vermeye çalışmıştır. Orijinal duruma dönmek ve "cehalet perdesi" gibi kavramlarla bu teorisini açıklayan Rawls, bu yaklaşımıyla kapitalizme bir "adalet" aşısı yapmak istemiştir.

Kamusal alan, gerek Habermasçı burjuva kamusalılığı anlamında, içinde kamuoyunun (ya da ona benzeyen bir şeyin) oluşabildiği tarihsel yorumuyla gerek Antik Yunan sitesini merkeze alan Arendtçi yorumuyla gerek Negt ve Kluge'nin proleter kamusal alan kavramsallaştırması içinde üretime ve tecrübeye dayalı yorumuyla gerekse Sennett'in kamusal alanın-insanın çöküşü ve Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" yorumuyla olsun Neocleous'un devlet-sivil toplum kavramlarını merkeze alan yaklaşımı ile reddedilmektedir. Bu reddiye aynı zamanda onun eleştirel bir devlet kuramını

22 Meral Özbek, "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları", *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yay., 2015), 21-90.

23 Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, trc. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2013), 149.

24 Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 16.

25 John Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, trc. Vedat A. Coşar (Ankara: Phoenix Yay., 2020).

oluşturan yaklaşımlarının bir parçasını oluşturmaktadır. Kamusal alan-özel alan kavram çifti Neocleous'ta yerini devlet-sivil toplum kavram çiftine bırakmıştır.

Devletçi Kuşatma Altında Devleti Tahayyül Etmek: “Devletçi Politik Tahayyül”e Reddiye

Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*'te²⁶ söze *Leviathan*'dan başlar. Daha doğrusu kitap, *Leviathan*'ın kapak resmi ile açılır.²⁷ Kitapta tartıştığı ve pek çok farklı politik görüşten yazarın değişik tonlarda da olsa paylaştığı “devletçi politik tahayyül”ü *Leviathan* üzerinden anlatır:

“[B]ütün insanları birleştiren bir beden, bölgeyi teftiş eden gözler, onun denetimi altında sınırlandırılmış bir toprak ve en azından ima yollu, sayesinde her şeyin bilenebildiği bir akıl. Bir imge olarak ‘devletçi politik tahayyül’ olarak adlandıracağım bu figür merkezi bir role sahiptir.”²⁸

Neocleous bu tahayyülün dış hatlarını inceleyeceğini söyler ve bunları “iktidar ve mülkiyet, kimlik, öznellik, şiddet ve düzen” temalarıyla işler.²⁹ Devletin bu “devletçi politik tahayyülü”nde merkezi kavram devletin bir özne olarak tahayyülüdür ki bu öznellik beden, akıl, kişilik ve yurt üzerinden tanımlanır. Neocleous da her bir öznellik sağlayan kavramı (Beden, Akıl, Kişilik ve Yurt) tartışarak devletin bu tahayyül ile kuran, buyuran, gören, bilen, toprakta egemenlik kuran ve şiddet uygulayan özelliklerini açıklar.

Siyasi beden analogisi ve devletin bir beden olarak kavranmasının ilk örnekleri üzerine bedenin farklı kısımlarına farklı toplumsal aktörleri ve faaliyetleri yerleştiren Salisbury'li John'u ve Christine de Pizan'ı zikreden Neocleous, yaptığı tarihsel açıklamayla kilisenin siyasi bedeni anlamına gelen mistik beden kavramının giderek

26 Mark Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, trc. Akın Sarı (Ankara: NotaBene Yay., 2014).

27 *Leviathan*'ın YKY tarafından yapılan Türkçe basımında bu kapak resmi yok iken, Neocleous'un kitabının ilk sayfası bu görselle açılır. Oysa bizzat Hobbes'un kendisi, gerek *De Cive*'de gerekse *Leviathan*'da kapak resimlerine büyük önem vermiştir. Çünkü bu görseller aynı zamanda iktidar, güvenlik, özgürlük ve yurttaşlık hakkındaki görüşleriyle doğrudan bağlantılıdır. Neocleous'un baktığı yer de tam burasıdır.

28 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 10.

29 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 13.

politikleşerek siyasi bedene dönüştüğünü belirtir.³⁰ Siyasi bedene dair en önemli metin şüphesiz *Leviathan*'dır.

Eserin sunuşunda “[L]atince’de CIVITAS denilen, DEVLET adlı o büyük EJDERHA yaratılır.” diyen Hobbes onun doğal insanın korunması için tasarlandığını söylerken özelliklerini şöyle sıralar:

“[B]u, doğal insanın korunması ve savunulması için tasarlanmış olup ondan daha büyük bir cesamete ve kudrete sahiptir ve onda, *egemenlik* bütün gövdeye canlılık ve hareket veren yapay bir *ruhtur*; *yargıçlar* ve diğer yargı ve yürütme *görevlileri*, yapay *eklemler*; egemenlik makamına bağlı her eklem ve organa kendi görevini yaptıran *ödül* ve *ceza*, doğal gövdede aynı işi yapan *sinirlerdir*; tek tek organların/üyelerin *servet* ve *zenginlikleri* ise kuvvettir; ... bilmesi gereken her şeyi ona bildiren *hukukçular*, *hafızadır*; *adalet* ve *yasalar* yapay bir *akıl* ve *iradedir*; *uyum*, *sağlıktır*; *nifak*, *hastalıktır*; *iç savaş* ise *ölüm*.”³¹

İç savaş ölümle birlikte anan Hobbes’un bu satırları onun yaşadığı dönem ve devlet anlayışı açısından belirleyicidir ve Neocleous, tebaasının kafasında bir beden olarak resmedilen Leviathan’ın bu sayede doğal hâle geldiğine işaret eder; bu beden(sel) metaforu ideolojik bir alet olarak niteler.³² Siyasi beden metaforunun mistik beden - mutlak beden - siyasi beden - toplumsal beden şeklindeki serencamını tarihsel olarak aktarırken “kirli beden”ler ile ötekiliği işaretler.

Nazi döneminin “kirli beden” kavramı, Soğuk Savaş’tan günümüze burjuva siyaseti tarafından devralınmış ve yeni “kirli bedenler” tanımlanmıştır: işçi sınıfı.³³ Devletin beden üzerinden tahayyülü gibi “akıl” üzerinden tahayyülü ise “Raison d’État”/devlet aklı, devletin toplumu bilme arzusu, istatistik, istihbarat, devletin menfaati ve güvenliği üzerinden tanımlanır.³⁴ Devletin ve sermayenin “kişiliği”, gayrişahsî bir kişilik olma özelliğinden ötürü sivil toplumun üzerinde konumlanır. Daha sonraki güvenlik konusunda tekrar bahsedileceği gibi devlet, şirketleşme ile birlikte sermayeyi tüzel

30 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 26-27.

31 Thomas Hobbes, *Leviathan*, trc. Semih Lim (İstanbul: YKY, 2016), 17.

32 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 66.

33 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 19-66.

34 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 69-122.

kişiliğe büründürerek sivil toplumu zapt etmektedir.³⁵ Son olarak “yurt” teması da, akıl ile ilişkili biçimde güvenlik fetişiyle iç içedir. Toprağa dayalı devlet egemenliği, anavatan, “toprak terörü”, sınırlar, yerli yurtlulaşma, nüfus, mültecilik ve toplumsal beden, devletin özne konumunun kuruluşunda ve sivil toplumu düzenlemesinde belirgin temalardır.³⁶

*Sivil Toplumunu Yönetmek*³⁷ ve *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*³⁸ ile birlikte değerlendirildiğinde *Devleti Tahayyül Etmek*'teki özne olma hâli, devletin sivil toplumu kurmasıyla ve düzenlemesiyle yakından bağlantılıdır. Bu bağlantı, doğrudan özgürlük ve güvenlik dengesine işaret ederek kamusal alanla ilişkilendirilebilir. Özgürlük ve güvenlik arasındaki bir denge alanında konumlanan kamusal alanda, Baumann'ın ‘Sicherheit’ (güvenlik-emniyet-kesinlik) olarak zikrettiği kavramın karşısına konumlanan özgürlük, “uygarlığın bir hediyesi” olan ‘Unsicherheit kazanı’ndadır artık.³⁹

“Devletçi politik tahayyül”ü çözümlenerek “reddeden” Neocleous, faşizmin de “modern endüstriyel kapitalizmin yarattığı bir ideoloji ve hareket” olduğunu ortaya koyar.⁴⁰ Faşizm söz konusu olduğunda ise ne rasyonaliteden ne diyalogdan ne de siyasetten bahsedilebilir. Faşizm, kamusal alanın ortadan kalktığı yerdir. Hannah Arendt'in *İnsanlık Durumu*'nda “eylem”le, diyalogla ve siyasetle Antik Yunan'da aradığı kayıp kamusalılığı hangi deneyimden geçerek aradığı da düşünüldüğünde; faşizmi, kapitalizm ve devletle birlikte düşünmek, yani Neocleous'un tahayyülü, kamusal alanın geleceği yahut (yok) kamusal alan olma potansiyeli ile doğrudan ilişkilidir.

35 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 123-65.

36 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 167-208.

37 Mark Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek: Devlet İktidarı Kuramına Doğru*, trc. Bahadır Ahıska (Ankara: NotaBene Yay., 2013).

38 Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, trc. Ahmet Bekmen (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2006).

39 Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı*, trc. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yay., 2000), 24-25.

40 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 16; Mark Neocleous, *Faşizm*, trc. Doğan Barış Kılınç (Ankara: NotaBene Yay., 2018).

Neocleous, James C. Scott'tan aldığı “İsyan coğrafyası”⁴¹ (*the geography of insurrection*)⁴² tabiri ile hem toprağa bağlı devlet egemenliğine hem de devlet iktidarının bir uygulaması olarak değerlendirdiği sermaye birikimine (ve kapitalist şirketlerin iktidarına) karşı potansiyel bir direniş alanını gündeme getirir. Neocleous düşüncesi göz önüne alındığında bu alan, kamusal alanın aksine, eleştirel bir devlet tahayyülü ile ilişkilidir.

Kamusal alan ve tabii ki özel alan kavramsallaştırması, tam da bu ilişkinin, devlet-kapitalizm-faşizm ilişkisinin gözden kaçırılmasına neden olmakta, devlet hakkında “devletçi tahayyül”e alternatif eleştirel bir tahayyülü imkânsız kılmaktadır. Bu yüzden Neocleous'un, devlet tarafından kuşatılmadan devleti değerlendirmesiyle geliştirdiği “devletçi politik tahayyül” reddiyesi, onun kamusal alan reddiyesine çıkan reddiyelerden birisidir.

“Özgürlük” Kimin Özgürlüğü?: Liberal “Özgürlük”e Reddiye

Sivil Toplumunu Yönetmek'te Neocleous, devlet-sivil toplum ikiliğini tamamıyla reddetmez ama “siyasi idare” fikri etrafında yeniden düşünmeyi önerir. Buradan hareketle devletin sivil toplum üzerindeki egemenliğinin “idari mekanizma”larla nasıl uygulandığını ve bu uygulama sürecinde devletin kendisinin de nasıl biçimlendiğini ortaya koyar. Burada güvenlik, bir fetiş hâline de getirilmiş hâliyle, özellikle işçi sınıfının denetlenmesi ve baskılanmasında merkezî bir kavramdır. Bu idari mekanizma içinde polis erki de güvenlik kavramıyla birlikte değerlendirilir.⁴³

Toplumsal düzenin inşasında polisin rolünü, hukuk-düzen-güvenlik kavramlarıyla birlikte tartışan ve bunu Hegel ve Foucault'yu eleştirel biçimde okuyarak yapan Neocleous, polis çalışmalarının olağan çerçevesini oluşturan suç bilimi çerçevesinin dışına çıkarak, polisin devlet ile ilişkisini öne çıkarır. Burada polisin asıl görevi Neocleous'a göre “mümkün olan en geniş anlamıyla ‘iyi düzeni’ sağlamaktır⁴⁴ ve

41 Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, 214.

42 James C. Scott, *Seeing Like a State* (New Haven: Yale University Press, 1998), 61.

43 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, v.

44 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, xi.

polisin tarihi devlet erkinin de tarihidir.⁴⁵

Emeğin ve yoksulluğun denetimi görevini üstlenen polis, tam da bu yönüyle burjuva toplumunun temel bir unsuru olmuştur. Neocleous buradan hareketle polis liberalizmle ve bu çalışma açısından liberal özgürlük anlayışıyla olan ilişkisine değinir. Polis fikri üzerine liberal tahayyül, polis bütünü yurttaşları eşit biçimde koruduğu ve güvenliğin sağlandığıdır; oysa Neocleous liberalizmin, mülkiyetin iktidarını ve emeğin sermayeye tabi kılındığını göz ardı ettiğini ortaya koyar.⁴⁶ Bu anlamda liberalizmde söz konusu olan özgürlük, özel mülkiyetin ve sermayenin özgürlüğüdür ve önce ayaktakımının sonra işçi sınıfının denetlenmesine bağlıdır. Neocleous'un kamusal alana reddiyesine giden bir başka reddiye olan liberal özgürlüğün reddiyesi, polis erkinin tarihsel çözümlenmesiyle ortaya çıkar.

Feodalizmin çözülüşünden itibaren “efendisiz” kalanların denetiminden bugün yeni bir “efendi” olarak sermayenin ortaya çıkışıyla emeğin ve işçi sınıfının denetimine kadar polis erkini tarihselleştirerek ele alan Neocleous, polisi “birçok meseleyi gözetimi ve yönetimi” altına almasıyla Rus Çarı Petro’dan alıntılarla “iyi düzenin babası” olarak niteler.⁴⁷

Feodalizmin çözülüşünden kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmaya başladığı sürece gelindiğinde yoksulluğun, aylıklığın ve ayaktakımının “kamusal adaba ve ortak iyiye tehdit” olarak görülmesi polis erkinin devreye girdiği alan olmuştur. Buradaki ortak iyinin elbette kamusal alanın içeriği ile alakası yoktur, sermayenin ve düzenin ortak iyisidir bu ve emeğin sermaye lehine denetimi söz konusudur. Bir “felsefe taşı” olarak “çalışma” ve çalışmaya zorlama tam da bu zamanda ortaya çıkar ve polis erkinin görev alanına girer. Polis erkiyle yürütülen çalışma seferberliği ile emeğin denetimi, işçi sınıfının “oluşturulması” sürecini başlatmıştır.⁴⁸

Liberalizm, sermayenin egemenliğini beraberinde getiren bir doktrin olarak ortaya çıktığında “polis hakimiyeti”nden “kanun hakimiyeti”ne geçiş olmakla birlikte, polis

45 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, xiii. Neocleous, çalışmalarında sermaye ve antikomünizm bağlantısına da dikkat çeker. Ona göre “[P]olisin tarihi aynı zamanda özel mülkiyetin kendisinin en radikal ‘ötekisinden’ (komünizmden) duyduğu korkunun tarihidir.” (Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, 108).

46 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, xvii.

47 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, 8.

48 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, 37.

erki açısından bu, sosyal güvenliğin ve politikanın da dâhil edildiği bir yeniden kavramsallaştırmadır. Kanun hâkimiyeti; zapt etme ve denetleme işini liberal iktidar ile uyum içinde yürütmenin, yoksulluğun ve emeğin denetlenmesinin idari mekanizmalarından birisi olmuştur. Neocleous, polis projesini bu kez “liberal terimler içinde yeniden ele alır” ve bunu yaparken dört anahtar kavram kullanır: menfaat, bağımsızlık, mülkiyet ve güvenlik.⁴⁹ Liberaller tarafından tanımlanan düzen, kendi “menfaati”nin peşinde koşan “bağımsız”, “mülkiyet” sahibi bireyler ile “gizli el” tarafından kendi kendini idare eden bir sivil topluma işaret etmektedir.

Bir sonraki reddiyenin konusu olan “güvenlik” de sermayenin ve mülkiyetin sivil toplum içindeki emniyetini teminat altına almaktadır. Bu anlamıyla liberalizm, özgürlüğü güvenlik ile eş anlamlı kullanmaya başlayarak, güvenlik ile neyi anladığını da ilan etmiş olur. Bu ilan edilmiştir ancak eleştirel bir devlet tahayyülü olmadan üzerindeki liberal bulut dağıtılamayacaktır. Neocleous’un kamusal alan reddiyesine giden izleklerinden birisinin bu anlamıyla liberal özgürlüğün reddiyesi olması, özgürlük illüzyonunun açığa çıkarılması anlamında önemli bir uğraktır.

“Güvenliğe Güvenmeyin”: “Güvenlik Miti”ne Reddiye

Neocleous’a göre, güvenlik “zamanımızın en belli başlı fikri”dir⁵⁰ ve başımızı nereye çevirsek “güvenlik ihtiyacı” fikri karşımıza çıkmaktadır.⁵¹ Güvenlik çalışmaları altında yapılan çalışmaların, güvenliğin “iyi bir şey” olduğu varsayımına karşı bugün özgürlük talepleri sürekli olarak güvenlik duvarına çarpılmaktadır.⁵² Devlet âdeta güvenlik vermekte ve özgürlük almaktadır. Bu bakış açısıyla Neocleous, bir başka reddiye ile güvenlik ve özgürlük arasındaki dengeyi ve bu dengede devletin yerini ortaya koyarak eleştirel bir devlet teorisi ortaya koymaya çalışır.

Liberalizmin ana teması özgürlük değil güvenlidir. Neocleous bunu bizzat J. S. Mill ve J. Locke’un metinlerinden nakleder. Liberalizm açısından bakıldığında, bir önceki liberal özgürlüğün reddi ile güvenlik mitinin reddiyesi iç içedir: “Özgürlük projesi

49 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, 59.

50 Mark Neocleous, *Güvenlik Şiddet ve Savaş*, trc. Gül Çorbacıoğlu ve Ersin Embel (Ankara: Dipnot Yay., 2012), 15.

51 Mark Neocleous, *Güvenliğin Eleştirisi*, trc. Tonguç Ok (Ankara: NotaBene Yay., 2014), 11.

52 Neocleous, *Güvenliğin Eleştirisi*, 23.

çağdaş liberalizmin başlangıcından beri güvenlik projesiyle içinden çıkılmayacak şekilde bağlıdır, hatta içine örülmüştür de denilebilir.”⁵³

Liberalizmin özgürlük söylemi, güvenliğin önceliği üzerine kurulmuştur⁵⁴ ve güvenlik miti tarihsel bağlar sayesinde devletin güvenliğinden ulusal güvenliğe, ulusal güvenlikten ekonomik güvenliğe, ekonomik güvenlikden sosyal güvenliğe kadar uzanan geniş bir yelpazede hüküm sürmektedir. Nihayetinde asıl emniyete alınmak istenen sermaye düzenidir.

Neocleous, güvenlik mitinin sermaye birikimi ve işçi sınıfının denetlenmesindeki yerine vurgu yapar.⁵⁵ Ekonomik güvenlikten bahsediliyorsa eğer, “İşçi için ‘ekonomik güvenlik’ sermayenin ekonomik güvenliğine dönüştü ve kapitalist sınıfın yararına oldu. Güvenlik mantığı yeni bir sigorta rejimi etrafında sermayeyi ve işçilerin davranışlarını yeniden şekillendirmek için bir araç sağladı.”⁵⁶

Güvenliğin kimlik ve sadakat üzerinden işleyişi, Neocleous’u “Evrensel Hasım”⁵⁷ düşüncesine de götürmüştür. *Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*’nde düzensizlik tehdidinin “çalışma disiplinine girmeyenler”den ve “sermaye düzenine karşı çıkanlar”dan geldiğini belirtmiş⁵⁸ ve adını koymadan “evrensel hasım”ın zombi, cadı, şeytan ve korsandan sonra bugünkü temsilcisi “hoşnutsuz işçi”ye gönderme yapmıştır. Neocleous, Benedict Anderson’a atıf yaparak “hayali bir cemaat” olarak kurgulanan ulusun; korku, tehlike ve güveniksizlik etrafında “güvensiz” olarak hayal edilip edilmediğini sorarak da hem güvenliğe hem de evrensel hasımlara gönderme yapar.⁵⁹

Güvenliğin –daha doğrusu güveniksizliğin- bir kimlik inşası olarak kullanımı; “yurtsever” ve “makbul” yurttaşlar, devletin evrensel hasımlarla mücadelesinde

53 Neocleous, *Güvenlik Şiddet ve Savaş*, 33.

54 Neocleous, *Güvenlik Şiddet ve Savaş*, 25.

55 Neocleous, *Güvenliğin Eleştirisi*, 14-15.

56 Neocleous, *Güvenlik Şiddet ve Savaş*, 65-66.

57 Mark Neocleous, *Evrensel Hasım: Güvenlik, Sermaye ve Tüm İnsanlığın Düşmanları*, trc. Beyza Sümer Aydaş (Ankara: NotaBene Yay., 2016).

58 Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, 204-5.

59 Neocleous, *Güvenlik Şiddet ve Savaş*, 79.

devletin yanında duran “aktif yurttaş”larla⁶⁰ doğrudan kamusal alanı ilgilendiren bir yere açılır. Neocleous, ulusal güvenliğin ulusal kimlik imalatıyla el ele gittiğini belirtirken de aslında devletin yurttaş üzerindeki denetimini dile getirmiş olur. Kamusal alan, herkesin özgürce dâhil olup ortak iyiye yönelik fikrini ortaya koyabildiği yer ise, güvenliksizliğin yarattığı kimlikler kamusal alan ve içinde olaşabilecek bir kamuoyu potansiyelini ortadan kaldırmaktadır. Kurulu düzene, sermaye egemenliğine ve devlete “sadakat” adı altında üretilen sabit fikrin kamuoyu oluşturma potansiyeli yoktur. Oluşturulacak “kamuoyu” ise gerçek anlamda bir kamuoyu olmayacağı gibi, kamusal alanın kamusal vasfı da olmayacaktır. Neocleous’un ısrarla devletin güvenlik-özgürlük dengesindeki belirleyici yerini işaret etmesi, kamusal alan üzerine düşünürken oldukça hayati bir noktaya işaret etmektedir.

Güvenlik mitinin kamusal-özel alanla ilişkilendiği bir başka yer, özelleştirme ile gündeme gelir. Özelleştirme, Neocleous’a göre devletin içinin boşaltılması değildir; “güvenliği devlete geri vermek” iyi bir fikir değildir ve güvenlik fetişine direnmek gerekir.⁶¹ Çünkü ona göre:

“[G]üvenliği hem sürekli bir sermaye birikimine hem de sivil toplumun devamlı kontrolüne bir zemin olarak okumak, bizi kamusal-özel ayırımına ilişkin liberal varsayımlardan uzaklaştıracak ve güvenliğin süregelen metalaşmasına daha net biçimde odaklanmamızı sağlayacak tümüyle farklı bir çerçeveye çekecektir.”⁶²

Metalaşan güvenliğin vatandaşı güvenlik hizmeti alan “müşteriye”⁶³ dönüştürmesi de hem güvenlik endüstrisini yeniden üretmekte hem de hiçbir zaman tam olarak sağlanamayacak bir güvenliği garanti altına almaktadır. Bu mekanizmayla sürekli güvenlik ihtiyacı hisseden insanların, gelecekte bir kamusal alan oluşturma potansiyelini daha başından ortadan kaldırmış olacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere özgürlükle güvenlik arasında salınan kamusal alan fikri dengenin özgürlük tarafına değişmesiyle mümkündür ancak devlet, güvenlik miti ve polis erki sayesinde bu denge hep güvenlik tarafına kayacaktır.

60 Neocleous, *Evrensel Hasım*, 9.

61 Neocleous, *Güvenliğin Eleştirisi*, 223.

62 Neocleous, *Güvenlik Şiddet ve Savaş*, 127-28.

63 Neocleous, *Güvenlik Şiddet ve Savaş*, 129.

Liberal özgürlüğün reddiyesiyle birlikte güvenlik mitinin reddiyesi; özgür katılım, diyalog ve çok seslilik içinde tanımlanabilecek kamusal alanın aslında kamusal olmayan alan, bir (yok) kamusal alan olduğuna işaret etmektedir.

Devletin Kurucu İktidarına “Dikkat”: Devlet-Sivil Toplum Ayrımına “Buçuk” Reddiye

Neocleous, devlet-sivil toplum “ayrımı” üzerine asıl olarak eğildiği *Sivil Toplumunu Yönetmek*'te, daha ilk sayfa ve ilk satırda reddiye'nin adını koyar: “Bu kitap devlet kuramına dönük Marksist bir yaklaşım önermektedir.”⁶⁴ Çalışma boyunca adı geçen diğer kitaplarıyla birlikte bu kitabı da eleştirel bir devlet iktidarı kuramı çabasının bir parçasıdır.

Neocleous, devlet teorisi anlamında hem devletten uzaklaşıp sivil toplumu merkeze alan yaklaşımlara hem “kaba” altyapı-üstyapı yaklaşımına hem de Foucault'nun bu ayrımı tamamen reddeden yönetimsellik yaklaşımına karşı çıkarak kendi yaklaşımını ortaya koyar. Bu yaklaşımı, devletle sivil toplumu, onun deyimiyle “hem devleti, hem de sivil toplumu birlikte dikkate almak”tan geçmektedir. Neocleous, devlet-sivil toplum ayrımını reddetmemekte ama bu ayrıma bir “idare/yönetim” katkısı yahut aşısı yaparak “yeniden değerlendirme”yi önermektedir. Buradaki vurgusu devletin sivil toplum üzerindeki kurucu iktidarınadır.⁶⁵ Neocleous, öne çıkardığı ilişkisellik ve yaptığı “yeniden değerlendirme” ile devlet ve sivil topluma daha bütünlüklü bakmaktadır. Çalışmada “buçuk” reddiye olarak nitelenen reddiye, bu nüansa ve yaklaşıma dayandırılmaktadır.

Neocleous, devlet-sivil toplum ayrımına yönelik yaklaşımında Hegel ve Marx; devlet ve hegemonya üzerine Lenin ve Gramsci; tarihin öznesi ve devletin aygıtları üzerine Althusser; yönetim üzerine de özellikle fikirleri içinde etkisi çokça hissedilen Foucault'yla eleştirel bir diyalog içindedir. Hegel'in devlet-sivil toplum yaklaşımında, devlet aşamasına geçilmesiyle birlikte sivil toplum aşılmakta ancak aşılmaya rağmen korunmaktadır. Gülnur Acar-Savran'a göre onun eleştirelliği “korunarak aşma”nın sınırlarına ulaşmakta, sivil toplumdaki çelişkiler çözülmek bir yana yeni çelişkiler

64 Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek*, 7.

65 Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek*, 8-9.

yaratmakta, devam etmektedir.⁶⁶ Marx'ın sivil toplum yaklaşımı ise burasının “burjuvazinin kendine özgü hegemonyasını kurduğu, kapitalist sömürüyü gizleyen” özelliği üzerinedir.⁶⁷

Neocleous da benzer biçimde Hegel'in yaklaşımına, hiçbir sınıfsal analiz içermemesi ve sivil toplum içindeki çelişkilerin değiştirilemezliği üzerinden eleştirel yaklaşarak Marx'a gönderme yapmaktadır.⁶⁸ Ama Marx da, Neocleous'a göre, “işçi sınıfının bir sınıf olduğunu ancak ‘sivil topluma’ ait olmadığı inancını Hegel'den, üstelik hiçbir eleştiriye tabi tutmadan” almaktadır.⁶⁹ Hegel, sivil toplumdaki çelişkilerin devlet tarafından devletin içinde eritilmesini çözüm olarak koyarken, Marx, sivil toplumu sınıf mücadelelerinin alanı olarak görmektedir. Neocleous da devlet-sivil toplum ikiliği üzerine “yeniden değerlendirme”sini buradan kurmaya başlamakta; yönetimi gündeme getirmekte ve işçi sınıfının yalnızca sivil topluma değil devlete de “ait” olduğunu, devlet tarafından polis ve yasa iktidarı ile tarihsel olarak “oluşturulduğunu” savunmaktadır.⁷⁰ İlişkiselliği yeniden hatırlatmak gerekirse, bu arada devlet de sınıf mücadelesi sürecinde oluşturulmaktadır. Neocleous'un gündeme getirdiği yönetim ise “siyasallaştırılmaya muhtaç” diye eleştirdiği Foucault'nun yönetimsellik yaklaşımından farklıdır. Ona göre Foucault da “toplumu düzenleyen yönetsel mekanizma”ya bakmasına rağmen, disiplin aygıtlarının geliştirilmesinde devletin kurucu iktidarını görmemektedir.⁷¹ Foucault'ya göre asıl önemli olan devlet değil “yönetimsellik”tir.

Neocleous, devletin sivil toplum üzerindeki denetimini üç boyutla ortaya koymaktadır: emek düzeninin/piyasanın biçimlendirilmesi, yasal öznelerin oluşturulması ve mücadelenin bastırılması.⁷² Bu üç boyutun da piyasadaki öznelerin oluşturulması, kapitalist sermaye birikiminin devamlılığı ve çeşitli araçlarla (sendikalar gibi) işçi

66 Gülnur Acar-Savran, *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx* (İstanbul: Belge Yay., 2013), 23, 160; Ateş Uslu, “Sivil Toplumun Eleştirisinden Sosyalist Demokrasi Kuramı'na: ‘Sivil Toplum ve Ötesi’”, *Praksis*, sy. 10 (2003): 396.

67 Acar-Savran, *Sivil Toplum ve Ötesi*, 22.

68 Neocleous, *Sivil Toplumu Yönetmek*, 26.

69 Neocleous, *Sivil Toplumu Yönetmek*, 29.

70 Neocleous, *Sivil Toplumu Yönetmek*, 36.

71 Neocleous, *Sivil Toplumu Yönetmek*, 92-93.

72 Neocleous, *Sivil Toplumu Yönetmek*, 135.

sınıfı mücadelesinin bastırılması ile doğrudan bağlantılı olduğu aşikârdır. Devlet, sivil toplum üzerindeki kurucu iktidarıyla “emek gücüne piyasa adına biçim verirken, aynı zamanda kapitalist genişlemenin sağlanması için sermayeye yeni bir yasal biçim kazandırmaktadır.”⁷³ Yoksulluk ve işsizlik kanunları, sosyal hizmet ve daha önce bahsedilen sosyal güvenlik gibi siyasi yönetim biçimleri, işçi sınıfının yasal özneliği olarak sendikalar ve sermayenin özneliği olan tüzel kişiler olarak şirketler... Tümünü birden devletin sivil toplum üzerindeki kurucu iktidarının ve yönetsel mekanizmaların toplu özeti olarak değerlendirilebilir.

Kamusal alanı düşünürken, özgürlük ve güvenlik arasındaki dengeyi yeniden hatırlayacak olursak, Neocleous’un yeniden düşünme ile ortaya koyduğu buçuk reddiyesi, özgürlük ve güvenlik noktalarına bir nokta daha eklemektedir. Bu nokta, diğer ikisinin üzerinde yer alan bir noktadır ki bu devlettir. Böylece devlet-özgürlük-güvenlik noktalarının birleştirdiği bir üçgen oluşur. Üç buçuk reddiyenin sonunda; devlet tarafından kuşatılan tahayyüller, yaratılan kimlikler ve sabit fikirlerle; liberal özgürlük yanılmasıyla; her seferinde güvenlik duvarına çarpan özgürlük talepleriyle bu üçgenin içinde bir kamusal alanın varlığından söz edilemez. Artık var olan bir (yok) kamusal alandır ve sıradaki reddiye üç buçuk reddiyeden bağımsız düşünülemeyecek olan kamusal alanın reddiyesi olacaktır.

Kamusal Alan Kavramını Yorumlamak mı Reddetmek mi?

Mark Neocleous, kamusal alanın kimi Marksist ve radikal tarafından gitgide artan biçimde bir “direniş zemini” olarak görüldüğünü söyler.⁷⁴ İsim vermeyen ancak “istikballerini kamusal alanla arayan”lar olarak nitelendirdiği kesim, kanımca, yalnızca günceli de işaret etmemektedir.

İnsanlığın kaybettiği karşılıklı iletişimi, müşterek fikri, kendisinin anladığı biçimiyle siyaseti ve kamusal alanı Antik Yunan’da arayan Hannah Arendt; kamusal alanı, bir “burjuva kamusalılığı” özelinde, tarihin belli bir anında, “belli bir çağa özgü” olarak kavrayan ve tarihsellik içinde inceleyen Jürgen Habermas; “bilinç endüstrisi”nin hegemonyasına dayanan egemen kamusal alanın başka kamusalılıklara yaşam şansı vermemesinden dolayı “tecrübe”ye dayalı karşıt bir kamusal alan olarak proleter kamusal alanı öneren Oskar Negt ve Aleksander Kluge; kamusal alanın ve kamusal

73 Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek*, 136.

74 Neocleous, “Kamusal Alan’a Bir Reddiye”.

insanın çöküşünü anlatan Richard Sennett ve “hakkaniyet olarak adalet”i toplumun kurucu bir unsuru olarak düşünen John Rawls... Tüm bu isimler, Neocleous’un yaklaşımından hareketle, kamusal alandan yüz çevirmeyen düşünürler ve siyaset teorisyenleri olarak değerlendirilebilir. Tüm bu isimler kaybedildiği andan bu yana kamusal alan üzerine yorum yapan isimler olurken, Neocleous bu kavramı reddetmektedir.

Neocleous’a göre kamusal alan fikri, “özünde liberal olan bir siyasal düşünce kategorisini kabul etmek durumunda bırakmakta”, kamusal alanın burjuva alanı olarak kurulmasını zorlamakta ve bu anlamıyla burjuva ideolojisini güçlendirmektedir. Aynı zamanda eleştirel teoriyi devletten uzaklaştırarak eleştirel bir devlet teorisi geliştirmeyi göz ardı etmektedir.⁷⁵ Neocleous’un çalışma boyunca değinilen teorik çalışmaları ve reddiyelerin hep bir devlet kuramı oluşturmaya yönelik parçalar olduğu düşünüldüğünde bu reddiyesi hayatın doğal akışına uygun düşmektedir. Yinelemek gerekirse, kamusal alanın reddiyesi, önceki reddiyelerin bir sonucudur.

Güvenlik mitinin ve liberal özgürlüğün reddiyesinde bahsedilen sermayenin özgürlüğü eleştirisi, kamusal alanın reddiyesinde de –doğal olarak- yer bulmaktadır. Neocleous’a göre kamusal alan kavramı, yanında getirdiği özel alan kavramıyla mahremiyeti merkezî bir kavram hâline getirmektedir. Mahremiyet ise sermayenin ve liberal bireyciliğin gizlendiği bir alan ve “liberalizmin devlete/mutlakıyetçiliğe karşı mücadelesi”nde kilit bir kavramdır.⁷⁶

Öte yandan kamusal alan-özel alan kavramı, “mahremiyet” altında sermayeyi ve bireyciliği gizlediği gibi liberalizmin otoriterliğini de gizlemektedir. Güvenlik bahsinde değinildiği gibi liberalizmin kurucu babalarının özgürlük anlayışı yalnızca sermayenin ve özel mülkiyetin özgürlüğüdür. Bu özgürlük, güvenlik miti konsepti içinde polis erki aracılığıyla dün ayaktakımının bugün işçi sınıfının baskılanması ile sağlanırken Neocleous bunun kamusal alanla olan ilgisini şöyle özetler: “Polis olmadan bir kamusal alandan bahsetmek mümkün değildir.”⁷⁷

Neocleous’a göre kamusal alanda yapılan tartışmalar yalnızca “liberalizmin kendisi tarafından belirlenen tartışmalardır.” Kamusal alana giriş “kontrollü”dür. Liberalizm

75 Neocleous, “Kamusal Alan’a Bir Reddiye”.

76 Neocleous, “Kamusal Alan’a Bir Reddiye”.

77 Neocleous, “Kamusal Alan’a Bir Reddiye”.

hem herkesi kamusal alana çağırmakta hem de kimin gireceğine karar vererek kimilerini dışlamaktadır.⁷⁸ Bu hâliyle kamusal alanın hiç de kamusal bir içeriği yoktur. Neocleous'un, liberalizmin otoriterliği üzerine İskoç Aydınlanması üzerinden verdiği örnek oldukça çarpıcıdır. Liberal aydınların poker⁷⁹ kulübünde konuştukları meseleler, şiddetin nasıl örgütleneceği ve en iyi nasıl öldürüleceği üzerinedir.

Konuşmanın değil öldürmenin, siyasetin değil şiddetin egemen olduğu bir yerde kamusal alan ne kadar kamusal alandır? Burada söz konusu olan kamusal özelliği olmayan bir kamusal alandır, bir (yok) kamusal alan olarak isimlendirilebilir. Neocleous'un reddiyelerden doğan kamusal alan reddiyesi, devleti göz ardı etmeyen, onu denkleme dâhil eden alternatif kamusalıklar için bir “yeniden düşünme” ve dolayısıyla bir imkân sağlamaktadır.

Sonuç: Devleti Denkleme Dâhil Eden Karşıt Kamusalılık İmkânına Doğru

Neocleous'un eleştirel bir devlet kuramı ortaya koymak üzere yaptığı çalışmaları, kamusal alan reddiyesini merkeze alıp bütünlüklü olarak okumaya çalışan bu çalışmada onun kamusal alana reddiyesinin bir dizi başka reddiyenin sonucu olduğu ortaya konulmuştur. Kamusal alana kamusal olma özelliği yükleyen isimlerin aksine Neocleous bu reddiyeler dizisinde kamusal alanın kamusal (olmayan) alan olduğunu ileri sürmüştür.

Kamusallığın Yapısal Dönüşümü'nde burjuva kamusallığının ortaya çıkışını ve dönüşümünü tarihsel olarak değerlendiren Habermas'ın, “içinde kamuoyunun oluşabildiği alan” olarak tanımladığı kamusal alan, Hannah Arendt tarafından *İnsanlık Durumu*'nda Antik Yunan sitesini merkeze alan bir biçimde yorumlanmıştır. Kapitalist toplumun barındırdığı çelişkiler karşıt kamusalıklar yaratma potansiyelini her zaman içinde taşımıştır. Burjuva kamusallığının dışlayıcılığına yönelik eleştirileriyle Oskar Negt ve Alexander Kluge'nin üretime ve tecrübeye dayalı proleter kamusal alan kavramı bu potansiyele işaret etmektedir. Richard Sennett, mekândaki dönüşüm üzerinden kamusal alanın sönmelenişini ve kamusal insanın çöküşünü ortaya koyarken, John Rawls heterojen bir toplumda eşitlik ve adalet arasında nasıl bir denge kurulabileceğinin cevabını “hakkaniyet olarak adalet” ile vermeye çalışmıştır. Kamusal

78 Neocleous, “Kamusal Alan'a Bir Reddiye”.

79 Neocleous, pokerden söz ettiği yerde “poke” kökünün altını çizer ve bunun “ateşi körüklemek” anlamını hatırlatır.

alana yönelik ve kamusal alanla ilişkilendirilebilen bu farklı yaklaşımlar, kamusal alana yükledikleri kamusal olma özelliği sebebiyle Neocleous'un devlet-sivil toplum kavramlarını merkeze alan yaklaşımı ile reddedilmektedir. Bu reddiye aynı zamanda onun eleştirel bir devlet kuramını oluşturan yaklaşımlarının bir parçasını oluşturmaktadır. Kamusal alan-özel alan kavram çifti Neocleous'ta yerini devlet-sivil toplum kavram çiftine bırakmıştır.

Neocleous'un reddiyeler silsilesi “devlet tarafından kuşatılmadan” devleti değerlendirme çabası olarak “devletçi politik tahayyül”ün reddi ile başlamıştır. Ardından liberalizmde özgürlüğün sermayenin özgürlüğü anlamına geldiğinden hareketle liberal özgürlük anlayışının reddi gelmiştir. Değerlendirilen üçüncü reddiye fetişleştirilen güvenliğin reddiyesi olmuştur. Son olarak da devlet-sivil toplum ayrımını reddetmeyen ama ona yönelik bir “yeniden değerlendirme” ile tanımlanabilecek “buçuk reddiye” incelenmiştir. Üç buçuk reddiyeden doğan reddiye ise kamusal alanın reddiyesi olarak değerlendirilmiştir.

Sivil Toplumunu Yönetmek, Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi ve Devleti Tahayyül Etmek'te devletin sivil toplumu kurduğunu ve düzenlediğini ortaya koyan Neocleous'a göre kamusal alan-özel alan kavramsallaştırması, devletin bu rolünü görünmez kılmakta, devlet hakkında “devletçi tahayyül”e alternatif eleştirel bir tahayyülü imkânsızlaştırmaktadır. Neocleous'un, devlet tarafından kuşatılmadan devleti değerlendirmesiyle geliştirdiği “devletçi politik tahayyül” reddiyesi, onun kamusal alan reddiyesine çıkan reddiyelerden birisidir ve devletin her yeri kapladığı “devlet tahayyülü”ne karşı devletin kurucu iktidarının görünür kılınması gerektiğinde ısrar ederek bir yeniden düşünme önermektedir.

Neocleous'a göre liberalizmin özgürlük söylemiyle güvenlik kavramı doğrudan ilişkilidir, Liberal özgürlük kavramı güvenlik miti üzerine kurulmuştur ve güvenlik miti devletin güvenliğinden ulusal güvenliğe, ulusal güvenlikten ekonomik güvenliğe, ekonomik güvenlikten sosyal güvenliğe kadar uzanan geniş bir yelpazede hüküm sürmektedir. Nihayetinde asıl emniyete alınmak istenen ise sermaye düzenidir.

Neocleous'un “güvenlik miti”ne reddiyesi, güvenlik endüstrisinin ve polis erkinin, “sürekli savaş” erkiyle sermayeyi ve de işçi sınıfını nasıl oluşturduğunu, denetlediğini ve baskıladığını görünür kılarak güvenliğe güvenmemek konusunda uyarılmaktadır. Güvenlik miti konusunda bu uyarı, diyalog ve çok seslilik içinde tanımlanabilecek kamusal alanın aslında kamusal (olmayan) alan, (yok) kamusal alan olmasına işaret etmektedir.

Neocleous'a göre liberalizmde söz konusu olan özgürlük, özel mülkiyetin ve sermayenin özgürlüğüdür. Bu özgürlüğün temelinde önce ayaktakımının sonra da işçi sınıfının denetlenmesi yatmaktadır. Neocleous'un kamusal alan reddiyesine giden bir başka reddiyesi olan liberal özgürlüğün reddiyesi, polis erkinin tarihsel konumuyla da doğrudan ilişkilidir. Neocleous; menfaat, bağımsızlık, mülkiyet ve güvenlik "anahtar" kavramlarıyla, kuralları liberaller tarafından konulan bir düzen, kendi "menfaati"nin peşinde koşan "bağımsız", "mülkiyet" sahibi bireyler ve "gizli el" tarafından kendi kendini idare eden bir sivil topluma işaret etmiştir. Bu durumda da bir kamusalıktan bahsedilemez.

Neocleous'un "liberal özgürlüğe reddiyesi", liberalizmin, sermayenin özgürlüğünden başka bir özgürlük kaygısı taşımadığını hatırlatmakta, liberalizmin otoriter kimliğini tarihsel olarak ifşa etmektedir. Liberal özgürlüğün reddiyesi, özgürlük illüzyonunun açığa çıkarılması anlamında önemli bir uğraktır ve kamusal alan reddiyesi için önemli bir izlektir.

Neocleous'un kamusal alana reddiyesine giden devlet-sivil toplum ayrımına buçuk reddiyesi, kamusal alanın yerleştirilebileceği özgürlük ve güvenlik noktalarına bir nokta daha eklemektedir. Diğer ikisi noktanın üzerinde yer alan bu nokta devlettir. Devlet-özgürlük-güvenlik noktalarının oluşturduğu üçgen oluşur. "Devletçi politik tahayyül", liberal özgürlük illüzyonu ve sürekli olarak güvenlik duvarına çarpan özgürlük talepleriyle bu üçgenin içinde bir kamusal alanın varlığından söz edilemez. Burada ancak kamusal özelliği olmayan bir (yok) kamusal alandan söz edilebilir. Neocleous'un devlet-sivil toplum ayrımına buçuk reddiyesi, "yeniden düşünmeyi" önererek ve devleti denkleme dâhil etmek gerektiğini söyleyerek politikayı ve onun "kabı" olan kamusal alanı verili olanın dışına düşünmeye çağırmaktadır.

Üç buçuk reddiyenin varacağı son durak kamusal alanın reddiyesidir. Neocleous, kamusal alanın "kamusal" olmadığını iddia ederek kamusal alan üzerine "yeniden düşünmeye" imkân vermektedir. Tüm reddiyelerine rağmen ve tüm reddiyeleriyle birlikte, (Yok) Kamusal Alan potansiyeline karşı uyarıcı ve devleti denkleme dâhil eden karşıt bir kamusal alan potansiyeli imkânı olarak da okunabilir. Bu reddiyeyi bir "yeniden düşünme" olarak değerlendirmek, devletin kurucu iktidarına dikkat kesilip devleti denkleme dâhil etmek, egemen kamusal alana direnecek ve onun karşısında oluşacak karşıt kamusalıklar için bir yol açma potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

Acar-Savran, Gülnur. *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. İstanbul: Belge Yayınları, 2013.

Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*. trc. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Bauman, Zygmunt. *Siyaset Arayışı*. trc. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

Bedirhanoglu, Pınar. “Mark Neocleous Külliyyatı Üzerine İçerden Bir Eleştiri”. *Praksis*, sy. 40 (2016): 229-39.

Görgün, Çiğdem. “‘Devleti Tahayyül Etmek’ İsimli Kitap Üzerine Bir Değerlendirme”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, sy. 9 (2019): 560-66.

Güneş, Alper. “Kitap İncelemesi: Devleti Tahayyül Etmek”. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3, sy. 1 (2022): 42-48.

Habermas, Jürgen. “Kamusal Alan”. *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek, 95-102. İstanbul: Hil Yayınları, 2015.

Habermas, Jürgen. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. trc. Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*, trc. Semih Lim. İstanbul: YKY, 2016.

Negt, Oskar ve Alexander Kluge. “‘Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş”. *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek, 133-39. İstanbul: Hil Yayın, 2015.

Negt, Oskar ve Alexander Kluge. *Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusallığın Analizine Doğru*. trc. Müge Atala. İstanbul: Notabene Yayınları, 2018.

Neocleous, Mark. *Devleti Tahayyül Etmek*. trc. Akın Sarı. Ankara: NotaBene Yayınları, 2014.

- Neocleous, Mark. *Evrensel Hasım: Güvenlik, Sermaye ve Tüm İnsanlığın Düşmanları*. trc. Beyza Sümer Aydaş. Ankara: NotaBene Yayınları, 2016.
- Neocleous, Mark. *Faşizm*. trc. Doğan Barış Kılınç. Ankara: NotaBene Yayınları, 2018.
- Neocleous, Mark. *Güvenliğin Eleştirisi*. trc. Tonguç Ok. Ankara: NotaBene Yayınları, 2014.
- Neocleous, Mark. *Güvenlik Şiddet ve Savaş*. trc. Gül Çorbacıoğlu ve Ersin Embel. Ankara: Dipnot Yayınları, 2012.
- Neocleous, Mark. “Kamusal Alan’a Bir Reddiye”. trc. Deniz Özçetin ve Burak Özçetin. *Ayrıntı Dergi*, sy. 8 (2015).
- Neocleous, Mark. *Sivil Toplumun Yönetmek: Devlet İktidarı Kuramına Doğru*. trc. Bahadır Ahıska. Ankara: NotaBene Yayınları, 2013.
- Neocleous, Mark. *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*. trc. Ahmet Bekmen. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2006.
- Özbek, Meral. “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları”. *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek, 21-90. İstanbul: Hil Yayın, 2015.
- Özbek, Meral. “Giriş: Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık”. *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek, 179-260. İstanbul: Hil Yayın, 2015.
- Özçetin, Deniz. “Tüm İnsanlığın Düşmanları, Sermaye ve Güvenlik”. *Mülkiye Dergisi* 40, sy. 2 (2016): 153-62.
- Rawls, John. *Bir Adalet Teorisi*. trc. Vedat A. Coşar. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2020.
- Scott, James C. *Seeing Like a State*. New Haven: Yale University Press, 1998
- Senemoğlu, Olkan ve Hasan Yalçın. “Mark Neocleous Düşüncesinde Güvenlik”. *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler - IV* içinde, ed. Emrah Aydemir ve Sema Sağlık, 319-42. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.

Senemoğlu, Olkan ve Hasan Yalçın. “Mark Neocleous’un Devlet ve Sivil Toplum Tartışmalarına Katkısı”. *Sosyal Bilimlerde Seçme Konular 5* içinde, ed. Hasan Çiftçi, 403-21. Ankara: Iksad Publications, 2022.

Sennett, Richard. *Kamusal İnsanın Çöküşü*, trc. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Uslu, Ateş. “Sivil Toplumun Eleştirisinden Sosyalist Demokrasi Kuramı’na: ‘Sivil Toplum ve Ötesi’”. *Praksis*, sy. 10 (2003): 389-403.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

**Rusya’da Bürokrasi:
Tarihsel Geçmişi ve Günümüzdeki Durumu**

Bureaucracy in Russia: Historical Background and Current Situation

Mehmet Akif Özer

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Ün., İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
mehmet.ozer@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2220-2271

Bakhtiar Ortaq

Ankara Hacı Bayram Veli Ün., İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Doktora Öğrencisi
bakhtiarortaq@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2893-8119

Gönderim Tarihi: 20.09.2023

Kabul Tarihi: 14.12.2023

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2023

Nasıl Atıf Yapılır:

Özer, Mehmet Akif ve Ortaq, Bakhtiar. “Rusya’da Bürokrasi: Tarihsel Geçmişi ve Günümüzdeki Durumu”. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 1, sy. 2 (Aralık 2023): 383-426.

Rusya’da Bürokrasi: Tarihsel Geçmişi ve Günümüzdeki Durumu

Mehmet Akif Özer¹
Bakhtiar Ortaq²

Öz

Bu makalede Rusya’da bürokrasinin tarihi ve güncel durumu incelenmiştir. Öncelikle Rus bilim insanlarının bürokrasiyi inceleme konusundaki yaklaşımları ve teorileri tartışılarak makalenin temel vurgularına teorik bir zemin oluşturmak istenmiştir. Daha sonra bürokrasinin tarihsel gelişimi Çarlık Dönemi’ndeki kökenlerinden Vladimir Putin yönetimindeki mevcut şekline kadar yaşanan gelişmeler, değişimler ve dönüşümler eşliğinde değerlendirilmiştir. Ayrıca her dönemde bürokrasinin temel özellikleri vurgulanmış, süreç ve uygulamalar Rus ve Batılı teorisyenlerin bakış açılarındaki farklılıklar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Sovyetler Birliği (SSCB) sonrası Rusya’da bürokrasinin temel özellikleri arasında; gücün merkezileşmesi, hiyerarşik yapı, yolsuzluğun yaygınlığı, şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği, siyasi patronaj ve Sovyet döneminden kalma istikrardan ödün vermeme gibi hususlar yer almaktadır. Bu özellikleri anlamak, SSCB sonrası Rusya’da bürokrasinin işleyişini ve zorluklarını analiz etmek için oldukça önemlidir. SSCB’nin son dönemlerinde tüm dünya köklü bir sistem değişikliğine ve sonunda da dramatik çözümlere tanıklık etmiştir. Gorbaçov’un uyguladığı reformlar, sosyoekonomik zorluklar ve milliyetçi hareketlerle birleşince bir zamanların süper gücünün dağılması kaçınılmaz olmuştur. Ancak SSCB’nin mirası, bugün Rusya üzerinden Avrasya’nın jeopolitik manzarasını şekillendirmeye devam etmektedir. Günümüzün Rusya yönetiminde verimliliğin, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması için bürokraside reforma olan ihtiyaç hâlâ çok fazladır ve toplumda da bu konuda iyileştirme çabalarının artırılmasına yönelik bir oydaşma vardır. Makalenin son kısmında Rus bürokrasisinin hâlâ bir değişim hâlinde olduğu ve gelecekteki gelişiminin, Batılılaşma çabalarının başarısı ve ülkenin siyasi istikrarı da dâhil olmak üzere bir dizi faktöre bağlı olduğu tezine vurgu yapılmıştır.

1 Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Ün., İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmet.ozar@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2220-2271.

2 Ankara Hacı Bayram Veli Ün., İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü doktora öğrencisi, bakhtiarortaq@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2893-8119.

Anahtar Kelimeler: *Rusya, Teorik Yaklaşım, Bürokrasi, Sovyetler Birliği, Putin Dönemi*

Bureaucracy in Russia: Historical Background and Current Situation

Abstract

This article examines the history and current state of bureaucracy in Russia. Firstly, it aims to establish a theoretical foundation for the article's key points by discussing Russian scholars' approaches and theories regarding the study of bureaucracy. Subsequently, the historical development of bureaucracy in Russia, from its origins during the Tsarist period to its current form under the leadership of Vladimir Putin, is evaluated in the context of the developments, changes, and transformations that have taken place. Additionally, the fundamental characteristics of bureaucracy in each period are emphasized, and the processes and practices are analyzed from the perspectives of both Russian and Western theorists. Following the dissolution of the Soviet Union (USSR), some key features of bureaucracy in post-Soviet Russia include centralization of power, hierarchical structure, widespread corruption, lack of transparency and accountability, political patronage, and a reluctance to depart from the stability inherited from the Soviet era. Understanding these characteristics is crucial for analyzing the functioning and challenges of bureaucracy in post-Soviet Russia. The world witnessed a profound system change in the late stages of the Soviet Union, culminating in dramatic dissolution. Mikhail Gorbachev's reforms, combined with socio-economic difficulties and nationalist movements, made the collapse of the once-powerful superpower inevitable. However, today, the legacy of the Soviet Union continues to shape the geopolitical landscape of Eurasia through Russia. In the present day, there remains a significant need for bureaucratic reform in Russia to achieve efficiency, transparency, and accountability in governance. There is a consensus within society to increase efforts towards improvement in this regard. In the final section of the article, it is emphasized that Russian bureaucracy is still undergoing change, and its future development depends on a range of factors, including the success of Westernization efforts and the country's political stability.

Keywords: *Russia, Theoretical Approach, Bureaucracy, Soviet Union, Putin Era*

Giriş

İlgili literatürde Rusya'nın günümüz siyasi rejiminin otoriter bir yapıda olduğuna dair genel bir kanaat vardır. Devlet, otoriter ve baskıcı yönetimini bürokrasi üzerinden yani kendi örgüt (devlet kurumları) ve personeli (devlet memurları) eliyle yürütmektedir. Bundan dolayı, Rus bürokrasisi üzerine uzmanlaşmış bilim insanı Viktor Makarenko'ya göre Rusya toplumu nezdinde devlet ve bürokrasi eş anlamlı kullanılabilir. Yine Makarenko'ya göre Rusya'da bürokrasi; devletin en tepesindeki yöneticilere ekonomik, sosyal, siyasi ve ideolojik alanlarda hizmet veren devlet görevlilerin toplamı olarak kabul edilmektedir.³ Bu bağlamda söz konusu gerekçelerden dolayı Rusya'da yönetilen demokrasi ya da kontrollü demokrasi söz konusudur. Aynı zamanda yasalar ile hukuksal hak ve hürriyetler zayıf işlemektedir. Devlet kurumlarında yolsuzluk yaygındır ve toplumsal gelirlerin önemli ve büyük bir kısmı bürokrasinin içinde kemikleşmiş grupların lehine yani toplumda oligarşik yapılar (yani belirli bir grup veya sınıfın diğerlerine göre belirgin bir şekilde daha fazla güce sahip olduğu yapılar) olarak görülen kesimlerin zenginleşmesine yol açabilecek şekilde kullanılmaktadır. Rusya'da bürokrasiden (devletin kurumları ve memurlarından) bağımsız güçlü bir özel sektör yapılanması yoktur. Bundan dolayı, ülkede iyi gelirlere sahip özel sektör kuruluşlarının tamamı ya devlet kurumlarıyla doğrudan bağlantılıdır ya da yüksek görevde bulunan devlet personelinin yardımları ve onların destekleriyle varlıklarını sürdürmektedir.

1990 yılı Rusya için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmış ve 12 Haziran 1990 tarihinde Rusya, SSCB'den egemenliğini ilân eden deklarasyonu kabul etmiştir. O günden bu yana Rusya'da siyasi rejimin klasik özellikleri değişime uğramadan devam etmiştir. Yani ülkenin yönetim sistemi otoriter ve baskıcı bir tarzla kurumsallaşmasını sürdürmüştür. Böyle bir yönetim sisteminde tüm iktidar tek şahsın yani Başkan'ın elinde toplanmakta ve Başkan ülkenin gelişimini yönlendiren, iç ve dış politikayı belirleyen tek güçlü merci ve lider olarak kabul edilmektedir.⁴

3 Viktor Makarenko, "Obsluga Gosudarstvennoi Maşını Rossiye: Politiko-İdeolojiçeskiye Svoistva (Rusya'da Devlet İhtiyaçlarına Hizmet Edilmesi: Siyasi ve İdeolojik Özellikleri)", *Politiçeskaya Konseptologiya (Siyasi Konseptoloji Dergisi)*, sy. 1 (2011): 5-6.

4 Aleksandr Obolonski, *Krizis Biyurokatiçeskogo Gosudarstva: Reformı Gosudarstvennoi Slujbi, Mejduarodni Opıt i Rossiskiye Realiyi (Bürokratik Devletin Krizi: Devlet Memurlarının Reformu, Uluslararası Tecrübe ve Rusya'daki Gerçekler)*, Moskova: Fond Liberalnaya Missiya Yayınları, 2011, 230; Viktor Makarenko, *Russkaya Vlast İ Biyurokatiçeskoye Gosudarstvo (Rus İktidarı ve Bürokratik Devlet)*, Rostov: Na Donu, Mart Yayınları, (2013): 3-4.

Bu makalede yukarıda ifade edilen günümüz Rusya siyasi rejiminin klasik özelliklerinden hareketle, Rusya'daki bürokrasinin Max Weber'in bürokrasi kuramıyla açıklanamayacağı, Rusya'nın dönemlere göre farklılık arz eden siyasi rejim özelliklerine bağlı olarak gelişen ve değişen bürokratik yapısını derinlemesine inceleyen bilim insanlarının görüşleriyle açıklanabileceği tezi savunulmaktadır. Bu doğrultuda makalede Rusya'daki bürokrasi Sovyetler Birliği dönemi ve Sovyetler Birliği sonrası dönem olarak ikiye ayrılıp incelenmektedir. İlk dönemde, yani Sovyetler Birliği'nde (SSCB) komünist ve sosyalist rejimin hâkim olmasından dolayı, bilimsel ve teorik açıdan bu dönemdeki bürokrasi Karl Marx ve Vladimir Lenin'in yaklaşımlarıyla ele alınmaktadır. Özellikle bu dönemdeki bürokrasinin teoride ve uygulamadaki farklılıkları, objektif bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Makalede Sovyetler Birliği sonrası dönemde ise Rusya devletindeki bürokrasi, bu alanının uzmanları kabul edilen Viktor Makarenko ve Aleksandr Obolonski'nin bilimsel çalışmaları üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Önce Makarenko'nun ve Obolonski'nin Rusya'daki bürokrasinin tarihsel geçmişine ve günümüzdeki durumuna yönelik değerlendirmeleri incelenmiş, ardından bu iki uzmanın genelde bürokrasi kuramlarına özelde Rusya bürokrasisine yönelik bakış açıları esas alınarak Sovyetler Birliği sonrası dönemlerde Rusya'daki bürokrasi açıklanmıştır. Makalede metodolojik olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, ağırlıklı olarak doküman analizi ve literatür taraması kullanılmış ve konuya ilişkin kitap, makale, derleme çalışma ve tez gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu şekilde elde edilen veriler içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

Rus Bilim İnsanlarının Değerlendirmelerinde SSCB ve Rusya Bürokrasisi

Bürokrasiyi derinden inceleyen Rus bilim insanları Viktor Makarenko ve Aleksandr Obolonski, ülkelerin siyasi rejimlerini dikkate alarak bürokrasi teorilerini dört ana kategoride açıklamışlardır. Bunlar sırasıyla Max Weber'in bürokrasi teorisi, Karl Marx'ın bürokrasi teorisi, Emperyal (Asya-Çin) teoriler ve günümüz bürokrasi teorileridir.⁵

Makarenko ve Obolonski'ye göre 20. yüzyılın büyük bir bölümünde devlet yönetimi alanındaki araştırmalarda Weber'in paradigması olan bürokratik yönetim teorisi temel alınmıştır. Böylece devletin yapılanması rasyonel bürokrasi üzerinden incelenmiştir. Bu süreçte Weber'in paradigmasının temel alınmasında şu faktörler etkili olmuştur.⁶

5 N.P. Mouzelis, *Örgüt ve Bürokrasi, Modern Teorilerin Analizi* Konya:Çizgi Kitabevi, 2001): 52-69.

6 Nikolay Berdyaev, *Dostoyevski: Ruh Sürgünü*. trc. E. Gürol (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004): 33-35.

Weber'in teorisine artan ilgi, 20. yüzyılın hızlı sanayileşmesinden kaynaklanmıştır ve buna bağlı olarak yönetim sisteminde hiyerarşinin oluşturulması ihtiyacı hissedilmiştir. Devletin toplum üzerindeki hâkimiyetinin güçlenmesiyle yönetim alanında bürokrasiye her zamandan daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçte insana pragmatik açıdan yaklaşılması, devletin genel hedefine ulaşmasında insan emeğinin ve kabiliyetinin kullanılması ihtiyacını daha da artmıştır.

Genel olarak Weber'e göre rasyonel bürokrasi, iktidar yapılanmasında tabakalı piramit şeklinde örgütlenmiş olan ve bu örgütlenmeyi korumak için genel kabul görmüş, kişisel olmayan güç kullanım yetkisine sahip bir örgüttür. Böylece Weber'e göre rasyonel bürokrasi, belirlenmiş olan kurallar kapsamında profesyonel çalışanlar tarafından fonksiyonları yerine getirilen⁷ akılcıl ve sistematik bir aygıt olarak toplumun hizmetine sunulmuştur.⁸

Makarenko, Obolonski ve Rusya'daki bürokrasiyi inceleyen diğer Rus bilim insanlarının çalışmalarında Karl Marx da bürokrasi karşıtı paradigmayı geliştiren bir düşünür olarak kabul görmüş ve akademik çalışmalara konu olmuştur.⁹ Dolayısıyla Marx'la ilgili yorum ve değerlendirmeler, Weber'in bürokrasiye yönelik ileri sürdüğü tezlerine karşıt fikirler şeklinde ortaya çıkmıştır. Marx'ın teorik ve bilimsel çalışmaları komünist ve sosyalist bir toplum nasıl inşa edilebilir, böyle bir toplumun inşasına tehdit oluşturabilecek faktörler neler olabilir gibi konulara yoğunlaşmıştır.¹⁰ Marx, komünist ve sosyalist bir toplumun inşasına devletin ve bürokrasinin varlığını ve sermayenin belli bir zümrenin elinde toplanmasını tehdit olarak görmüştür. Bundan dolayı Marx, bürokrasinin topluma yararını tamamen inkâr etmiştir ve ona göre bürokrasi "topluma hiçbir faydası olmayan parazit bir organizma"dır.¹¹

7 Natalya Pankeviç, "Mestnoye Samoupravleniye V Sisteme Organizatsiyi Gosudarstvennoi Vlasti (Devlet İktidarının Organize Edilme Sisteminde Yerel Yönetimler)", *Polis. Politicheskoye İssledovaniya (Polis. Siyasi Araştırma Dergisi)* 2, (2016), 63-64.

8 Mouzelis, *Örgüt*, 28-34.

9 Daha fazla bilgi için bkz. Vladimir Mamontov, "Karl Marx, Friedrich Engels İ Rossiya (Karl Marx, Friedrich Engels ve Rusya)", *Sosyalno-Ekonomicheskiye Yavleniya İ Prosessi (Sosyal Ekonomik Durumlar ve Süreçler Dergisi)* 8 (2016), 48-56.

10 Viktor Makarenko, *Analiz Biyurokratiyi Klassovo-Antogonisticheskogo Obşestva V Rannih Rabotah Karla Marksa (Karl Marx'ın Bilimsel Çalışmalarında Sınıfsal Antagonist Toplumdaki Bürokrasinin Analizi)*, (Rostov: Na Donu, 1985): 9-11.

11 Makarenko, *Analiz*, 14.

Görüldüğü gibi Marx'ın bürokrasiye yönelik bakış açısı, Weber'in görüşlerine tamamen zıttır. Marx bürokrasiyi topluma hizmet eden rasyonel bir varlık olarak değerlendirmemiş, aksine toplumdan kendi çıkarları uğruna faydalanarak halkı daha fazla sövmeye yarayan bir mekanizma olarak yorumlamıştır. Marx'ın tezlerini daha sonra Lenin geliştirmeye çalışmış, Sovyetler Birliği'nin inşasında komünizm ile sosyalizmin temellerini Marx'ın fikirleriyle sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Ancak Sovyetler Birliği döneminde bürokrasi ile ilgili gelişmelerde, teorilerin öngörülleri ile uygulamada gerçekleşenler oldukça farklılaşmıştır.¹²

Özellikle Obolonski, bilimsel çalışmasında Rusya'daki bürokrasinin şekillenmesine emperyal (Asya-Çin) teorilerin büyük katkısı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre bu teoriler Çin'in yönetim yapısının güçlenmesi için çaba harcayan Çin bürokrasi teorisyenlerince kuramlaştırılmıştır. Bu teoriler ve öngördükleri yönetim anlayışı Rusya'da 1917 yılına kadar, yani Sovyetler Birliği'nin Rusya'da iktidarı ele geçirdiği döneme kadar sürmüştür. Obolonski burada, birçoğunun aksine, Çin etkili yönetim anlayışının ülkede hem Sovyetler Birliği döneminde hem de Sovyetler Birliği sonrası dönemde farklı şekillerde devam ettiğinin altını çizmiştir.¹³

Emperyal (Asya-Çin) teorilerin temelinde, Çin'in yönetim yapısını bürokrasi üzerinden daha güçlü bir yapıya büründürme hedefiyle incelemeler yapan ve bu alanda çeşitli tezler geliştiren Çinli bilim insanı Şan Yan'ın bilimsel çalışmaları bulunmaktadır. Şan Yan'a göre devletin, yani yönetici sınıfın çıkarları toplumun çıkarlarıyla kesişmeyebilir ve böyle bir durumda devletin çıkarları üstündür. Toplumun devlete olan bağımlılığı ve sadakati sürekli olarak canlı tutulmalıdır. Bunu ancak toplumu yöneten sınıfa yardımcı olan bürokrasi yapabilir. Bundan dolayı Şan Yan'a göre bürokrasi, yöneten sınıfın direktifleriyle devletin bekası için çalışan görevlilerdir.¹⁴ Bu süreçte emir komuta zinciri altında hareket etmekte, dayatmalar uygulamaktadır.

Görüldüğü gibi Şan Yan günümüzdeki anlamıyla bürokrasiyi devlet çalışanları (memurları) olarak ele almıştır ve bürokrasiyi toplumun isteklerinden ziyade yönetici sınıfın çıkarlarına cevap veren bir zümre olarak yorumlamıştır. Yine Şan Yan'a göre devleti yönetenler bürokrasiye bazı ayrıcalıklar tanıyarak, bir anlamda ödüllendire-

12 Mouzelis, *Örgüt*, 52-64.

13 Tumshis Mikhail, Yevrei v NKVD SSSR. 1936–1938 gg. Opyt Biograficheskogo Slovarya. Russkiy Fond Sodeystviya Obrazovaniyu i Nauke, 2016, 39.

14 Мельникова М. В. «Форма управления в современной России». Вестник Самарской гуманитарной академии Серия «Право», 2018, 30-34.

rek bürokrasiyi kendilerine (yönetici sınıfa) daha fazla bağımlı hâle getirmelidirler.¹⁵ Ancak bu şekilde hedeflerine ulaşabilirler.

Obolonski gibi Makarenko da Rusya'nın Sovyetler Birliği ve sonrası dönemlerde bürokrasinin incelenmesinde Emperyal (Asya-Çin) teorilerin temel alınmasını önermiştir. Çünkü ona göre ister Çarlık Dönemi'nde ister Sovyetler Birliği ve günümüz Rusyası'nda bürokrasi, devleti yöneten ve kendi içinde belli bir rütbe ayırımı olan görevlilerin tamamıdır ki bunların temel özelliği devletin bekasına ve devleti yöneten en tepedeki elitlere hizmet etmektir. Bundan dolayıdır ki Makarenko'ya göre bürokratlar, üst amirinin direktiflerini toplumun isteklerinden üstün tutmaktadırlar ve verilen emirlere uygun olarak gerektiğinde topluma baskı bile uygulayabilmektedirler.¹⁶

Obolonski Emperyal (Asya-Çin) teorilerini Weber'in bürokrasi teorisine karşıt olarak görmüş ve incelemelerini bu doğrultuda karşılaştırmalı olarak yapmıştır. Buradan hareketle Rusya'daki bürokrasinin ve bürokratik yönetimin Weber'in teorisiyle açıklanamayacağını ileri sürmüştür. Çünkü ona göre Rusya'da bürokrasi, yani örgütlenmiş devlet kurumları ve onun görevlileri otoriter yapının (liderin) daha fazla otoriterleşmesine (güçlenmesine) çalışmaktadır ve halkın istekleri ile çıkarlarını ikinci plana itmektedir. Bundan dolayı liderin, yani tek şahsın iktidarı üzerine inşa edilmiş yönetim yapısında bürokrasi, liderin iktidarını ve şahsi kişiliğini yüceltmek için güçlendirildiğini kabul etmekte¹⁷ ve bu ön kabul üzerinden hareket etmektedir.

Aleksandr Obolonski ve Viktor Makarenko'ya göre Rusya'da günümüz bürokrasi teorisinin temelleri batılı bilim insanlarının incelemeleriyle, 1960'lı yıllarda atılmıştır. Buna göre Weber'in rasyonel bürokrasi teorisi yeniden gözden geçirilmiş ve devlet, idari yönetim ve bürokrasi konuları toplumun istek ve çıkarlarına daha fazla hizmet verebilecek şekilde araştırmalara yeniden konu edilmiştir. Bu doğrultuda günümüz bürokrasisini inceleyen Rus bilim insanlarının bilimsel çalışmalarında Crozier'ın "Le Phénomène Bureaucratique-Bürokratik Fenomen" (1963), Herbert A. Simon'ın "Administrative Behavior-Yönetimsel Davranış" (1994), R. Merton'ın "An Approach to a Theory of Bureaucracy-Bürokrasi Teorisine Bir Yaklaşım" (1967) ve P. Blau'ın "Bu-

15 Румянцева Н., Матвеев В., Третьякова Л., Юрова Ю. «Государственные реформы в области образования в России (конец XVIII – начало XIX вв.)». Журнал истории, культуры и искусства, 2018, 38-43.

16 Makarenko, *Russkaya*, 8.

17 Makarenko, *Analiz*, 44-45.

reaucracy in Modern Society-Modern Toplumlarda Bürokrasi” (1971)¹⁸ isimli bilimsel çalışmalara yapılan atıfların fazla olduğu rahatlıkla görülebilir.

Bu makalede Rusya’daki bürokrasinin tarihsel geçmişi ile günümüzdeki durumu incelendiğinden, Weber ve onun görüşlerini modernleştirmeye çalışan batılı bürokrasi kuramlarına değinilmeyecektir. Bu kapsamda, Sovyetler Birliği dönemindeki Rus bürokrasisi, Obolonski ve Makarenko’nun önerileri temel alınarak, Marx ve Lenin’in bürokrasiye yönelik bilimsel çalışmaları eşliğinde incelenecektir. Ayrıca bu dönemde bürokrasiye yönelik teori ve uygulamadaki farklılıklara da değinilecek, emperyal (Asya-Çin) teorilerinin sürece etkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

Sovyetler Birliği Döneminde Bürokrasi: Teori ve Uygulamadaki Farklılıklar

Bilindiği gibi Marx ve Lenin, genel olarak devleti ve idari yönetimi, sınıf (sermayesi olan ve olmayanların) mücadelesiyle bağlantılı olarak incelemişlerdir. Her ikisi de bilimsel çalışmalarında bürokrasiyi bu sınıf mücadelesinin uzantısı olarak görmüşlerdir.¹⁹

Marx’a göre bürokrasi, kapitalist üretimin organize edilmesinde önemli bir yönetim aracıdır. Ona göre bürokratlar, devletin genel çıkarlarına sadece göstermelik olarak hizmet etmeye çalışırlar ve bürokratların asıl fonksiyonu devletin yönetimini eline geçiren sermaye sahipleri ile toplum (halk ya da Marx’ın ifadesiyle sermayesi olmayanlar) arasındaki bağın oluşmasını sağlamaktır. Bu fonksiyonu yerine getirirken aynı zamanda kendi çıkarlarına da hizmet etmektedir.²⁰ Bu bağlamda Obolonski, Marx’ın bürokrasi teorisi temelinde devletin, idari yönetiminin ve bürokrasinin komünist ile sosyalist yönetime olumsuz yansıdığını ve sınıfsal eşitsizliğe yol açtığını dile getirmiştir.²¹ Bundan dolayı Marx ilk bilimsel çalışmalarında, uzun vadeli dönemde sosyalist bir toplum inşa etme sürecinde devletin, idari yönetimin ve bürokrasinin tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Fakat Marx daha sonraki çalışmalarında Paris Komünü’nü yorumlayarak ve yaşananlardan gerekli dersleri

18 Pankeviç, *Mestnoye*, 64.

19 Andrei Vorotnikov, “Biyurokratiya İ Gosudarstvo: İstoriya Vzaimootnoşeniya (Bürokrasi ve Devlet: Karşılıklı İlişkiler Tarihi)”, *Vestnik Saratovskoi Gosudarstvennoi Yuridiçeskoj Akademii (Saratov Devlet Hukuk Akademisi Dergisi)* 4, sy. 99 (2014): 7.

20 Vorotnikov, “Biyurokratiya,” 8-9.

21 Obolonski, *Krizis*, 36.

çıkararak, sosyalizme geçiş sürecine kadar bürokrasiyi yetkilerini azaltarak korumak gerektiği tezini işlemeye başlamıştır.²²

Marx'ın bu tezini temel alan Lenin, siyasi duruma ve dönemin ihtiyaçlarına bağlı olarak bürokrasiye yönelik kendi tezini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak teorik anlamda kaleme aldığı bürokratik yaklaşımlarını uygulamada pek kullanmamıştır. Bu bağlamda Lenin'in, kendisini ve yandaşları ile Bolşevikleri iktidara taşımak için bilimsel çalışmalarında bürokrasiye yönelik dile getirdiği tezlerin aksine davrandığını gözlemlemek mümkündür. Örneğin, 1917 yılında yayınlanan *Devlet ve Devrim* isimli kitabında devletin ve idari yapı ile bürokrasinin²³ komünizm ile sosyalizmi olumsuz etkilediğini dile getirirken, birkaç ay sonra yaşanan Ekim Devrimi'yle Bolşevikler iktidara gelmiştir ve Lenin ülkenin yönetimini eline geçirmiştir. Bunun sonucunda Lenin devleti, idari yapıyı ve bürokrasiyi lağvetmek yerine daha fazla güçlendirmiştir. Devletin önemli kademelerine sadece kendisine sadık olan yandaşlarını getirerek gücünü pekiştirmiştir. Devlet kademelerindeki terfiler, kalifiye devlet görevlileri üzerinden değil aksine Lenin'e ve komünizm ideolojisine sadakatle bağlı olanlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bürokrasi üzerine çalışan Rus bilim insanı Sergei Lugin'in deyişiyle Lenin'in önderliğindeki Bolşeviklerin Rusya'da iktidara gelmeleriyle birlikte, ülke genelinde rasyonel bürokrasinin yerini komünist parti mirasına dayalı bürokrasi yapılanması almıştır.²⁴

Viktor Makarenko'ya göre Sovyetler Birliği dönemindeki bürokrasiyi anlayabilmek için ülke genelinde örgütlenmiş olan Komünist Parti yapılanmasının ve partinin ideolojik önceliklerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.²⁵ Çünkü Sovyetler Birliği döneminde devletin örgütlenmesi Komünist Parti ideolojisine göre yapılandırılmıştır ve tüm bürokratlar Komünist Parti içerisinden seçilmiştir. Terfi ve atamalar, doğrudan Komünist Parti ideolojisine ve merkezi/bölgesel düzeydeki parti liderlerinin direktiflerine bağlılığa göre yapılmıştır.

22 Mouzelis, *Örgüt*, 80-96.

23 Lenin'in çalışmalarında bürokrasi, toplumu yöneten devlet kurumlarının tamamı ve bu kurumlarda çalışan görevliler olarak kaleme alınmıştır. Bkz. Vladimir Lenin, *Gosudarstvo İ Revolyusiyası (Devlet ve Devrim)* (Moskova, 1983), 111.

24 Sergei Lugin, *Sovetskaya Biyurokratiya Kak Porojdeniye Etokratiçeskoj Sistemı Administrativnogo Upravleniya (İdari Yönetim Yapısında Belli Bir İdeolojiye Bağlı Sovyet Bürokrasinin Oluşumu)*, (Ekaterinburg: Ural Üniversitesi Yayınları), 2016, 96-97.

25 Makarenko, *Analiz*, 257.

Rus bilim insanı Giyorgi Fedotov, Sovyetler Birliği dönemindeki bürokrasiyi ve bürokratları aynen şöyle tarif etmiştir:

“Sovyet bürokratlarına bir göz atalım. Onlar fazla düşünmeye ve bir konu üzerinde kafa yormaya alışık değillerdir. Sadece üstten gelen direktiflere bağlı olarak çalışırlar ve onları yerine getirmekle meşgul olurlar. Kendisini terfi eden Komünist Parti ideolojisine sadıktırlar ve bağlılıkları had safhadadır.”²⁶

Bunun yanında Lenin, Ekim Devrimi’yle iktidara gelince tek tipli, yani komünist ideolojisine bağlı ve sadık bürokrat yapılanmasıyla Rusya bürokrasisini domine etmiştir. Nitekim Lenin kaleme aldığı *Devlet ve Devrim* isimli çalışmasında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bolşevikler siyasi iktidara ulaştıktan sonra, eski bürokrasi anlayışını ortadan kaldıracaktır ve onu komünist ideolojisine uygun gelen bürokrasi anlayışıyla değiştirecektir. Bu doğrultuda Marx ve Engels’in tezlerine öncelik verilecek, bürokratlar daha kalifiye olanlarla değiştirilecek, amir kendi emrindeki bürokratlardan daha fazla maaş almayacak, sürekli komünist ideolojiye göre şekillenecek bürokratlar için eğitimler düzenlenecektir.”²⁷

Bu doğrultuda Ekim Devrimi öncesi Çarlık Rusyası’ndaki bürokrasi düzenini ortadan kaldırmak için önemli bazı yasal adımlar atılmıştır. Çarlık Rusya döneminde yürürlükte olan “Soya ve Sivil Rütbeye Dayalı Yasa” kaldırılmış, Çarlık Dönemi’ndeki devlet görevlileri rütbesi ve bürokratlara yönelik diğer yasalar geçersiz sayılmıştır. Bunun yerine kabul edilen yasalar tek tipli, yani komünist ideolojiye bağlı ve sadık bürokrat ile bürokrasiyi yeniden yapılandırmaya yönelmiştir.²⁸

Rus bürokrasisi üzerine incelemeler yapan Tatyana Korjihina ve Andrei Senin’e göre; Lenin ve yandaşları eski, yani Çarlık Dönemi’nden kalan bürokrasi yapılanmasını yasal düzeyde ortadan kaldırmakla birlikte, pratikte Çarlık Dönemi’ndeki bürokrasi

26 Giyorgi Fedotov, “Rossiya İ Svoboda (Rusya ve Özgürlük)”, *Znamya (Sancak Dergisi)*, 12 (1989): 198-199.

27 Lenin, *Gosudarstvo*, 117.

28 Mesud Küçükkaya, Aziz Nesin ve Nikolay V. “Gogol’da Bürokratik Devlet Mekanizması: Kamu Tercih Teorisi Bağlamında Çarlık Rusya’sı ve Türkiye Karşılaştırması”, *Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5, sy. 1 (2010): 7-24.

yapılanmasını ve özellikle baskıcı niteliğe sahip bürokrasi anlayışını sadece ismini değiştirerek devam ettirmişlerdir. Onlara göre Çarlık Dönemi'ndeki merkezi ve yerel bürokratik yapılanmalar arasında bakanlıkların sadece ismi ve fonksiyonları değiştirilmiş fakat yapılanmaları aynı kalmıştır.²⁹

Bu süreçte 1922 yılında Rusya Merkezi Yönetim Komitesi kararıyla ülke genelinde yeni devlet görevleri ve bürokratik rütbeler belirlenmiştir. Bu görevlere atamalarda görevlilerin profesyonelliğine, yani tecrübelerine ve eğitimlerine öncelik verilmiştir. Atamalarda; Ekim Devrimi'ne katkılarına, komünist ideolojiye bağlılıklarına ve Komünist Parti üst düzey yöneticilerinin referanslarına öncelik verilmiştir. Çarlık Dönemi'nden kalan profesyonel, eğitilmiş ve tecrübeli bürokratların tamamı görevlerinden alındığı için 1960 yılına kadar kurumsal yapılanmada profesyonel bürokratlara yer verilmemiştir. Bu döneme kadar eğitimi ve devlet işlerinde tecrübesi olmasa dahi komünist ideolojiye dayalı rejimi korumaya çalışan sadık komünistler sürekli devlet kademelerinde terfi almışlardır. Ancak 1960 yılından itibaren bürokratlarda eğitilmiş ve devlet işlerinde tecrübeli olma kriterleri aranmaya başlanmıştır.³⁰ Zamanla bu durum yani bürokrat atamada liyakat ve tecrübe kriteri önem kazanmıştır.

Sovyetler Birliği Döneminde Bürokrasinin Temel Özellikleri

Sovyetler Birliği döneminde bürokrasi devletin örgütleniş şeklini, devletin yönetimini ve devlete sadakatle bağlı personeli ifade etme anlamında kullanılmıştır.³¹ SSCB yöneticileri Rusya genelindeki bürokrasi yapılanmasını isim ve ideolojik değişikliğine önem vererek Çarlık Dönemi'nden devraldıkları şekliyle korumuşlardır. Bundan dolayı, komünist rejimin devam ettiği 1917-1991 yılları arasında bürokratik yapılanmada Çarlık Dönemi'nin özellikleri korunmuştur. Yani Sovyet bürokratik yapılanması, tek şahsı (komünist parti liderini) ve tek ideolojiyi (Marksist-Leninist-Stalinist) önceleyerek ülkeyi totaliter rejimle yönetmiştir.³² Böylece Çarlık Rusyası döneminde devletin tek yöneticisi ve lideri Çar iken, komünist ideolojisi Çar'ı Komünist Parti

29 Tatyana Korjihina ve Andrei Senin, *İstoriya Rossiskoi Gosudarstvennosti (Rusya Devletinin Tarihi)*, (Moskova, 1995), 211-212.

30 Lugvin, *Sovetskaya*, 98.

31 Sergei Kabaşov, *Biyurokratiya. Teoreticheskiye Konsepsiyi (Bürokrasi. Teorik Konsept)*, (Moskova, Flinta Yayınları, 2017), 91-92.

32 Yuri Veliçko, *Sravnitel'naya Politologiya. Totalitarizm V SSSR İ Germaniyi (Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi. SSCB ve Almanya'da Totaliter Yapı)*, (Moskova: Yurait Yayınları, 2018), 21-22.

Lideri (Genel Sekreteri) olarak değiştirmiştir. Çarlık Rusya döneminde Çar'ın iktidarını koruyan ve devletin yönetiminde ona yardımcı olanlar Dvoryanlar ismi verilen soylu aile büyükleri iken, komünist iktidarı bu Dvoryanları Lenin'i iktidara taşıyan onun yakın yandaşlarıyla ikame etmiştir. Yani Rusya'da iktidarı eli geçiren Bolşeviklerin lideri Lenin, Stalin ve onun yandaşları Marx ve Engels'in komünizme, sosyalizme, bürokrasiye yönelik geliştirdikleri tezleri pratikte uygulamamışlar ve asıl bu tezleri toplum üzerinde kendi iktidarlarını güçlendirmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla Marx ve Engels'in komünizme ve sosyalizme yönelik fikirleri ile tezleri bir ülkü (ideal) olarak kalmıştır.³³

Bu süreçte komünist rejimin bürokrasiye yaptığı önemli katkılardan biri, Çarlık Rusyası dönemindeki devlet kademelerinin ismini ve rütbelerini ortadan kaldırarak modern devlet görevi isimleriyle değiştirmesi olmuştur. Yani Çarlık Rusyası dönemindeki bürokratik yapı korunmuştur fakat isimleri modernleştirilmiştir ve komünist partiye bağlanmıştır. Yani bir anlamda komünist ideolojiye yönelik eğitimden geçirilerek bürokrat olacak adayın beyni yıkanmıştır ve bu adayın devlet kademesindeki terfisi ve ataması komünist rejime ve komünist lidere bağımlılığı (sadakati) ölçüsünde devam etmiştir.³⁴ Böylece komünist rejim döneminde hükûmet; bakan, savcı, yargıç, vali, muhtar ve diğer devlet görevlileri için modern anlamda isimler kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Sovyetler Birliği döneminde, yani 15 Mart 1990 tarihine kadar cumhurbaşkanı terimi kullanılmıyordu. Nitekim bu dönemde cumhurbaşkanlığı görevini, tüm iktidarı ve karar alma iradesini elinde tutan Komünist Parti Genel Sekreteri yürütmüştür. Hükûmete, bakanlıklara, savcılığa, yargıçlığa, valiliğe, muhtarlığa ve diğer devlet görevlerine atamalar Komünist Parti Genel Sekreteri'nin onayıyla yapılmıştır.³⁵ Bu süreçte -ilginçtir- adayların özellikleri günümüzdeki parlamento görevini gören "SSCB Yüksek Sovyeti"nin toplantılarında tartışılmıştır.

Bürokratların Eğitiminde 1917-1945 Yılları Arası Dönem

Sovyetler Birliği'nde 7 Kasım 1917 tarihli Ekim Devrimi'nin ardından 23 Kasım 1917 tarihinde Vladimir Lenin'in önderliğindeki Bolşevik yöneticileri tarafından "Sınıfsal Ayırımın ve Toplumsal Rütbelerin Ortadan Kaldırılması" isimli yasa kabul

33 Aslı Yiğit, "Rus Çarlık Bürokrasisindeki Son Muhafazakâr: Konstantin Pobedonostsev", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, sy.1 (2022): 4-5.

34 Obolonski, *Krizis*, 53-55.

35 Kabaşov, *Biyurokratiya*, 91-92.

edilmiştir.³⁶ Buna göre başta Rusya olmak üzere, diğer post Sovyet ülkelerinde daha önceki memur eğitimi sistemi ortadan kaldırılmış ve devlet memurlarının işe kabul edilmesi ve eğitilmesi süreçleri komünist rejimi ile ideolojisine uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu süreçte toplumda Lenin'den kısa sürede devlet memurlarının daha iyi eğitilerek, bürokratik yönetim yapısının güçlendirilmesi beklenmiştir. Fakat SSCB'nin II. Dünya Savaşı'na gireceği döneme, yani 1941 yılına ve hatta savaştan sonraki döneme (1955 yılına) kadar Post-Sovyet ülkelerinde devlet memurluğunu güçlendirme ve memurları eğitmeye yönelik somut adımlar atılamamıştır. Nitekim SSCB devlet memurları eğitimi üzerine uzmanlaşan Aleksandr Miz, 1941 yılına kadar SSCB yüksek devlet yönetimindeki memurların ancak %20'sinin devlet eğitiminden geçtiğini, buna karşın geri kalanların ise eğitimsiz olduğunu belirtmektedir. Ona göre geri kalan eğitimsiz, yani %80 oranındaki devlet memurları eğitilmiş olup olmadığına bakılmaksızın sadece Komünist Parti yöneticilerine yakınlıkları ile komünist rejime sadakatleri dikkate alınarak devlet memurluğuna tayin edilmişlerdir.³⁷

O.A.Glotova'ya göre bu dönemde yüksek düzeyli parti yöneticileri devlet memurları eğitimine profesyonel eğitim verme hedefiyle yaklaşmamışlardır. Aksine devlet memurlarını komünist ideolojiye ve rejime daha fazla kenetleyebilecek, bir anlamda memurların komünist ideolojisine olan bakış açısını daha olumlu yönde değiştirebilecek devlet eğitim kurumlarını propaganda amaçlı kullanarak memurların eğitimine ideolojik açıdan yaklaşmışlardır. Glotova'nın araştırmalarına göre ifade edilen hedefe ulaşmak için Komünist Parti yöneticileri, devlet memurları eğitiminde hem taşrada hem de şehirde sekiz temel aşamayı kapsayan kitapların zorunlu okutulmasıyla ve ezberletilmesiyle memur eğitimi sistemini geliştirmişlerdir. Söz konusu bu sekiz aşama şu şekilde özetlenebilir:³⁸

36 Natalya Gvozdeva, "Sistema Povişeniya Kvalifikatsiyi Partinıh i Sovetskih Služışih v SSSR: İstoričeski Ekskurs (SSCB'de Parti ve Sovyet Kurumları Çalışanlarının Eğitim Sistemi: Tarihsel Bakış)", Vestnik Povoljskoi Akademiyi Gosudarstvennoi Službi (Povoljski Devlet Memurluğu Akademisi Dergisi), 3, sy. 24 (2010): 29.

37 Aleksandr Miz, *Kratki Oçerk İstoriyi Vlasti i Upravleniya Sovetskogo Komunističeskogo Gosudarstva, 1917-1991 (Sovyet Komünist Devletindeki İktidar ve Yönetim Tarihinin Kısaca Özeti, 1917-1991)*, (Saratov: Saratov Üniversitesi Yayınları, 1996), 21.

38 O. A. Glotova, "İzmeneniya v Sisteme Podgotovki Stalinskih Partinıh Kadrov v Sviyazi s Publikatsiyei "Kratkogo Kursa İstoriyi VKP" (Komünist Parti Birliğı Tarihinin Özet Dersleri Kitabının Yayınlanmasıyla Birlikte Stalin'in Parti Kadrosuna Hazırlama Sisteminin Değişimi)" *Mejdunarodni İstoričeski Jurnal (Uluslararası Tarih Dergisi)* 20 (2002): 43.

Karpinski'nin *Sosyalizm için Mücadele* (Borbaza sosyalizm) kitabının (taşradaki memurlara) ve İngulova'nın *Siyasi Mülakat* (Politbeseda) kitabının (şehirdeki memurlara) okutulmasıyla memurların eğitimi.

Karpinski'nin *Leninizm Hakkında Mülakat* (Besedı po Leninizmu) kitabının (taşradaki memurlara) ve İngulova'nın *Siyasi Okuryazarlık* (Politgramota) kitabının (şehirdeki memurlara) okutulmasıyla memurların eğitimi.

Komünist parti tarihi kitaplarını okutan ve yorumlayan eğitim gruplarına ve komitelere katılımının sağlanmasıyla memurların eğitimi.

Lepeşinski ve Yaroslavski'nin editörlüğünde yazılan Komünist Parti Tarihi kitaplarının okutulmasıyla memurların eğitimi.

Komünist Parti Tarihi kitaplarının birincil kaynaklar üzerinden okutulmasıyla devlet memurlarının eğitimi.

Leninizm'in Temelleri Üzerine isimli kitapları okutan ve yorumlayan eğitim gruplarına katılımının sağlanmasıyla memurların eğitimi.

Mesai saatlerinin bitmesiyle birlikte ve ikinci öğretim olarak eğitime katılımı zorunlu olan memurlara Stalin'in *Leninizm'in Temelleri Üzerine* isimli kitabını okutan ve yorumlayan eğitim grupları ve komiteleri aracılığıyla memurların eğitimi.

Komünist Partisi Merkezi Komitesi'ne doğrudan bağlı olarak çalışan "Propaganda Kurumu"nun kurduğu ek devlet memurları eğitimi derslerine katılımı üzerinden memurların eğitimi.

Yukarıda ifade edilen devlet memurları eğitimi kesintisiz olarak bir buçuk yıldan iki yıla kadar devam etmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Sovyet devlet memurları için herhangi bir merkezi eğitim kurumu kurulmamıştır. Sadece Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin doğrudan kontrolü ve ona bağlı yerel düzeydeki Komünist Parti şubelerinin kontrolündeki kentsel ve taşralı propaganda grupları ve komiteleri üzerinden devlet memurlarının eğitimleri yürütülmüştür. Dönemin zorlu şartlarına bağlı olarak, bu yıllardaki devlet memurları hem çalışmak hem de memurluk eğitiminden geçmek zorundaydılar.

1946-1991 Yılları Arası Bürokrat Eğitiminde Reform Dönemi

1946'dan 1991'e kadar olan süreçte Rusya, bürokrat eğitiminde önemli bir dönüşüme sahne oldu. İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Soğuk Savaş sonrası ile karakterize edilen bu döneme, Sovyet bürokrasisini modernleştirme ve profesyonelleştirme yönündeki ortak çabalar damgasını vurmuştu. Bürokrat eğitimi, Sovyet idari aygıtının becerilerini, bilgisini ve ideolojik yönelimini şekillendirerek bu çabada merkezi bir rol oynadı.³⁹

Savaş Sonrası Yeniden Yapılanma ve Reform İhtiyacı: İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım, Sovyetler Birliği'ni büyük ölçüde yok olmuş bir bürokrasi ve acil bir yeniden yapılanma ihtiyacıyla karşı karşıya bıraktı. Ülkenin altyapısını, ekonomisini ve sosyal hizmetlerini yeniden inşa etmenin zorlukları, iyi eğitilmiş ve ideolojik açıdan kararlı bir bürokrasi gerektiriyordu. Buna yanıt olarak Sovyet liderliği, bürokrat eğitiminin kalitesini ve etkinliğini artırmayı amaçlayan bir dizi reform başlatmış oldu.⁴⁰

Profesyonelleşme ve İdeolojik Endoktrinasyon: Bürokrat eğitimindeki reform dönemi iki temel eğilimle karakterize edilmektedir: Profesyonelleşme ve ideolojik beyin yıkama. Profesyonelleşme çabaları, etkili bürokratik yönetim için gerekli teknik ve yönetsel becerilerin geliştirilmesine odaklanmaktaydı. Buna ekonomi, hukuk, kamu yönetimi ve bilimsel yönetim gibi konularda eğitim de dâhildi. Mesleki eğitimin yanı sıra ideolojik beyin yıkama da bürokrat eğitiminin temel taşı olmaya devam etti. Bürokratlara Marksizm-Leninizm ilkeleri aşılandı, Sovyet devletine bağlılık duygusu aşılandı ve Komünist Parti'nin ideolojik ilkelerini desteklemeye hazırlandılar.⁴¹

Bürokrat Eğitim Kurumlarının Gelişimi: Reform dönemi, bürokrat eğitim kurumlarının genişlemesine ve çeşitlenmesine sahne oldu. Eğitilmiş bürokratlara yönelik artan talebi karşılamak için bürokratlar için uzmanlaşmış okullar, yüksek öğrenim enstitüleri ve hizmet içi eğitim programları kuruldu. Bu kurumlar, ilköğretimden lisansüstü çalışmalara kadar farklı bürokratik uzmanlık düzeylerine hitap eden bir dizi eğitim fırsatı sağladı.

Sovyet Bürokrasisi Üzerindeki Etkisi: Bürokrat eğitimindeki reformların Sovyet bü-

39 "Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii.", Rusya Federasyonu Başkanı, 02.12.2023, <http://kremlin.ru/acts>

40 Gvozdeva, "Sistema", 30.

41 Müzeyyen Eroğlu Durkal, "Yarı Başkanlık Sistemi ve Rusya Federasyonu Örneği", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, sy.1 (2017): 61-68.

rokrasisi üzerinde derin bir etkisi oldu. Profesyonelleşmeye yapılan vurgu, daha yetkin ve etkili bir idari aygıtın geliştirilmesine katkıda bulundu. İdeolojik beyin yıkama, bürokratlar arasında bir sadakat ve bağlılık duygusu aşılıyarak Sovyet sisteminin ideolojik temellerini güçlendirdi. 1946-1991 yılları arasındaki bürokrat eğitimindeki reform dönemi, Rus bürokrasi tarihinde çok önemli bir bölüm olarak durmaktadır. Reformlar, Sovyet bürokrasisinin becerisini, bilgisini ve ideolojik yönelimini şekillendirmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Sovyet devletinin Soğuk Savaş döneminin karmaşıklıklarıyla baş edebilmesine, yeniden inşasına ve gelişmesine katkıda bulunmasına olanak sağladı. Bu dönemi anlamak, Rus yönetiminin evrimini ve Sovyet bürokratik sisteminin kalıcı mirasını anlamak için çok önemlidir.⁴²

1956 yılından başlayarak Komünist Partisi Merkezi Komitesi SSCB ülkelerinde tarımsal sektörü geliştirmeye yönelik siyasete ağırlık vermeye başlamıştır. Bu doğrultuda Merkezi Komite, devlet memurlarının hem komünist ideolojiyi daha iyi anlaması hem de ülkelerindeki tarımsal sektörün gelişimini sağlamak için gerekli Marksist-Leninist iktisat bilgisini öğrenmeye yönelik adımlar atmıştır.

1956 yılında üç yıllık devlet memurlarının eğitimini sağlayan zorunlu “Komünist Parti İdeolojisinin Kursları” ortadan kaldırılmıştır ve onların yerine devlet memurlarının eğitimine üstlenen 52 Sovyet-Parti Okulu açılmıştır. Eğitim programlarında; SSCB ve yabancı devletlerin iktisadi coğrafyası, inşaat, ulaşım, tarımsal alanlarda üretime yönelik verimli çalışmaların organize edilmesi, planlanması ve iktisadi; ticaret, finans ve kredi, muhasebecilik ve istatistik gibi derslere ağırlık verilmiştir. Ayrıca ders gruplarına yönelik gerekli eğitimleri vermek üzere 5-6 üst düzey parti yöneticisinden oluşan öğretim üyeleri görevlendirilmiştir.⁴³

Bu dönemde SSCB ülkelerindeki memurların eğitimleri Moskova’daki “Komünist Partisi Yüksek Okulu” ile “İkinci Öğretim Komünist Partisi Yüksek Okulu”nun denetiminde yapılmıştır. 1960-1970 yılları arasında SSCB’nin yerinden yönetim dersleri yoğunluklu olarak iktisat dersleriyle bağlantılı olarak okutulmuştur. Sovyet devlet memurları eğitimi üzerine uzmanlaşan Yuri Zareski’ye göre; 1970’li yılların ortalarına kadar devlet memurları eğitim kurumları, iktisat ve tarımsal alanı kalkındır-

42 İsmail Özsoy, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler”, *Bilig Dergisi*, 39 (2006): 12.

43 “Postanovleniye”, SK KPSS ot 26.06.1956 O Merah Po Dalneşemu Uluçşeniyu Podgotovki Rukovodiyaşih Partinh i Sovetskih Kadrov (*Partinin Yönetim ve Sovyet Kadrolarını İyileştirmeye Devam Edilmesini İçeren 26.06.1956 Tarihli Komünist Partisi Merkezi Komitesi’nin Kararnamesi*), son güncelleme: 02.03.2022, <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr6186.htm>.

maya dayalı teorik derslere fazladan yoğunlaşmışlar, buna karşın yönetici kadroyu yetiştirmeye dayalı dersler zayıf kalmıştır. Bu bağlamda yerel yönetim kapsamında eğitilmiş yönetici kadrosu da doğal olarak yetersiz kalmıştır. Zareski'ye göre, 1955-1974 yılları arasında 60 bin memur “Komünist Partisi Yüksek Okulu” eğitimini almış ve 1974-1975 yılları arasında SSCB genelinde yönetici kadroyu yetiştirmeye dayalı okulların genel sayısı da 16'yı bulmuştur. Bu dönemde söz konusu okullarda ancak 3800 devlet memurueğitim alabilmiştir. Zareski'ye göre SSCB ülkelerine yönetici kadroyu yetiştirmeye dayalı 16 okul, sayıca oldukça yetersiz kalmıştır. Devlet memurları eğitimi kurumlarının çoğunda iktisat ve yerel yönetim dersleri arasında denge sağlanamamış,⁴⁴ bürokratlar bu alanda ve özellikle teoride oldukça zayıf kalmışlardır.

1978 yılında “Komünist Partisi Yüksek Okulu”, “İkinci Öğretim Komünist Partisi Yüksek Okulu” ve “Sosyal Bilimler Akademisi” tek bir kuruma dönüştürülerek “Komünist Partisi Moskova Yüksek Okulu” adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Bu okulda SSCB ülkelerinden gelen devlet memurları eğitim almışlardır. Bu süreçte yoğun olarak şu bölgelerden devlet memurlarının katılımına özen gösterilmiştir: Moskova, Rusya'nın Neçernozemnoi bölgesine bağlı 9 il, Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan, Moldova ve Tacikistan.

1985 yılında Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin Genel Sekreterliğine Mikhail Gorbaçev seçilince SSCB genelinde “Glasnost ve Perestroyka” (Açıklık ve Yeniden Yapılandırma) politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte dış politikada Batı'ya açılma stratejisine öncelik verilmiştir. Buna göre Gorbaçov hem merkezi hem de yerel yönetim kadrolarını gençleştirmeye özen göstermiştir. Bu doğrultuda devlet memurlarını eğiten kurumlara genç nesillerin gönderilmesi talimatını vererek, bir anlamda statik anlayışa sahip eski kadroyu ortadan kaldırmak suretiyle yeni ve genç kadronun yükselmesini ve böylece SSCB'yi yeni dünya şartlarına uygun olarak yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir. Nitekim bu dönemdeki devlet memurlarını eğiten kurumlar daha profesyonel kadroları yetiştirmeye ağırlık vererek; sosyoloji, psikoloji, modern hukuk ve finans, çalışma alanında elektronik-teknik cihazları kullanma becerisi gibi dersler vermeye başlamıştır. Ayrıca her alanın ve mesleğin özelliğine bağlı olarak mesleğe mahsus özel dersler de verilmiştir. Fakat hangi alanda çalışırsa çalışsın devlet memurlarını eğiten bütün kurumlarda Marx ve Lenin'in komünist ve sosyalist ideolojisine yönelik kaleme aldıkları kitaplarının okutulması zorunlu tutulmuştur.

44 Yuri Zareski, “Sovetsko-Partinye Şkolu (*Sovyet Parti Okulları*)”, Büyük Sovyet Ansiklopedisi, erişim: 02.03.2022, <http://bse.sci-lib.com/article103992.html>.

6 Şubat 1988 tarihinde SSCB Bakanlar Kurulu tarafından “Devlet Memurları Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi ile Yönetim ve Tarımsal Alanlarda Çalışanların Yeniden Eğitilmesi” isimli kararname kabul edilmiştir. Bu kararnameyle parti yöneticileri devlet memurlarının profesyonel eğitim sisteminden geçmesini sağlamayı hedeflemişlerdir. Ayrıca kararnameye uygun olarak, devlet memurları eğitimi kurumlarında ders veren öğretmenlere 5 yılda bir kere yerinden yönetilen bölgelere giderek oralaradaki durumu ve sorunları yakından tanımaları ve buna bağlı olarak derslerin içeriklerini yeniden düzenlemeleri zorunluluğu getirilmiştir.⁴⁵

Yukarıda ifade edilen Bakanlar Kurulu Kararnamesi pratikte uygulanamamıştır. Çünkü 1980’li yılların sonu ve 1990’lı yılların başında SSCB ülkeleri hem ekonomik hem de siyasi krizler yaşamıştır. Bununla birlikte SSCB’nin dağılma sürecine girmesiyle daha önce kabul edilen yasalar ile kararnameler sadece kâğıt üzerinde kalmış ve yerel düzeyde de uygulanmamıştır. Bu doğrultuda 27 Mart 1991 tarihinde Komünist Parti Merkezi Komitesi dönemin yeni şartlarını dikkate alarak “SSCB’de Devlet Memurları Eğitimi Yeniden Düzenleme” №PB-8/2 isimli kararnameyi kabul ederek, SSCB ülkelerinin genelinde daha önce yürürlükte olan devlet memurları eğitimi sistemini ortadan kaldırarak, her ülkenin eğitim sistemini kendi başına yeniden düzenlemesi gerektiğini karara bağlamıştır. Bu dönemde genel olarak yüksek devlet kademesine aday bürokrat ve memur, eğitimli Komünist Parti üyeleri içerisinden seçilmiştir.⁴⁶

Görüldüğü gibi SSCB döneminde bürokratlar devlet kademelerine atanırken iki temel özelliğe sahip olup olmadıklarına dikkat edilmiştir. Bunlardan birincisi Komünist Parti üyeliğidir. Eğer kişi üye ise bu alandaki tecrübesi ve parti hiyerarşisinde hangi konumda çalıştığıdır. İkincisi ise atanacak bürokratin mutlaka Komünist Parti eğitim biriminin eğitiminden geçmiş olmasıdır.⁴⁷ Bunu kanıtlayan özel bir belgenin olması büyük önem taşımaktadır.

45 “Perestroike Sistemi”. Povşeniya Kvalifikasiyi i Perepodgotovki Rukovodiyaşih Rabotnikov i Spesialistov Narodnogo Hoziyaystvo: Postanovleniye Soveta Ministrov SSSR ot 6 Fevriyalya 1988 goda №166 (SSCB Bakanlar Kurulu’nun 6 Şubat 1988 tarihli “Devlet Memurları Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi ile Yönetim ve Tarımsal Alanlarda Çalışanların Yeniden Eğitilmesi” isimli №166 Kararnamesi), son güncelleme: 02.03.2022, <http://old.lawru.info/base19/part8/d19ru8883.htm>.

46 Yuri Veliçko, *Sravnitel'naya Politologiya. Totalitarizm V SSSR İ Germaniyi (Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi. SSCB ve Almanya'da Totaliter Yapı)* (Moskova: Yurait Yayınları, 2018), 13-14.

47 Yuri Zareski, *Sovetsko-Partiniye Şkoli*.

Rusya’da Batılılaşma Çabaları ve Bürokraside Uygulama Farklılıkları

Batılılaşma Rusya tarihinde tekrar eden bir tema olmuştur ve Rusya’nın siyasi, sosyal ve kültürel manzarasını şekillendirmiştir. Rusya, Büyük Petro’nun ilk modernleşme çabalarından küreselleşmenin çağdaş zorluklarına kadar, benzersiz kimliğini korurken Batı normlarını ve uygulamalarını benimsemenin karmaşıklığıyla boğuşmuştur. Rus devletinin merkezi direği olarak bürokrasi, bu Batılılaşma çabalarının odak noktası olmuştur ve öykünme ile uyum sağlama arasında süregelen gerilimleri yansıtmaktadır. Bu kapsamda sürecin ana odak noktaları şu şekilde özetlenebilir:

Tarihsel Bağlam: Rusya’da Batılılaşmanın ivmesi, Rusya’yı güçlü bir Avrupa devletine dönüştürmek için kapsamlı bir modernizasyon programına girişen Büyük Petro’nun (1682-1725) saltanatına kadar uzanabilir. Batı Avrupa’ya yaptığı seyahatlerden ilham alan Pete; Batı teknolojilerinin, kıyafet kurallarının ve eğitim sistemlerinin benimsenmesi de dâhil olmak üzere bir dizi reform başlattı. Bu reformlar, verimliliği ve profesyonelliği artırmayı amaçlayan daha Batılılaşmış bir bürokrasinin temelini attı.⁴⁸

Batılılaşmada Farklı Yaklaşımlar: Batılılaşma çabası Rusya tarihi boyunca değişen siyasi ve sosyal bağlamları yansıtan farklı biçimlere bürünmüştür. İmparatorluk döneminde Batılılaşma genellikle Rusya’nın askeri ve ekonomik gücünü güçlendirmenin bir yolu olarak görülüyordu. Ancak bu yaklaşım, Rus toplumunda bunu geleneksel değerlere ve kurumlara yönelik bir tehdit olarak gören muhafazakâr unsurların da direnişiyle karşılaştı. Sovyet döneminde Batılılaşma, Sovyet liderliğinin Batılı siyasi ve sosyal sistemleri reddederken Batı teknolojilerini ve endüstriyel uygulamalarını benimsemeye çalışmasıyla daha ideolojik bir boyut kazandı. Batılılaşmaya yönelik bu seçici yaklaşım, Batı modernitesinin unsurlarını Sovyet ideolojisiyle birleştiren melez bir sisteme yol açtı.⁴⁹

Bürokratik Dönüşüm: Bürokrasi Rusya’da Batılılaşma çabalarının önemli bir arenası olmuş ve zaman içinde önemli dönüşümlere uğramıştır. Liyakat esaslı işe alım, mesleki eğitim ve standart prosedürlerin getirilmesi, Rus bürokrasisini modernleştirmek

48 Vitali Şevçenko, *Rossiskoye Gosudarstvo İ Rossiskaya Biyurokratiya: Retrospektiva İ Perspektiva (Rusya Devleti ve Rusya Bürokrasisi: Geçmişi ve Geleceği)*, der. Vitali Şevçenko, *Biyurokratiya V Sovremennom Mire: Teoriya İ Realiye Jizni (Günümüz Dünyasında Bürokrasi: Teori ve Hayatın Gerçekleri)*, (Moskova: İfran Yayınları, 2008), 103-104.

49 Gökhan, Orhan, Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’da İdari Reform Politikaları, *Yasama Dergisi* 30 (2015): 12-16.

için uygulanan önlemler arasındaydı. Bu reformlar, modern bir devletin karmaşıklıklarının yönetebilecek daha verimli ve hesap verebilir bir idari aygıt yaratmayı amaçlıyordu.⁵⁰

Uygulamadaki Farklılıklar: Batılılaşmanın kapsayıcı hedefine rağmen, bürokrasideki reformların uygulanması farklı bölge ve dönemlere göre değişiklik göstermiştir. Yerel gelenekler, siyasi öncelikler ve kaynakların mevcudiyeti gibi faktörler, bürokrasi içindeki Batılılaşma uygulamalarının hızını ve kapsamını etkilemişti. Rusya’da Batılılaşma ile bürokrasi arasındaki ilişki hem öykünme hem de uyum sağlamanın damgasını vurduğu karmaşık ve dinamik bir ilişki olmuştur. Batılılaşma şüphesiz Rus bürokrasisinin modernleşmesine katkıda bulunurken aynı zamanda Rus kimliğini koruma ve ülkenin özel ihtiyaçlarına uyum sağlama ihtiyacıyla da yumuşadı. Batılılaşma ile bürokrasi arasındaki etkileşimi anlamak, Rus yönetiminin evrimini ve modern dünyanın zorluklarına karşı devam eden adaptasyonunu anlamak için çok önemlidir.⁵¹

Bu süreçte ülkede Weber’in bürokrasi çalışmalarında ortaya koyulan rasyonel bürokrasinin oluşumu istenmiştir. Pazar ekonomisinin özelliklerine bağlı olarak toplumun gelişimini sağlayabilecek batıcı anlayışa sahip yeni yönetici bürokratların yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bürokratların görevlerinin sivil düzeyde kontrol edilebilmesi için batıya benzer sivil toplumun inşası gerekmektedir. Böyle bir toplumun kurulması için de batı değerlerine yatkın bürokratların karar alıcı olmasına ön ayak olmak gerekmektedir.

Nitekim bu doğrultuda dönemin Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin, 1990’lı yılların başında ABD ve Batı ülkelerinin destekledikleri devlet insanlarını kritik görevlere atamaya başlamıştır. Böylece Egor Gaydar hükûmet başkanı olmuş, Andrei Kozırev ise Dışişleri Bakanlığına atanmıştır. Ekonomist Egor Gaydar çabalarını, hükûmetin siyasetini pazar ekonomisine geçiş, demokratik reformları hayata geçirme, eski Sovyet anlayışına sahip bürokratların yerine pazar ekonomisini anlayan ve batıcı yeni bürokratların devlet görevlerine gelmesi yönünde yoğunlaştırmıştır. Aynı şekilde Andrei Kozırev de ülkesinin dış politikada yönünü ABD’ye ve Batı’ya çevirmesine yönelik

50 Supyen, Victor, “Privatization in Russia: Preliminary Results and Socioeconomic Implications”, *Demokratizatsiya* (2002).

51 Устьянина Елена Владимировна, «Другая» Частная Собственность: Приватизация По-Русски, *Экономическая Наука Современной России*, 2, Москва, 2001, 72-93.

politikalar izlemiş, bu kapsamda Dışişleri Bakanlığında uygun bürokratların⁵² ilgili stratejik görevlere atanmaları ve yükselmeleri sağlanmıştır.

Rusya'nın siyasi rejimi üzerine araştırmalar yapan Galina Kurskova, Egor Gaydar Hükûmeti'nin izlediği ekonomi siyasetinin sonucunda ülkede belli bir oligarşi zümresinin oluştuğunu ve 1995 yılından itibaren bu zümrenin hem siyasi rejim hem de bürokratların üzerindeki etkisinin arttığını belirtmektedir.⁵³ 2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, kök salmaya çalışan bu Rus oligarşisi zayıflatılmıştır.

Sovyetler Birliği sonrası Rusya'da oluşan siyasi rejimin özellikleri, Galina Kurskova'nın tezleri doğrultusunda ona atfen şu şekilde özetlenebilir.⁵⁴

1991-1995 yıllarını kapsayan dönemde yeni dünya şartlarına uygun, liberal, demokrasinin ve pazar ekonomisinin gelişimine yönelik bürokratik yapı şekillenmiştir. Bu dönemde özellikle bürokratların yeni dünya şartlarına uygun olarak eğitilmesi ve eski Sovyet ideolojisi anlayışının ortadan kaldırılmasına özen gösterilmiştir.

1995-2000 yıllarını kapsayan dönemde genelde rejim, özelde bürokratlar üzerinde oligarşilerin etkisi söz konusu olmuştur. Bu dönemin temel özellikleri; yolsuzluğun artması, yüksek devlet görevlilerinin oligarkların etkisiyle atanması, bürokratların kırtasiyecilikle özdeşleştirilmesi, devlet işlerinin verimsiz ve yavaş yönetilmesi ile bürokratlar düzeyinde sorumsuzluğun artması şeklinde sıralanabilir.

Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte başlayan, 2000'li yıllardan bu yana devam eden dönemin temel özelliği ise bürokratların yeniden eğitilerek, oligarşi döneminden kalan yapının kaldırılarak bürokrasinin yeni rejim özelliğine göre yeniden yapılandırılması olmuştur. Günümüze kadar devam eden bu dönemin temel özelliklerinden bir diğeri ise Putin ve yandaşlarının iktidarı, bürokrasi üzerinden güçlendirmeye çalışmalarıdır. Bu süreçte dış tehditler ile tehlikeler gerekçe gösterilerek bürokratların Putin ve yandaşları etrafında sadakatle yer almaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

52 Galina Kurskova, *Politiçeski Rejim Rossiskoi Federasiyi (Rusya Federasyonunun Siyasi Rejimi)*, (Moskova: Yuniti Dana Yayınları, 2010), 21-23.

53 Galina Kurskova, *Politiçeski*, 41-45.

54 Galina Kurskova, *Politiçeski*, 46.

Bağımsızlık sonrası Rusya’da, 1992 yılında “Rusya Federasyonu Devlet Memurları Hakkında Kanun” adlı yeni bir yasa kabul edilmiştir. Bu yasa daha sonra 1995 yılında bazı eklemelerle yeniden kabul edilse de günümüze kadar devlet memurları ve bürokrasi ile ilgili yasal düzenlemelerde geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Kabul edilen yasada bürokrasi ile ilgili dört temel konuya ağırlık verilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:⁵⁵

Devlet görevlisi veya memuru kavramının anlamına açıklık getirilmesi

Devlet görevlilerin yeni kategorisinin yapılması ve sınıfların oluşturulması

Devlet memurlarının görevlerinin ve yeni fonksiyonlarının güncellenmesi

Devlet memurlarında aranan temel şartların belirlenmesi.

Yeni yasaya uygun olarak, ülke bürokrasisi “A”, “B” ve “C” şeklinde üç temel kategoriye ayrılmıştır. Bu kategorilerin içeriği de şu şekilde özetlenebilir:⁵⁶

A kategorisine dâhil edilen bürokratlara siyasi devlet görevlileri adı verilmiştir. Bu kategoriye giren devlet görevlileri; cumhurbaşkanı, parlamentonun üst kanadı olan “Federasyon Konseyi” başkanı ve onun yardımcıları, parlamentonun alt kanadı olan “Devlet Duması” başkanı ve onun yardımcıları, başbakan ve onun yardımcıları, bakanlar, Rusya Federasyonu devlet memurları yasasında belirtilen diğer yüksek düzeyli yönetim görevlileri olarak sıralanabilir.

B kategorisine yukarıda sıralanan “A” kategorisindeki görevlilerin danışmanları, yardımcıları (örneğin cumhurbaşkanı yardımcıları), yardımcılardan danışmanları ve onların bir altında çalışan devlet görevlileri dâhil edilmiştir.

C kategorisine ise devletin en alt düzeyindeki görevliler dâhil edilmiştir. Bunlar “B” kategorisindeki devlet görevlilerin işlerinde yardımcı olurlar ve yürütme organının en tabandaki bürokratlarından oluşurlar. 27 Temmuz 2004 yılında “C” kategorisinde

55 Vladimir Andrianov, *Biyurokratiya, Korrupsiya İ Effektivnost Gosudarstvennogo Upravleniya: İstoriya İ Sovremennost (Bürokrasi, Yolsuzluk ve Devlet Yönetiminin Verimliliği: Tarihi ve Bugünü)*, (Moskova: Volters Kluver Yayınları, 2011), 24.

56 Daha fazla bilgi için bkz. Vladimir Melnik, *Vvedeniye V Politiceskuyu Teoriyu (Siyasi Teoriye Giriş)*, (Moskova: Vışeişaya Şkola Yayınları, 2012), 77-83.

yer alan devlet görevlilerine yönelik yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre bu kategoriye giren devlet görevlileri kendi içinde yöneticiler, yardımcılar ve danışmanlar, uzmanlar, uzmanlara bağlı olarak çalışan görevliler şeklinde dörde ayrılmıştır. “C” kategorisindeki dört grubun her biri de kendi içinde yüksek gruba ait devlet görevlileri, ana gruba ait devlet görevlileri, öncelikli gruba ait devlet görevlileri, büyük gruba ait devlet görevlileri, küçük gruba ait devlet görevlileri şeklinde beşe ayrılmıştır.⁵⁷ Rusya İstatistik Kurumu’nun verilerine göre 2017 yılında “C” kategorisi kapsamında çalışan devlet görevlilerinin sayısı 1.107.300’dür.⁵⁸

Vladimir Andrianov’a göre Sovyetler Birliği sonrası Rusya’da bürokrasinin temel özellikleri; kırtasiyecilik, devlet işlerinin verimsiz ve yavaş yürütülmesi ve bürokratların devlet işlerinin yürütülmesinde hesap verebilirliklerinin çok düşük olması şeklinde belirtilebilir. Bu anlamda bürokrasi ve devlet iktidarının bürokratikleşmesi de yolsuzlukları tetiklemiştir.⁵⁹ Rusya’da bürokratların yolsuzluğa başvurularının, devletin uyguladığı düşük maaş politikasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çok yüksek devlet kademesindeki görevliler dahi düşük maaş almakta, buna karşın ellerindeki devlet imkânları hızla artmakta, bu durumu da haksız zenginleşme ve ek gelir sağlama yolunda kullanabilmektedirler. Bu alanda çalışmalar yürüten Rus bilim insanı İrina Kozlova, 1990’lı ve 2000’li yıllarda Rus bürokratların maaşını diğer gelişmekte olan 17 ülkeyle kıyaslamış ve sonuçta Rusya’nın 16. sırada yer aldığını tespit etmiştir. Buna dayanarak Kozlova, Rusya’da toplum nezdinde bürokrasinin yolsuzluğu da içine alan olumsuz imajının oluşmasına düşük maaşın ve geçinme sıkıntısının büyük rol oynadığı tezini ileri sürmüştür.⁶⁰ Ancak Rusya’da maaş düşüklüğü, bütün Avrasya bölge coğrafyasında olduğu gibi tüm çalışanlar için geçerlidir.

İrina Kozlova’nın tezleri, günümüz Rusya bürokrasisi açısından da geçerliliğini korumaktadır. Nitekim 2016 yılında çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından yapılan araştırmalar göstermiştir ki halkın bürokratlara ve devlet kurumlarına olan güveni sürekli olarak düşmektedir. Örneğin, 2015 yılında sosyal araştırma anketlerini doldu-

57 Federalni, Zakon, “O Gosudarstvennoi Grajdanskoi Slujbe Rossiskoi Federasiyi (Federal Yasası, Rusya Federasyonu Devlet Görevlilerine İlişkin)”, erişim: 02.03.2022, www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=219325&rnd=49371022C019AFC5F3D68D3C6AD4EFC&from=149506-94#04190616447561888

58 “V Rossiye Çislo Gossłujaşih Rastiyot Rekdınımi Tempami” (Rusya’da Devlet Görevlilerinin Sayısı Ummadık Derecede Yükselmektedir) son güncelleme: 20.02.2022, <https://og.ru/politics/2017/06/23/89576>.

59 Andrianov, *Biyurokratiya*, 34.

60 İrina Kozlova, “Fenomen Sovremennoi Rossiskoi Biyurokratiyi (Günümüz Rusya Bürokrasisinin Fenomeni)”, *Sravnitel'naya Politologiya (Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi Dergisi)* 2 (2011): 86-87.

ran 1.600.000 kişinin %40'ı devlet kurumlarına güvenini ifade ederken, bu oran 2016 yılında dramatik bir şekilde %26'ya düşmüştür. Halkın devlet kurumlarına olan güvenlerinin düşmesi, bürokratların yolsuzluk ve kırtasiyecilikle özdeşleşmelerinden⁶¹ kaynaklanmaktadır.

Rusya'da bu dönemde devlet yöneticilerinin, yolsuzlukla mücadeleyi maaşları arttırmakla değil bürokratları eğitmekle gidermeye çalıştıkları da gözlemlenmiştir. Ülkede Cumhurbaşkanı'nın 18 Eylül 1998 tarihli 4078.994 sayılı kararıyla "Cumhurbaşkanı'na Bağlı Devlet Memurları Akademisi" kurulmuştur. Karara bağlı olarak, 18 Eylül 1998 tarihine kadar devlet memurlarını eğiten SSCB Yüksek Parti Okulu Kurumu kaldırılmıştır.⁶²

Akademinin kurulmasına paralel olarak, devlet memurlarının eğitim sistemi de yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda 13 Kasım 2000 tarihinde №1706 sayılı Başbakan'ın "Devlet Memurlarının Eğitimi Konsepti" isimli kararnamesi yayınlanmıştır. Kararnameye göre devlet memurlarını eğiten kurumlar; Cumhurbaşkanı'na Bağlı Devlet Memurları Akademisi, Farklı Alanlara Mahsus Devlet Memurlarını Eğiten Merkezler, Yerel Yönetime (yani eyalet valiliğine) Bağlı Olan Devlet Memurları Eğitim Merkezi ile Görgü ve Bilgi İhtisasını Artırmak İçin Kurulan Valilik Kursları şeklinde sıralanabilir.

13 Kasım 2000 tarihli №1706 sayılı Başbakan Kararnamesi'ne uygun olarak, memurların eğitimi; devlet memurluğuna hazırlamak, devlet memurluğuna yeniden hazırlamak, görgü ve bilgi ihtisasını artırmak, çalıştığı devlet kurumu tarafından eğitilmesini sağlamak, devlet memurunun kendi gelişimini sağlamak için çalışmalar yapmak gibi beş temel kategoriye ayrılmıştır. Ülkede 2000 yılına kadar devlet kurumlarında çalışan memurların eğitimi çok düşük seviyedeydi. Örneğin, merkezi (başkentteki) devlet kurumlarında çalışan memurların %49,7'si memurluğa uygun gelen eğitimden geçmemiştir. Yerinden yönetim yani eyalet, il, ilçe ve diğer devlet kurumlarında çalışan memurların %51,4'ü gerekli eğitimi almamışlardır. Bu bölgelerde 50 yaşına ulaşmamış memurların ise %60'ı çalıştığı alanda ihtisasını sağlayacak eğitimi almamışlardır. Köyler ile taşradaki devlet kurumlarında çalışan memurların ise %60'dan

61 "Opros". Uroven Doveriye Rossiyan K Pravitelstvu, Sovfedu i Gosdume Upal Vdvoe (Rus Halkının Hükümete ve Parlamento Üst ile Alt Kanadı Olan Federasyon Konseyi ile Devlet Duması'na Olan Güveni İki Katına Düşmüştür), son güncelleme: 12.11.2022, <http://vkrisis.ru/russia/opros-uroven-doveriya-rossiyan-k-pravitelstvu-sovfedu-i-gosdume-za-god-upal-vdvoe/>.

62 Kozlova, "Fenomen", 88.

fazlası gerekli eğitimden geçmemişlerdir.⁶³

Rusya’da bu dönemde görülen önemli gelişmelerden bir tanesi de “Cumhurbaşkanı’na Bağlı Devlet Yönetimi Akademisi’nin” yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu doğrultuda Hükûmetin talimatına uygun olarak Akademi yöneticileri, Avrupa Birliği ile Akademi’nin reformuna yönelik ortak bir projeyi hayata geçirmişlerdir. Buna göre Akademi bünyesinde ilk kez dünya devletleri tarafından kabul görmüş MPA (Master of Public Administration), MPP (Master of Public Policy), DPA (Doctor of Public Administration), DPP (Doctor of Public Policy) eğitim programları hayata geçirilmiştir.⁶⁴ Böylece devlet görevlileri bünyesinde yeni dünya şartlarına uygun yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim görmüş memurların devlet kurumlarında çalışmalarını sağlanmıştır.

Hükûmet devlet memurları eğitim sistemini güçlendirmek için “Akademi Bilim Kurulu’na” devlet memurlarının modern dünyaya uygun olarak gelişimini içeren konseptin kabul edilmesi talimatını vermiştir. Bu doğrultuda Akademi’deki eğitim sistemini geliştirmek için aşağıda belirtilen iki önemli belge kabul edilmiştir:

Mayıs 2012-Kasım 2014 yılları arasında “Cumhurbaşkanı’na Bağlı Devlet Yönetimi Akademisinin” Gelişimi Konsepti,

Kasım 2014-2020 yılları arasında “Cumhurbaşkanı’na Bağlı Devlet Yönetimi Akademisinin” Gelişimini İçeren Konsept.

Akademinin gelişimini hedefleyen konseptte göre Akademinin bünyesinde “Devletin Siyasetini Eğiten Milli Okul” adı altında eğitim kurumu kurulmuştur. Bu kurum yüksek düzeyli devlet yöneticilerinin eğitimini üstlenerek devletin siyasi stratejisi, millî ve uluslararası güvenlik, politik ekonomi, sosyal politika gibi derslerden oluşan bir müfredat uygulamıştır.⁶⁵ Ayrıca Akademinin gelişimi için dış ülkelerdeki benzer kurumlarla bağlantıların artırılması ve gerektiğinde Akademiye ders veren öğretim üyelerinin tecrübe edinmeleri için bu eğitim kurumlarına gönderilmesi gibi hedefleri gerçekleştirmek amacıyla girişimler başlatılmıştır.

63 Andrianov, *Biyurokratiya*, 91-93.

64 Vladimir Melnik, *Vvedeniye*, 101.

65 Geoffrey Hosking, *Ruslar ve Rusya; Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. (trc. Kezban Acar) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 30.

Sovyetler Birliği Sonrası Rusya’da Bürokrasinin Temel Özellikleri

1991’de Sovyetler Birliği’nin çöküşü, Rus bürokrasisi için önemli bir dönüşüm dönemini başlatmıştır. Sovyet sonrası dönem, Rusya’nın bir piyasa ekonomisi ve demokratik kurumlar kurmanın zorluklarıyla boğuştuğu bir süreci başlatmış, tüm dünya kamuoyu bürokratik manzara içinde karmaşık bir süreklilik ve değişim etkileşimine tanık olmuştur.⁶⁶ Bu sürecin temel hususları şu şekilde özetlenebilir:

Büyüklük ve Merkezileşme: Sovyet Sonrası Bürokrasinin Kalıcı Özellikleri: Sovyet sonrası bürokrasinin belirleyici özelliklerinden biri de büyüklüğüdür. İdari aygıtı düzenleme çabalarına rağmen bürokrasi, çalışan nüfusun yaklaşık %10’unu oluşturan önemli bir işveren olmayı sürdürüyor. Bu büyüklük, devletin ekonomiyi ve toplumu yönetmede baskın bir rol oynadığı Sovyet sisteminin mirasını yansıtıyor. Sovyet sonrası bürokrasinin bir diğer karakteristik özelliği de merkezi doğasıdır. Güç, federal düzeyde yoğunlaşmış durumda; bölgesel ve yerel yönetimler sınırlı özerkliğe sahip. Bu merkezileşme, Sovyet devletindeki tarihsel otorite yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır ve karar alma süreçlerini ve kaynak tahsisini etkilemeye devam etmektedir.⁶⁷

Profesyonellik ve Verimlilik Arayışı: Piyasa ekonomisine geçiş, bürokrasinin rol ve işlevlerinde bir değişimi zorunlu kılmıştır. Vurgu, ekonominin doğrudan yönetiminden, bürokratların yeni beceriler ve uzmanlık geliştirmesini gerektiren düzenleme ve gözetime kaymıştır. Bürokrasinin teknik ve yönetsel yeteneklerini artırmaya yönelik çabalarla birlikte profesyonelleşme temel bir hedef hâline geldi.

Profesyonelleşmenin yanı sıra bürokrasinin verimliliğinin ve etkinliğinin artırılmasına da odaklanıldı. İdari prosedürlerin basitleştirilmesi, bürokrasinin azaltılması ve şeffaflığın artırılması reform çabalarının ön saflarında yer almaktadır. Bu çabalar, bürokrasinin vatandaşların ve işletmelerin ihtiyaçlarına daha duyarlı hâle getirilmesini, ekonomik büyüme ve kalkınma için daha elverişli bir ortamın teşvik edilmesini amaçlamaktadır.⁶⁸

66 Андрианов, Бюрократия, Коррупция и эффективность Государственного управления, 2001, 92.

67 Петров, Николай, Липман, Маша ве Хейл, Генри Э, *Чрезмерно управляемая демократия в России, последствия для управления гибридными режимами*, Программа «Россия и Евразия», №: 106, февраль, стр, 2010, 2-38.

68 Петров, Николай, *Антифедеральная реформа Путина 2: Назад в СССР*, Центр Политические и географические исследования, 2004, 1-7.

Yolsuzluk ve Rant Arayışı Mücadelesi: Yolsuzluk, Sovyet sonrası bürokrasi için önemli bir sorun olmayı sürdürüyor ve kamu güvenini zedeliyor, ekonomik kalkınmayı engelliyordu. Bürokratların konumlarını kişisel kazanç için istismar ettiği rant peşinde koşma davranışı kalıcı bir sorun hâline gelmişti. Yolsuzlukla mücadele, yolsuzlukla mücadele kurumlarının güçlendirilmesi, şeffaflığın artırılması ve bürokrasi içerisinde hesap verebilirlik kültürünün teşvik edilmesi de dâhil olmak üzere çok yönlü bir yaklaşım gerektirir.

Değişen Ortamlara Uyum Sağlamak: Sovyet sonrası bürokrasi, Rusya'nın değişen siyasi, ekonomik ve sosyal gerçeklerine yanıt olarak gelişmeye devam ediyor. Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve vatandaşların katılımına yönelik artan talepler, sürekli uyum ve reformları gerektirmektedir. Bürokrasinin uyum sağlama ve etkinliğini artırma yeteneği, Rusya'nın sürekli gelişimi ve refahı için hayati önemde olacaktır. Sovyet sonrası bürokrasi, tarihi mirası ve devam eden reform zorluklarıyla şekillenen karmaşık ve dinamik bir kurumdur. Büyüklüğü, merkezileşmesi, profesyonelleşme çabaları ve yolsuzluğun getirdiği zorluklar da dâhil olmak üzere Sovyet sonrası bürokrasinin temel özelliklerini anlamak, bürokrasinin çağdaş Rusya'daki rolünü ve ülkenin gelecekteki kalkınmasına katkıda bulunma potansiyelini kavramak için gereklidir.⁶⁹

Sovyetler Birliği dağılsa da bağımsızlık sonrası Rusya'da oluşan bürokraside hem Çarlık Rusyası'nın hem de Sovyetler Birliği'nin izlerini görmek mümkündür. Örneğin, Rus bilim insanı Vladimir Andrianov'a göre bağımsızlık sonrası bürokrasi, Batı anlayışına göre yeni bir reforma tabi tutulmak istenmiş fakat bunda başarı olunamamıştır. Ona göre bağımsızlık sonrası Rusya'da devlet kategorilerinin yasal düzeyde oluşturulması bile Çarlık Rusya döneminden esinlenerek yapılmıştır.⁷⁰ Bürokratik yapılanma ülke iktidarını elinde bulunduran tek liderin yani cumhurbaşkanının direktiflerini yerine getirme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla ülke bürokratları doğrudan halkın talep ve ihtiyaçlarına göre değil, hiyerarşi içerisinde bir üst amirin kişisel çıkarlarına ve emirlerine öncelik vererek hareket etmektedir. Böyle bir durum ise halk ile devlet görevlileri arasındaki güveni sarsmaktave halkın devlete olan bağlılığını azaltmaktadır. Rusya yöneticileri halkın devlete olan sadakatini artırmak için

69 Шнайдер, Эберхард, *централизация имеет центральное значение, Ханнес Адомайт / Андерс Аслунд (ред.), Россия против Соединенных Штатов и Европы - или Стратегический треугольник?, Развитие российской внутренней и внешней политики, ответы Запада и перспективы политики Координация, 2005, 30,32.*

70 Andrianov, *Biyurokratiya*, 97.

“Rusya Dünyası” gibi mitler oluşturup ve Batı dünyasının Rusya’ya karşı baskılarıyla yaptırımlarını gerekçe göstererek bir dış düşman yaratmaya çalışmışlardır. Fakat bu stratejik hamle dahi ülkedeki bürokrasinin temel sorunlarının çözülmesini sağlayamamıştır. Toplumda bu nedenle farklı ve yeni alanlarla çağdaş, gelişmiş ülkelerde yapılan reformların Rusya’da da gerçekleştirilmesi beklentisi oluşmuştur. Bürokratlar üzerinde halkın kontrolünün artırılması ve bürokratların maaşlarının arttırılıp⁷¹ çalışma ortamlarının iyileştirilmesine yönelik adımlar atılması istenmiştir.

Sovyet sonrası Rusya’da bürokrasinin olumsuzluklarına karşı toplumda sürekli bir reform talebi olmuştur. Rusya Hükûmeti bürokraside reform yapmak için bazı adımlar atmış ancak bu reformların başarısı oldukça sınırlı kalmıştır. Bürokraside reform yapmanın önündeki temel zorluklar; siyasi irade eksikliği, bürokrasinin yerleşik çıkarları ve reform için kamu desteğinin olmayışıdır. Rusya Hükûmeti bu zorlukları da dikkate alarak 2000’li yılların başında reform sürecini başlatmıştır.⁷²

Bürokratik yapısında yaşadığı sorunlara rağmen Rusya Federasyonu, özellikle Avrasya coğrafyasında, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra da egemen bir devlet olarak varlığını sürdüren, dünyanın en geniş topraklarına sahip, doğal kaynaklar açısından oldukça zengin bir ülke olarak dikkat çekmeye devam etmektedir. Ülke çok farklı etnik gruplar barındırsa da adından da anlaşılacağı gibi federal yapıya sahip bir cumhuriyet olarak kendine özgü idari yapısıyla dünya siyasetinin önemli aktörlerinden birisi durumundadır. Aralık 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsız bir ülke hâline gelen Rusya Federasyonu, günümüz dünya siyasetinde gelişmiş ülkeler arasında önemli bir siyasi oyuncu olarak kabul edilmektedir.⁷³ Ülkenin bu konumda olmasında elbette ki birçok olumsuzluğuna rağmen SSCB’den devralınan bürokratik yapısının da önemli katkısı bulunmaktadır. Her ne kadar Sovyetler Birliği’nin 1991 yılındaki çöküşünden bu yana bürokrasi önemli değişikliklere uğramış olsa da SSCB sonrası Rusya’daki bürokrasinin mevcut özellikleri şu şekilde özetlenebilir:⁷⁴

Gücün Merkezileştirilmesi: SSCB sonrası Rusya’da bürokrasinin temel özelliklerin-

71 Opros: Uroven Doveriye Rossiyan.

72 Volin B. M. Solomon, *Sovyet Ülkesi SSCB’de Sosyalizmin Zaferi İçin Mücadele (1917-1947)*. (trc. İbrahim Okçuoğlu) (İstanbul: Ceylan Yayınları, 2004), 35-36.

73 Mehmet Akif Özer, Shokhrukh İskandarov, “Tarihsel Süreçte Sovyetler Birliği’nden Rusya Federasyonu’na Hükümet Sisteminde Değişim”, *Rusya Araştırmaları Dergisi* 9, (2023): 68-69.

74 Solomon, *Sovyet Ülkesi*, 36.

den biri gücün merkezileşmesidir. Rus bürokrasisi son derece merkezileşmiştir ve karar alma yetkisi birkaç üst düzey yetkilinin elinde toplanmıştır. Bu merkezileşmenin kökeni, Komünist Parti'nin bürokrasi üzerinde mutlak kontrol uyguladığı Sovyet Dönemi'ne kadar uzanabilmektedir. Doğal olarak bu durum bürokrasinin vatandaşların/kuruluşların ihtiyaçlarına cevap vermesini zorlaştırmaktadır.

Hiyerarşik Yapı: SSCB sonrası Rusya'daki bürokrasi açık bir emir-komuta zincirine sahip katı bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Hiyerarşinin en üstünde cumhurbaşkanı yer almakta, onu çeşitli bakanlıklar ve kurumlar takip etmektedir. Bürokrasinin her seviyesi belirli görevlerden sorumludur ve kendine ait kural ve düzenlemelere sahiptir. Rusya'daki bürokratik atamalar genellikle liyakat yerine kişisel bağlantılara göre yapılmakta ve bu da kayırmacılıkla yolsuzluğa yol açmaktadır. Bu durum bürokrasinin etkinliğini zayıflatmakta ve devlete duyulan güvenin azalmasına katkıda bulunmaktadır.

Yolsuzluk ve Bürokrasi: Yolsuzluk ve bürokrasi, SSCB sonrası Rusya'da bürokrasinin karşılaştığı önemli sorunların başında gelmektedir. Yolsuzlukla mücadele çabalarına rağmen, bu alanda artan sorunlar sistem içinde kördüğüm olmaya devam etmektedir. Bürokratik prosedürler genellikle uzun ve karmaşık olup, kırtasiyeciliğe yol açarak verimliliği ve ekonomik kalkınmayı engellemekte, vatandaşların devletten sağlıklı hizmet almalarını engellemektedir. Ayrıca, Rusya'daki memurların düşük ücret almaları, onlarda moral ve motivasyon eksikliğine yol açmakta, bu da nitelikli personeli kamuya çekmeyi ve kamuda tutmayı zorlaştırmaktadır.

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Eksikliği: Şeffaflık ve hesap verebilirlik, herhangi bir bürokrasinin etkili bir şekilde işlemesi için temel ilkelerdir. Ancak SSCB sonrası Rusya'da bürokrasi, şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği nedeniyle eleştirilmektedir. Karar verme süreçleri genellikle şeffaf değildir ve bürokratik faaliyetlerle ilgili bilgilere halkın erişimi sınırlıdır. Hesap vermeyen bürokrasi fütursuzca hareket edebilmektedir.

Siyasi Patronaj: Siyasi himaye, SSCB sonrası Rusya'da bürokrasinin öne çıkan bir diğer özelliğidir. Pek çok bürokratik pozisyon liyakatten ziyade siyasi bağlantılara göre doldurulmaktadır. Bu durum bürokrasinin profesyonelliğine ve etkililiğine zarar vermektedir. Çünkü bireyler gerekli vasıflara veya uzmanlığa sahip olmayan pozisyonlara atanmaktadır.

Sovyet Dönemi'nden Kalan İstikrar: SSCB'nin çöküşüne rağmen Sovyet sonrası Rus-

ya'daki bürokrasi, eski dönemden kalma istikrarı ve değişime direnci hâlâ sürdürmektedir. Bürokratik yapıların ve uygulamaların çoğu, çok az reform veya modernizasyon dışında, büyük ölçüde değişmeden kalmıştır. Ancak bu süreklilik bürokratik verimsizliklerin ve zorlukların devam etmesine katkıda bulunmuştur.

Sovyetler Birliği'nin Son Dönemlerinde Sistemin Değişimi ve Çöküş

Sovyetler Birliği'nin 1970'lerin ortalarından 1991'de dağılmasına kadar olan geç dönemi, derin bir sistem değişikliği ve nihai çöküş dönemiyle betimlenmektedir. Bu dönem, ekonomik durgunluğun, siyasi reform çabalarının ve Sovyet Cumhuriyetleri'nde yükselen milliyetçi duyguların birleşimiyle karakterize edilmekte ve değerlendirilmektedir. Bu faktörlerin karşılıklı etkileşimi, sonuçta Sovyet devletinin çözülmesine yol açarak dünya tarihinde çok önemli bir gelişmenin önünü açmıştır.⁷⁵ Aşağıda bu gelişmelere yol açan ana faktörler özetlenmektedir:

Ekonomik Durgunluk ve Reform İhtiyacı: Bir zamanlar hızlı endüstriyel büyümenin sembolü olan Sovyet ekonomisi, 1970'lerin ortalarından itibaren durgunluk belirtileri göstermeye başlamıştı. Sanayilerin devlet mülkiyeti ve merkezi karar alma mekanizmasıyla karakterize edilen merkezi planlı ekonomik sistemin, giderek verimsiz olduğu ve değişen piyasa koşullarına tepki vermediği ortaya çıkmıştı. Ekonomik büyüme yavaşlamış, üretkenlik azalmış ve teknolojik inovasyon sekteye uğramıştı.

Bu ekonomik zorluklara yanıt olarak, 1985 yılında Sovyet Komünist Partisi'nin liderliğini üstlenen Mihail Gorbaçov, Glasnost (açıklık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) olarak bilinen bir dizi reform politikasını başlattı. Glasnost şeffaflığı ve ifade özgürlüğünü artırmayı hedeflerken, Perestroyka piyasa ekonomisinin unsurlarını tanıtmaya ve karar alma sürecini merkezileştirmeye çalışmıştı.⁷⁶

Milliyetçiliğin Yükselişi ve Bölgesel Özlemler: Geç Sovyet dönemi aynı zamanda Sovyet Cumhuriyetleri'nde milliyetçi duyguların yeniden canlanmasına da tanık oldu. Sovyet nüfusunun %50'sinden fazlasını oluşturan Rus olmayan etnik gruplar, daha fazla özerklik ve kendi işleri üzerinde kontrol talep ederek kültürel ve siyasi kimliklerini savunmaya başladılar. Bu milliyetçi hareket, algılanan Ruslaştırma politikalarına duyulan kızgınlık ve kendi kaderini tayin etme arzusuyla beslendi. Milliyetçiliğin

75 Özer ve Iskandarov, "Tarihsel", 70-71.

76 Özer ve Iskandarov, "Tarihsel", 101.

yükselişi Sovyet devletinin birliğine ve bütünlüğüne ciddi bir meydan okuma hâline geldi. Merkezi yetkililerin milliyetçi özlemleri bastırma çabaları gerilimleri daha da artırdı ve ayrılıkçı hareketleri alevlendirdi.⁷⁷

Darbe Girişimi ve Sovyetler Birliği'nin Çöküşü: Ağustos 1991'de, Sovyet liderliği içindeki bir grup muhafazakâr radikal, Gorbaçov'u devirmek ve reform sürecini tersine çevirmek için bir darbe girişiminde bulundu. Darbe başarısız oldu ancak merkezi hükûmeti önemli ölçüde zayıflattı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını hızlandırdı. Darbe girişiminin ardından Sovyet Cumhuriyetleri hızla bağımsızlığa doğru ilerledi. Ukrayna, Baltık Cumhuriyetleri ve diğer cumhuriyetler egemenliklerini ilan ettiler ve Aralık 1991'e gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin varlığı resmen sona erdi.⁷⁸

Çöküşe Katkıda Bulunan Faktörler: Sovyetler Birliği'nin çöküşü karmaşık ve çok yönlü bir olaydı. Çöküşüne katkıda bulunan bir dizi faktör vardı. Bu faktörler şunları içeriyordu.

Ekonomik durgunluk ve merkezi planlı sistemin verimsizlikleri,

Gorbaçov'un istemeden merkezkaç kuvvetlerini serbest bırakan reform politikaları,

Cumhuriyetlerde milliyetçilik ve ayrılıkçı hareketlerin yükselişi,

Dağılma sürecini hızlandıran 1991 darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması.

Sovyetler Birliği'nin Çöküşünün Mirası: Sovyetler Birliği'nin çöküşü dünya üzerinde derin bir etki yarattı. Soğuk Savaş'ın ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesine işaret etti. Bunun aynı zamanda onlarca yıllık Sovyet yönetiminin ardından yeni siyasi ve ekonomik sistemler inşa etme zorluklarıyla karşı karşıya kalan Rusya ve eski Sovyet Cumhuriyetleri için de önemli sonuçları oldu. Sovyetlerin çöküşünün mirası, dünya tarihindeki bu önemli olaydan alınan dersleri, nedenleri ve sonuçları anlamaya çalışan akademisyenler ve tarihçilerle birlikte tartışılmaya ve analiz edilmeye devam

77 Шевцова, Лилия, *Политическое измерение экономической реформы при Владимире Путине, препятствия, ловушки и возможности*, NBR Analysis, 2002, 12-13.

78 “Sovyetler Birliği'nin Çöküşünün Nedeni”, son güncelleme: 20.02.2022, <https://www.bbc.com/persian/world-features-59785338>.

ediyor.⁷⁹

Bir zamanlar süper güç olan Sovyetler Birliği, varlığının son dönemlerinde bir dizi önemli değişime uğrayarak dağılmıştı. Değişimin tohumları 1980’lerde Mikhail Gorbaçov’un Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olarak göreve gelmesiyle atılmıştı. Gorbaçov göreve gelir gelmez, durgun Sovyet ekonomisini yeniden canlandırmayı ve daha fazla siyasi şeffaflık getirmeyi amaçlayan Glasnost (açıklık) ve Perestroyka (ekonomik yeniden yapılanma) olarak bilinen bir dizi reformu uygulamaya başladı. Perestroyka ile piyasa ekonomisinin ve ademimerkeziyetçiliğin unsurlarını Sovyet sistemine sokmaya çalıştı. Gorbaçov’un niyeti, merkezi planlı ekonomiyi daha verimli ve halkın ihtiyaçlarına daha duyarlı hâle getirmektir. Ancak bu reformlar önemli zorluklarla karşılaşmış ve Sovyet liderliği içindeki çeşitli grupların direnişiyle karşı karşıya kalınmıştır. Glasnost ise açıklığı ve ifade özgürlüğünü teşvik ederek halkın siyasi karar alma süreçlerine daha fazla katılımını sağlamayı amaçlamıştı. Bu yeni keşfedilen ifade özgürlüğü anlayışı, daha önce bastırılan şikâyet ve taleplerin halk tarafından dile getirilmesi nedeniyle bir eleştiri ve memnuniyetsizlik dalgasına yol açmıştı.⁸⁰

Reformlar ilerledikçe Sovyetler Birliği artan ekonomik ve politik zorluklarla karşı karşıya kalmaya başladı. Merkezi olarak planlanan ekonomi, değişen küresel ekonomik manzaraya uyum sağlamakta zorlandı ve sistemin verimsizlikleri giderek daha belirgin hâle gelmeye başladı. Ek olarak, farklı kültürel kimlikleri olan çeşitli Sovyet Cumhuriyetleri de daha fazla özerklik ve hatta bağımsızlık isteklerini öne sürmeye başladı.⁸¹

Bu süreçte Baltık devletleri Estonya, Letonya ve Litvanya, Sovyet otoritesine ilk meydan okuyan ve bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler oldular. Bu durum Sovyetler Birliği genelinde bir milliyetçi ve ayrılıkçı hareket dalgasına yol açtı ve zaten kırılğan olan ülke yönetimi daha da istikrarsız hâle geldi. 1991 yılında katı Komünist Parti üyelerinin Gorbaçov’a karşı yaptıkları başarısız darbe girişimi, birliğin dağılma

79 Захарова, Лариса, *Самодержавие и реформы 1861-1874 годов в России. Выбор путей развития, Великие реформы России, Блумингтон, Индианаполис, Издательство Индианского университета, 1994, 19-39.*

80 Шевцова, Лилия, Политическое измерение экономической реформы при Владимире Путине, препятствия, ловушки и возможности, *NBR Analysis*, 2002, 4-5.

81 “V Rossiye Çislo Gosslužaşih Rastiyot Rekordnımi Tempami” (Rusya’da Devlet Görevlilerinin Sayısı Ummadık Derecede Yükselmektedir), son güncelleme: 20.02.2022, <https://og.ru/politics/2017/06/23/89576>.

sürecini daha da hızlandırdı. Darbe, Sovyet liderliği içindeki derin bölünmeleri ve statükoya yönelik artan hoşnutsuzluğu su yüzüne çıkardı. Aynı zamanda Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'in önde gelen bir figür olarak ortaya çıkmasına ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının savunucu aktörü olmasına yol açtı.

25 Aralık 1991'de Gorbaçov'un istifa etmesi ve iktidarı Yeltsin'e devretmesiyle Sovyetler Birliği'nin varlığı resmen sona erdi. Dağılma, eski Sovyet Cumhuriyetlerinden oluşan gevşek bir konfederasyon olan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulmasıyla sonuçlandı. Sovyetler Birliği'nin sistem değişikliği ve dağılmasının hem bölgesel hem de küresel anlamda geniş kapsamlı sonuçları oldu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve çok kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıkışı, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün doğrudan sonuçlarıydı. Bağımsızlığını yeni kazanan devletler piyasaya dayalı ekonomilere geçiş ve kendi siyasi sistemlerini kurma mücadelesine girdi.⁸² Bu süreçte dağılma önemli ekonomik ve sosyal çalkantılara da yol açtı.

Bu faktörlerden kaynaklı olarak gerçekleşen Sovyetler Birliği'nin dağılması süreci, dünya tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişme ile Soğuk Savaş artık sona ermiş ve dünyanın iki süper gücünden birinin çöküşüne herkes şahit olmuştur. Çöküşün sonuçları bugün hâlâ hissedilmekte ve tarihçiler ile siyaset bilimciler arasında süregelen bir tartışma konusu olmayı sürdürmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana geçen yıllarda eski cumhuriyetler karışık deneyimler yaşamaktadır. Kazakistan ve Azerbaycan gibi bazı ülkeler ekonomik büyüme ve siyasi istikrar kazanmışken bir kısmı da çatışma ve istikrarsızlıkla boğuşmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, milyonlarca insanın daha iyi bir yaşam arayışıyla bir cumhuriyetten diğerine taşınmasıyla birlikte bir göç dalgasına da yol açmıştır.⁸³ Bu nedenle sistem değişikliği ve Sovyetler Birliği'nin dağılması olumlu ya da olumsuz etkileri hâlâ devam eden karmaşık ve geniş kapsamlı bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Putin Dönemi Rusya Bürokrasisi ve Hükûmet Sistemi

82 "Sovyetler Birliği'nin Çöküşünün Nedeni", son güncelleme: 20.02.2022, <https://www.bbc.com/persian/world-features-59785338>.

83 Halit Hamzaoğlu, "Rus Liberalizminin Gelişimi ve Modern Rusya Siyasetindeki Konumu", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 18, sy. 42 (2021): 22-23.

Bugün Rusya’da bürokrasi ve diğer tüm unsurlar Başkan Putin tarafından yönetilmektedir. Doğal olarak Rusya’da uzun süredir yönetim sisteminde Putin etkisi oldukça etkili olmuştur. Çalışmanın bu kısmında Putin dönemine biraz daha ayrıntılı bakmak gerekmektedir.

Yeltsin, başkanlığının son döneminde çeşitli sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmış ve 31 Aralık 1999’da geleneksel yeni yıl konuşmasında istifasını duyurmuştur. Ardından üç ay içinde Rusya Anayasası’na uygun olarak başkanlık seçimine gidilmiştir. Sonuçta Vladimir Vladimiroviç Putin’in Başkan Vekili olarak göreve başlaması hakkında karar imzalanmıştır. 26 Mart 2000’de yapılan seçimde Putin, Zyuganov’la yarışmış ve %53,4 oyla Rusya Devlet Başkanı seçilmiştir. Bu seçim zaferiyle Rusya tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.⁸⁴

Vladimir Putin, Yeltsin’in halefi olarak tanındığında karakteri hakkında çok fazla bir bilgi yoktu. Çünkü bir istihbaratçıydı ve geçmişi ile ilgili bilgi toplamak birçok engele takılıyordu. Bu konuda Viktor Timtschenko’nun 2003 yılında yayınlanan Putin biyografisi, dönemin genç başkanın entelektüel dünyası hakkında bilgi veriyor. 19 Ağustos 1991’de Gorbaçov’a karşı yapılan darbe ve reform politikaları sırasında KGB çalışanı olan Putin 20 Ağustos’ta istifa ederek görevinden ayrılmış ancak 1998’de bu kez Rus istihbaratının başkanı olarak atanmıştı. İstihbarat görevlilerine yönelik siyasette kariyer fırsatlarının farklı ülkelerde örnekleri olduğundan⁸⁵ Putin’in hızlı yükselişine de çok şaşırılmamak gerekiyor.

Putin döneminde Rusya’da bürokrasi ve hükûmet sisteminde reform yapılmasına yönelik bazı çabalar olmuştur ancak bu çabalar sınırlı bir başarı ile karşılanmıştır. Sistem köklüdür ve değiştirilmesi zordur. Bürokratik otoriter sistemin öngörülebilir gelecekte Rus siyasetinin baskın özelliği olmaya devam etmesi de muhtemeldir.⁸⁶ Rusya’nın bürokrasisi ve hükûmet sistemi, Vladimir Putin’in 2000’de başkan seçilmesiyle belirginleşen önemli değişikliklere uğramıştır. Bürokrasinin ve hükûmet sisteminin Putin’in liderliği altında nasıl geliştiğine dair genel bir bakış açısı sunması açısından bu dönemdeki uygulamaların ve reformların genel özellikleri şu şekilde

84 Hamzaoglu, “Rus Liberalizmi”, 23-25.

85 Mustafa Yıldız, “Rusya Ukrayna Son Savaşında Rusya’yı Anlamak: Tek Sorumlu Putin mi?”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 9, sy.19 (2022): 143-144.

86 “Sovyetler Birliği”, son güncelleme: 07.09.2023, <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8>.

özetlenebilir:⁸⁷

Gücün Birleştirilmesi: Putin'in başkanlığı, bürokrasinin ve hükümet sisteminin işleyişini önemli ölçüde etkileyen Kremlin içindeki gücün sağlamlaşmasını daha da pekiştirmiştir. Otoritenin merkezileşmesi daha verimli karar almaya olanak sağlamış ancak aynı zamanda gücün yoğunlaşmasına yönelik endişeleri de artırmıştır.

Başkanlık Sistemi: Putin döneminde Rusya, başkanın önemli yürütme yetkilerine sahip olduğu bir başkanlık sistemini benimsemiştir. Başkan, bürokrasiyi ve hükümet yapısını şekillendiren bakanlar, valiler ve bölgesel liderler de dâhil olmak üzere kilit hükümet yetkililerini atamaktadır. Bu sistem yönetimi kolaylaştırmayı ve istikrarı artırmayı amaçlamaktadır.

Bürokrasideki Reformlar: Putin yönetimi; verimliliği artırmak, yolsuzluğu azaltmak ve kamu yönetimini modernleştirmek için çeşitli bürokratik reformlar uygulamaya çalışmıştır. Bu süreçte bürokrasi kısmen de olsa bir düzene sokulmuş, prosedürler basitleştirilmiş, bürokratik işlemlerin azalmasıyla kuruluş faaliyetleri hızlandırılmıştır.

Hukukun Üstünlüğünün Güçlendirilmesi: Putin döneminde Rusya'da hukukun üstünlüğünü güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu süreç yolsuzluğu azaltmayı, adil ve tarafsız bir hukuki süreç sağlamayı amaçlayan yargı sisteminde reformları da kapsamıştır. Ancak yargının bağımsızlığı ve siyasi etkiye açık olması konusunda endişeler hâlâ güçlü bir şekilde dile getirilmektedir.

Güç Yapılarının Merkezileştirilmesi: Putin'in başkanlığı, federal bölgelerin oluşturulması ve başkanlık elçilerinin atanması da dâhil olmak üzere birçok açıdan güç yapılarının merkezileşmesine yol açmıştır. Bu durum, bölgesel yönetim ve federal politikaların uygulanması üzerinde daha fazla merkezi kontrole izin vererek ülke çapında tekdüzeliği ve standartlığı sağlamıştır.

Kilit Sektörlerde Devlet Kontrolü: Putin'in liderliği altında Rus Hükümeti; enerji, medya ve stratejik endüstriler de dâhil olmak üzere kilit sektörler üzerindeki hakimiyetini artırmıştır. Bu süreç, istikrarın sağlanması ve ulusal çıkarların korunması amacıyla belirli varlıkların yeniden kamulaştırılmasına ve devlete ait daha fazla şirketin kurulmasına yol açmıştır.

87 Remzi Bulut, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi* 1, sy. 2 (2014): 3-4.

Siyasi Muhalefeti Yönetmek: Putin döneminde siyasi muhalefetin yönetimi konusunda endişeler dile getirilmektedir. Eleştirmenler, hükûmetin muhalefeti bastırmak, medyayı kontrol etmek ve siyasi çoğulculuğu sınırlamak için taktikler kullandığını iddia etmektedirler. Bu durum Rusya’da demokrasinin ve sivil özgürlüklerin durumuna ilişkin tartışmalara yol açmaktadır.

Görüldüğü gibi Rusya’da Putin’in liderlik ettiği dönemlerde, bürokrasi ve hükümet sisteminde kurumsal reforma odaklanmış önemli değişiklikler olmaktadır. Gücün merkezileşmesi, başkanlık sistemi, bürokratik reformlar ve kilit sektörlerde devlet kontrolü bu dönemin temel özelliklerindedir. Verimliliği artırmak ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmek için çaba gösterilirken siyasi muhalefet ve sivil özgürlüklerle ilgili endişeler devam etmektedir.

Sonuç

Çalışmada genel itibarıyla SSCB öncesi ve sonrası dönem analiziyle birlikte Rusya’nın bürokrasisi objektif bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuçta Rusya’da bürokrasinin, her dönem ülkenin siyasi rejimiyle doğrudan bağlantılı olarak geliştiği söylenebilir. Ülkede siyasi rejimi doğrudan etkileyen Batılılaştırma girişimleri olsa da bu faaliyetlerin başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Rusya’da yönetim şekli ve buna bağlı olarak şekillenen siyasi rejim, otoriter yapıda olması ve bunun sonucunda da ülke yöneticisinin daimî (değişime uğramayan) lider olarak görülmesi nedeniyle, katı merkezîyetçi bir karakter sergilemektedir. Ülke yönetimi, devlet görevlerine liderin en yakın yandaşları ve ona sadık olan bürokratların atanmasıyla, liderin tam bir hâkimiyeti üzerinden sağlanmaktadır. Böyle bir durum, doğal olarak halkın gözünde bürokrasinin yolsuzlukla ve kayırmacılıkla özdeşleşmesine yol açmaktadır.

Ülke yönetimine ve bürokrasiye yönelik bu olumsuz bakış açısının değiştirilmesi için kararlı bir irade ortaya konması ve sorun alanlarında radikal yasal değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Esasında Rusya’daki bürokrasinin en temel sorunları; yolsuzluk, kayırmacılık, tanıdıklarının devlet görevlerine taşıma (nepotizm-kronizm), halk ile bürokrasi arasındaki iletişim kopukluğu ve halkın bürokratları doğrudan etkileyememesi ya da yönlendirememesi olarak belirtilebilir. Aynı zamanda ülke bürokrasisinin, özellikle “C” kategorisinde çalışanların maaşlarının düşüklüğü ve bunlar için devlet tarafından hayat-

larını daha iyi şartlara taşıyacak yasal düzenlemelerin yapılamaması, bu kategorideki bürokratların yolsuzluğa ve kayırmacılığa yönelmelerine yol açmaktadır.

Ülkede bürokrasideki yolsuzluk ve kayırmacılık ile halkla bürokrasi arasındaki iletişim kopukluğu, alt kategorideki bürokratlarda daha fazla ortaya çıkmaktadır. Ülkede “A” ve “B” kategorisinde görevli devlet memurlarının büyük çoğunluğu, elit ve varlıklı kesimlerle ya da onlarla doğrudan bağlantısı olan çevrelerle ilişkili kişilerdir. Dolayısıyla bu kategorideki bürokratlar, maddi durumları iyi olduğundan yolsuzluğa doğrudan bulaşmayı uygun görmemektedirler. Ancak daha çok kendi görevlerini ve devletin sağladığı imkânları şahsi çıkarları için kullanmayı gayet normal görmektedirler. Nitekim bu durum devletin üst yönetimindeki görevliler tarafından da kabul edilmektedir. Bu alanda mücadelenin zorunluluğu sıklıkla dile getirilmektedir.

Diğer taraftan, Rusya’da siyasi elitlerden ziyade otoriter bürokratik bir yapı oluşmaktadır. Bundan dolayı halk ile bürokratlar arasında güçlü bağlar kurulamamaktadır. Bürokratlar görevlerini üst amirin direktiflerini yerine getirmekle sınırlı saymaktadırlar. Kısacası mevcut iktidar yapısı korundukça ülkede bürokrasinin Weber’in ifadesiyle rasyonel olarak yapılanması mümkün görünmemektedir.

Çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi SSCB sonrası Rusya’da bürokrasinin temel özellikleri arasında gücün merkezileşmesi, hiyerarşik yapı, yolsuzluk ve bürokrasi, şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği, siyasi patronaj ve Sovyet döneminden kalma istikrar ısrarcılığı yer almaktadır. Bu özellikleri anlamak, SSCB sonrası Rusya’da bürokrasinin işleyişini ve zorluklarını analiz etmek için oldukça önemlidir. Rusya üst yönetiminde ve bürokrasisinde; verimliliğin, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması için yeni ve kapsamlı reform çabalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sovyetler Birliği’nin son dönemleri köklü bir sistem değişikliğine ve sonunda da dramatik çözümlere sahne olmuştur. Gorbaçov’un uyguladığı reformlar, sosyoekonomik zorluklar ve milliyetçi hareketlerle birleşince, bir zamanların süper gücünün dağılması kaçınılmaz olmuştur. Bugün hâlâ Sovyetler Birliği’nin mirası, Avrasya’nın jeopolitik manzarasını özellikle Rusya üzerinden şekillendirmeye devam etmektedir.

Yazarların Katkı Oranı

SIRA	AD SOYAD	ORCID	MAKALEYE KATKISI
1	Mehmet Akif Özer	0000-0003-2220-2271	1-3-5
2	Bakhtiar Ortaq	0000-0002-2893-8119	2-3-4
*Katkı bölümüne ilgili açıklamanın karşılığında gelen rakam(lar)ı yazınız.			
1- Çalışmanın tasarlanması 2- Verilerin toplanması. 3- Verilerin analizi ve yorumu 4- Yazının yazılması 5- Kritik revizyon			

Kaynakça

Andrianov, Vladimir. *Biyurokratiya, Korrupsiya İ Effektivnost Gosudarstvennogo Upravleniya: İstoriya İ Sovremennost (Bürokrasi, Yolsuzluk ve Devlet Yönetiminin Verimliliği: Tarihi ve Bugünü)*. Moskova: Volters Kluver Yayınları, 2011.

Berdyayev, Nikolay. *Dostoyevski: Ruh Sürgünü*. trc. E. Gürol. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004.

Bulut, Remzi. “SSCB’nin Dağılması ve Rusya Federasyonu’nda Serbest Piyasaya Geçiş”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi* 1, sy. 2 (2014).

Durkal, Müzeyyen Eroğlu, “Yarı Başkanlık Sistemi ve Rusya Federasyonu Örneği”. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, sy.1 (2017).

Federalni, Zakon. *O Gosudarstvennoi Grajdanskoi Slujbe Rossiskoi Federatsiyi (Federal Yasası, Rusya Federasyonu Devlet Görevlilerine İlişkin)*, Erişim: 02.03.2022, <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=219325&rnd=49371022C019AFFC5F3D68D3C6AD4EFC&from=149506-94#04190616447561888>.

Fedotov, Giyorgi. “Rossiya İ Svoboda (Rusya ve Özgürlük)”, *Znanya (Sancak Dergisi)*, 12 (1989): 190-201.

Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*, Erişim tarihi: 02.03.2022

<http://www.suz.uzh.ch/dam/jcr:00000000-36d7-41d4-00006ea84/FrancisFukuyama.pdf>.

Glotova O. A. “İzmeneniya v Sisteme Podgotovki Stalinskih Partinın Kadrov vSviyazi s Publikasiyei “Kratkogo Kurasa İstoriyi VKP” (Komünist Parti Birliği Tarihi Dersleri Kitabının Yayınlanmasıyla Birlikte Stalin’in Parti Kadrosuna Hazırlama Sisteminin Değişimi)”, *Mejdunarodni İstoriçeski Jurnal (Uluslararası Tarih Dergisi)* 20 (2002: 40-47.

Gvozdeva, M. “*Sistema Povışeniya Kvalifikasiyi Partinın i Sovetskih Slujaşih v SSSR: İstoriçeski Ekskurs*”. (2016): 24-33.

Gvozdeva, Natalya. “Sistema Povışeniya Kvalifikasiyi Partinın i Sovetskih Slujaşih v SSSR: İstoriçeski Ekskurs (SSCB’de Parti ve Sovyet Kurumları Çalışanlarının Eğitim Sistemi: Tarihsel Bakış)”, *Vestnik Povoljskoi Akademiyi Gosudarstvennoi Slujbi (Povoljski Devlet Memurluğu Akademisi Dergisi)* 3, sy. 24 (2010: 1-3.

Hamzaoğlu, Halit. “Rus Liberalizminin Gelişimi ve Modern Rusya Siyasetindeki Konumu”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18, sy. 42 (2021): 20-28.

Hosking, Geoffrey. *Ruslar ve Rusya; Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. (trc. Kezban Acar), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Kabaşov, Sergei. *Biyurokratiya - Teoretiçeskiye Konsepsiyi (Bürokrasi. Teorik Konsept)*. Moskova: Flinta Yayınları, 2017.

“*Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii*”. (Rusya Federasyonu Başkanı). Erişim: 02.12.2023. <http://kremlin.ru/acts/>,” (1993).

Korjihina, Tatyana. *Andrei Senin, İstoriya Rossiskoi Gosudarstvennosti (Rusya Devletinin Tarihi)*. Moskova: Yuniti Dana Yayınları, 1995.

Kozlova, İrina. “Fenomen Sovremennoi Rossiskoi Biyurokratiyi (Günümüz Rusya Bürokrasisinin Fenomeni)”, *Sravnitelnyaya Politologiya (Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi Dergisi)*, 2 (2011).

Kurskova, Galina. *Politiçeski Rejim Rossiskoi Federasiyi (Rusya Federasyonunun Siyasi Rejimi)*. Moskova: Yuniti Dana Yayınları, 2010.

Küçükkaya, Mesud, Aziz Nesin ve Nikolay V. “Gogol’da Bürokratik Devlet Mekaniz-

ması: Kamu Tercih Teorisi Bağlamında Çarlık Rusya'sı ve Türkiye Karşılaştırması". *Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 5, sy.1 (2010): 7-24.

Lenin, Vladimir. *Gosudarstvo İ Revoliyusiya (Devlet ve Devrim)*. Moskova, 1983.

Makarenko, Viktor. "Obsluga Gosudarstvennoi Maşını Rossiyi: Politiko-İdeolojiçeskiye Svoistva (Rusya'da Devlet İhtiyaçlarına Hizmet Edilmesi: Siyasi ve İdeolojik Özellikleri)", *Politiçeskaya Konseptologiya (Siyasi Konseptoloji Dergisi)*, 1, sy.12 (2011).

Makarenko, Viktor. *Analiz Biyurokratiyi Klassovo-Antogonistiçeskogo Obşestva V Rannih Rabotah Karla Marksa (Karl Marx'ın Bilimsel Çalışmalarında Sınıfsal Antagonist Toplumdaki Bürokrasinin Analizi)*. Rostov: Na Donu, 1985.

Makarenko, Viktor. *Russkaya Vlast İ Biyurokratiçeskoye Gosudarstvo (Rus İktidarı ve Bürokratik Devlet)*. Rostov: Na Donu, Mart Yayınları, 2013.

Mamontov, Vladimir. "Karl Marx, Friedrich Engels İ Rossiya (Karl Marx, Friedrich Engels ve Rusya)", *Sosyalno-Ekonomiçeskiye Yavleniya İ Prosessi (Sosyal Ekonomik Durumlar ve Süreçler Dergisi)*, 8, sy.13 (2016).

Melnik, Vladimir. *Vvedeniye V Politiçeskuyu Teoriyu (Siyasi Teoriye Giriş)*. Moskova, Vışeişaya Şkola Yayınları, 2012.

Miz, Aleksandr. *Kratki Oçerk İstoriyi Vlasti i Upravleniya Sovetskogo Komunistiçeskogo Gosudarstva, 1917-1991 (Sovyet Komünist Devletindeki İktidar ve Yönetim Tarihinin Kısaca Özeti, 1917-1991)*. Saratov: Saratov Üniversitesi Yayınları, 1996.

Mouzelis, N.P., *Örgüt ve Bürokrasi, Modern Teorilerin Analizi*, Çizgi Kitabevi, 2001.

Obolonski, Aleksandr. *Krizis Biyurokratiçeskogo Gosudarstva: Reformı Gosudarstvennoi Slujbı, Mejdunarodnii Opıt i Rossiskiye Realiyi (Bürokratik Devletin Krizi: Devlet Memurlarının Reformu, Uluslararası Tecrübe ve Rusya'daki Gerçekler)*. Moskova, Fond Liberalnaya Missiya Yayınları, 2011.

Orhan, Gökhan, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'da İdari Reform Politikaları". *Yasama Dergisi* 30 (2015): 12-16.

Özer, Mehmet Akif ve Shokhrukh Iskandarov. "Tarihsel Süreçte Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na Hükümet Sisteminde Değişim", *Rusya Araştırmaları Der-*

gisi 3-4, sy.9 (2023): 65-103.

Özsoy, İsmail, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler”. *Bilig Dergisi* 39 (2006): 10-19.

Pankeviç Natalya. “Mestnoye Samoupravleniye V Sisteme Organizatsiyi Gosudarstvennoi Vlasti (Devlet İktidarının Organize Edilme Sisteminde Yerel Yönetimler)”, *Polis. Politicheskoye İssledovaniya (Polis Siyasi Araştırma Dergisi)*, 2 (2016): 58-69.

Sergei, Lugvin. *Sovetskaya Biyurokratiya Kak Porojdeniye Etokratiçeskoi Sistemi Administrativnogo Upravleniya (İdari Yönetim Yapısında Belli Bir İdeolojiye Bağlı Sovyet Bürokrasinin Oluşumu)*. Ekaterinburg: Ural Üniversitesi Yayınları, 2016.

Supyen, Victor. “Privatization in Russia: Preliminary Results and Socioeconomic Implications” *Demokratizatsiya* (2002).

Şevçenko, Vitali. *Rossiskoye Gosudarstvo İ Rossiskaya Biyurokratiya: Retrospektiva İ Perspektiva (Rusya Devleti ve Rusya Bürokrasisi: Geçmişi ve Geleceği)*, *Kitabı Derleyen Vitali Şevçenko, Biyurokratiya V Sovremennom Mire: Teoriya İ Realiye Jizni (Günümüz Dünyasında Bürokrasi: Teori ve Hayatın Gerçekleri)*, Moskova, İfran Yayınları, 2008.

Şevçenko, Vitali. *Rossiskoye Gosudarstvo İ Rossiskaya Biyurokratiya: Retrospektiva İ Perspektiva (Rusya Devleti ve Rusya Bürokrasisi: Geçmişi ve Geleceği)*, *Biyurokratiya V Sovremennom Mire: Teoriya İ Realiye Jizni- Günümüz Dünyasında Bürokrasi: Teori ve Hayatın Gerçekleri*, (Der.Vitali Şevçenko). Moskova: İrfan Yayınları, 2008.

Tumshis, Mikhail, Yevrei v NKVD SSSR. 1936–1938 gg. *Opyt Biograficheskogo Slovaryaya*. Russkiy Fond Sodeystviya Obrazovaniyu i Nauke, 2016.

Veliçko, Yuri. *Sravnitel'naya Politologiya. Totalitarizm V SSSR İ Germaniyi (Karşılaştırmalı Siyaset Bilimi. SSCB ve Almanya'da Totaliter Yapı)*, Moskova: Yurait Yayınları, 2018.

Volin, B.M. Solomon. *Sovyet Ülkesi SSCB'de Sosyalizmin Zaferi İçin Mücadele (1917-1947)* (trc. İbrahim Okçuoğlu), İstanbul: Ceylan Yayınları, 2004.

Vorotnikov, Andrei. “Biyurokratiya İ Gosudarstvo: İstoriya Vzaimootnoşeniya (Bürokrasi ve Devlet: Karşılıklı İlişkiler Tarihi)”, *Vestnik Saratovskoi Gosudarstvennoi Yuridicheskoi Akademiyi (Saratov Devlet Hukuk Akademisi Dergisi)*, 4, sy. 99 (2014):

6-19.

Yıldız, Mustafa. “Rusya Ukrayna Savaşında Rusya’yı Anlamak: Tek Sorumlu Putin Mi?” *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 9, sy.19 (2022) 143-168.

Yiğit, Aslı. “Rus Çarlık Bürokrasisindeki Son Muhafazakar: Konstantin Pobedonostsev”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, sy.1 (2022).

Zareski, Yuri. *Sovetsko-Partiniye Şkolu (Sovyet Parti Okulları), Büyük Sovyet Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 02.03.2022. <http://bse.sci-lib.com/article103992.html>.

Андреанов, *Бюрократия, Коррупция и эффективность Государственного управления*, S.92, 2001.

Захарова, Лариса, *Самодержавие и реформы 1861-1874 годов в России. Выбор путей развития, Великие реформы России*, Блумингтон, Индианаполис, Издательство Индианского университета, 1994,19-39.

Мельникова М. В. «*Форма управления в современной России*». *Вестник Самарской гуманитарной академии Серия «Право*, 2018, 30-34.

Петров, Николай, *Антифедеральная реформа Путина 2: Назад в СССР*, 2017.

Петров, Николай, Липман, Маша ве Хейл, Генри Э, *Чрезмерно управляемая демократия в России, последствия для управления гибридными режимами*», Программа «Россия и Евразия», №: 106, февраль, стр. 2-38, 2010.

Румянцева Н., Матвеев В., Третьякова Л., Юрова Ю. «*Государственные реформы в области образования в России (конец XVIII – начало XIX вв.)*». Журнал истории, культуры и искусства, 2018, 38-43.

Устьянина, Елена Владимировна, «*Другая*» *Частная Собственность: Приватизация По-Русски, Экономическая Наука Современной России*, 2, Москва, 2001, 72-93.

Центр, *Политические и географические исследования*, ss,1-7, 2004.

Шнайдер, Эберхард, *централизация имеет центральное значение, Ханнес Адомайт / Андерс Аслунд (ред.)*, Россия против Соединенных Штатов и Европы -

или Стратегический треугольник?, Развитие российской внутренней и внешней политики, ответы Запада и перспективы политики Координация, 2005, 30-32.

“OproS”. *Uroven Doveriye Rossiyan K Pravitelstvu, Sovfedu i Gosdume Upal Vdvoye (Rus Halkının Hükümete ve Parlamento Üst İle Alt Kanadı Olan Federasyon Konseyi ile Devlet Duması’na Olan Güveni İki Katına Düşmüştür)*. Son güncelleme: 12.11.2022. <http://vkrizis.ru/russia/opros-uroven-doveriya-rossiyan-k-pravitelstvu-sovfedu-i-gosdume-za-god-upal-vdvoe/>.

“Perestroike Sistemi”. *Povişeniya Kvalifikasiyi i Perepodgotovki Rukovodiyaşih Rabotnikov i Spesialistov Narodnogo Hoziyaystvo: Postanovleniye Soveta Ministrov SSSR ot 6 Fevriyalya 1988 goda №166 (SSCB Bakanlar Kurulu’nun 6 Şubat 1988 tarihli «Devlet Memurları Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi ile Yönetim ve Tarımsal Alanlarda Çalışanların Yeniden Eğitilmesi» isimli №166 Kararnamesi)*. Son güncelleme: 02.03.2022. <http://old.lawru.info/base19/part8/d19ru8883.htm>.

“Postanovleniye”. *SK KPSS ot 26.06.1956 O Merah Po Dalneişemu Uluçşeniye Podgotovki Rukovodiyaşih Partinih i Sovetskih Kadrov (Partinin Yönetim ve Sovyet Kadrolarını İyileştirmeye Devam Edilmesini İçeren 26.06.1956 Tarihli Komünist Partisi Merkezi Komitesi’nin Kararnamesi)*. Son güncelleme: 02.03.2022. <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr6186.htm>.

“Sovyetler Birliğı”. Son güncelleme: 07.09.2023. <http://pravo.levonevsky.org/>

“Sovyetler Birliğı’nin Çöküşü ve Yönetim Sistemi”. Son güncelleme: 05.09.2022, <http://pravo.levonevsky.org/>

“Sovyetler Birliğı’nin Çöküşünün Nedeni”. Son güncelleme: 20.02.2022, <https://www.bbc.com/persian/world-features-59785338>.

“V Rossiye Çislo Gosslujaşih Rastiyot Rekordnımı Tempami” (*Rusya’da Devlet Görevlilerinin Sayısı Ummadık Derecede Yükselmektedir*). Son güncelleme: 20.02.2022. <https://og.ru/politics/2017/06/23/89576>.

